

UN MORMÂNT ÎN CISTĂ DIN PIATRĂ DESCOPERIT LA VĂLENI-DÂMBOVIȚA¹

ION MOTZOI-CHICIDEANU și GHEORGHE OLTEANU

În zona localității **Văleni-Dâmbovița** a fost descoperit un **mormânt de înhumatie în cistă din piatră**, al cărui inventar funerar era constituit din două cupe și un **inel de buclă din argint**. Pe baza inventarului ceramic mormântul se apropie de descoperirile **Monteoru Ic4-1**. Examinarea și a altor înmormântări de acest fel duce la concluzia că aceste monumente funerare au apărut la un moment corespunzător grupelor **Zimnicea**, **Jamnaja** și au durat în timp până către perioada **Bronz A1**, ceea ce corespunde în cronologie absolută intervalului **3000 – 2300 BC**.

În toamna anului 1999, câțiva copii din Văleni-Dâmbovița au descoperit întâmplător un mormânt, din care au cules un vas, pe care apoi l-au aruncat, în urma lor sosind imediat un căutător de comori care a răscolit mormântul pentru a putea pătrunde în interior. Faptul a fost sesizat Complexului Muzeal Național „Curtea Domnească” din Târgoviște, care a trimis o echipă la fața locului. S-a făcut imediat o cercetare preliminară, constatându-se că este vorba de un mormânt în cistă din lespezi de gresie, aflat pe o culme de deal împădurită și traversată de un drum forestier, circulația tractoarelor fiind cauza care a dus la primul deranjament al complexului. Descoperirea se găsește pe teritoriul localității Văleni-Dâmbovița, jud. Dâmbovița, în punctul **Capu Plaiului**, situat pe un deal – cota 738,2 m –, la sud-vest de sat. În momentul verificării de teren, mormântul era parțial răscolit, fiind îndepărtat capacul, o lespede din gresie de mari dimensiuni. S-a constatat că în interiorul cistei se găsea un schelet. Ca elemente de inventar au fost recuperate, în aceste condiții, o cupă cu picior, întreagă, și un inel de buclă din argint. O a doua cupă, spartă, dar reîntregibilă, a fost recuperată de la copiii care găsiseră mormântul, tot materialul, inclusiv resturile osteologice, fiind ridicat și depus la muzeul târgoviștean.

În urma unei înțelegeri între Complexul Muzeal Național „Curtea Domnească” și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române s-a proiectat pentru anul următor organizarea unei intervenții de salvare. La jumătatea lunii septembrie 2000 a fost făcută o nouă verificare la fața locului, constatându-se că, între timp, același sau alt căutător de comori a revenit și a deranjat din nou mormântul. Cu ajutorul unui tractor a reușit să deplaseze complet lespede-capac, care s-a spart cu această ocazie, a pătruns în interior, fiind sparte și deplasate și câteva lespezi ce alcătuiau structura mormântului. În aceste condiții, la câteva zile

¹ O versiune restrânsă în limba engleză, inclusiv ilustrația, este accesibilă și pe Internet la adresa http://www.archaeology.ro/imc_valeni.html

după aceea, au fost începute săpăturile arheologice care au avut ca principal obiectiv salvarea monumentului și precizarea condițiilor exacte ale descoperirii, ca și identificarea eventuală și a altor descoperiri similare în zonă².

Punctul **Capu Plaiului** (= cota 738,2 m) constituie culmea unei creste înguste, împădurite, aparținând dealurilor ce se ridică dinspre marginea de sud-vest a satului. Imediat, către est față de locul descoperirii, culmea se termină deosebit de abrupt într-o vale îngustă prin care șerpuiește un drum pietruit ce urcă accentuat dinspre Văleni-Dâmbovița către punctul *Mâzgana* și apoi mai departe spre sud. La răsărit de drumul pietruit se înșiră pantele mai mult sau mai puțin abrupte ale altui deal, majoritatea fiind ocupate cu livezi întinse de pomi fructiferi. Terenul este foarte accidentat, pădurea de la *Capu Plaiului* sau livezile din preajmă, precum și regimul proprietății private constituind tot atâtea dificultăți în calea cercetărilor arheologice (fig. 1). Pentru localitatea Văleni-Dâmbovița, dincolo de atestările documentare din perioada secolelor XVII – XVIII, mai există doar o mențiune mai veche, destul de imprecisă, conform căreia în locul „*La morminți*” ar fi fost descoperite morminte atribuite „bronzului timpuriu”³, care însă nu a putut fi dovedită în teren. Dar în imediata vecinătate a localității sunt cunoscute, fie din săpături mai vechi, fie din cercetări de suprafață mai noi, alte descoperiri similare, dar care nu au fost suficient exploatate științific, una dintre principalele cauze fiind faptul că majoritatea au fost descoperite fortuit, lipsind ca atare datele precise ale contextului arheologic, iar materialele, atunci când au existat, s-au rătăcit. În aceste condiții descoperirea, chiar deranjată deja, a unui nou mormânt în cistă la Văleni-Dâmbovița oferea oportunitatea fericită a unor verificări arheologice în teren, precum și a rediscutării unei probleme a epocii bronzului românesc, mai puțin clarificată.

Din capul locului facem precizarea că atât deranjamentul căutătorului de comori, cât și poziția ingrată în care se găsea mormântul au constituit serioase impedimente în calea unei săpături arheologice reglementare. În afara drumului forestier, ce nu putea fi întrerupt pentru prea multă vreme, copacii din preajmă, unii

² La prima cercetare au participat Gh. Olteanu și T. Muscă. La verificarea din septembrie 2000 au participat, din partea Institutului de Arheologie, I. Motzoi-Chicideanu și A. Ioniță, iar din partea muzeului târgoviștean, P. Diaconescu și Gh. Olteanu. Săpăturile, care au avut loc între 22 septembrie și 15 octombrie 2000, au fost conduse de către I. Motzoi-Chicideanu și Gh. Olteanu, din colectiv mai făcând parte Alexandru Dragoman, de la Institutul de Arheologie, Sorin Oanță, de la Muzeul Național de Istorie al României și studenții Florin Cardoș și Nicolae Sultana, de la Facultatea de Istorie a Universității București. Un sprijin deosebit l-am primit din partea ing. Viorel Lumescu, primarul comunei Văleni-Dâmbovița, căruia îi mulțumim și pe această cale.

³ C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare*, Bibliotheca Thracologica XX, București, 1997, p. 214, unde locul este denumit „La morminte”, fără nici o altă precizare și fără indicarea sursei. Din informațiile primite dela învățătorul pensionar P. Diaconescu din Văleni-Dâmbovița, ca și ale profesorului de istorie, de la școala din comună, prin anii '60 în zonă a făcut cercetări de teren Dinu V. Rosetti. Locul „*La morminți*” este, foarte probabil, o siliște medievală, situată la circa 1,5 km sud de *Capu Plaiului*, unde nu este exclus, conform tradiției locale, care pare să fi fost vechiul loc al satului. Cercetările de teren efectuate de colectivul șantierului nu au confirmat existența unor obiective preistorice în punctul respectiv.

dintre ei chiar deasupra cistei, au limitat posibilitățile de cercetare în teren. Față de această situație săpătura s-a organizat de-a lungul unei secțiuni orientate SSE – NNV

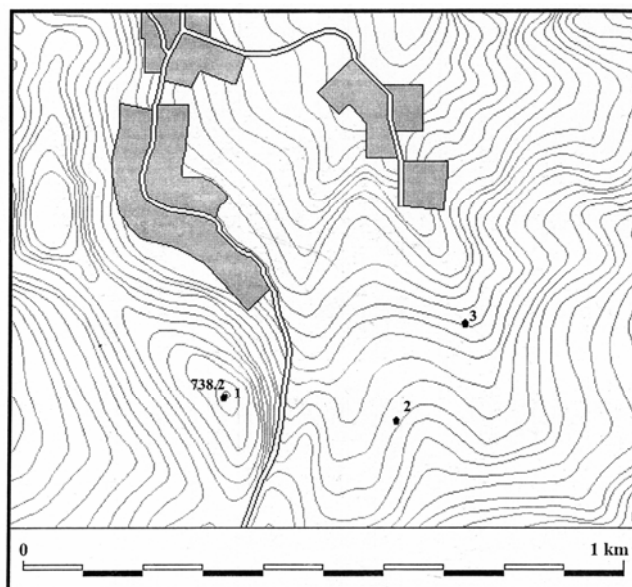

Fig. 1. Văleni-Dâmbovița: amplasamentul obiectivelor arheologice cercetate.

cu dimensiunile $13,50 \times 1,50$ m, care „tăia” pe longitudinală complexul, scopul principal al secțiunii S.I fiind de a prilejui observații legate de structura mormântului. O a doua secțiune S.II, cu dimensiunile $10 \times 1,5$ m, perpendiculară pe prima, a fost trasată către vest, cu scopul de a verifica și în această parte contextul arheologic general al mormântului. La capătul de sud al primei secțiuni săpătura a fost lărgită, păstrându-se și un martor intermediar, pentru cercetarea în plan a obiectivului (fig. 2).

În momentul începerii săpăturilor arheologice mormântul era parțial distrus de către căutătorii de comori, fiind dezvelit printr-o groapă de intervenție practică chiar în mijloc. Lespedea din gresie, care servise drept capac, era, la finele lui septembrie 2000, deplasată și spartă. Dimensiunile ei, după fragmentele păstrate, par să fi fost de $2 \times 1,40 \times 0,25$ m. În interior se mai puteau vedea bucăți de la alte plăci din piatră sparte, pământ scurs, dar și două lespezi din gresie aparent *in situ* care zăceau pe fundul cistei. Mai multe ramuri de brad și frunziș indicau faptul că mormântul a fost „vizitat” de către curioși în mai multe rânduri de la descoperirea lui.

Pe profilul S.I s-a observat că groapa mormântului a fost săpată de la partea superioară a unui strat de sol galben, lutos, reprezentând humusul antic cu pigmenți de cărbune rezultați din combustia lentă a vegetației. La extremitatea sudică a gropii s-a putut observa, pe profil, cum săpătura s-a adâncit în solul viu, reprezentat printr-un strat de lut verzui întins peste un lut galben-nisipos. Adâncitura respectivă

a reprezentat un soi de șanț îngust săpat de-a lungul perimetrului gropii, în care au fost așezate pe muchie lespezile ce au constituit cei patru pereți ai cistei. Imediat peste groapă, după așezarea lespezii ce a servit drept capac, s-a întins un lut galben,

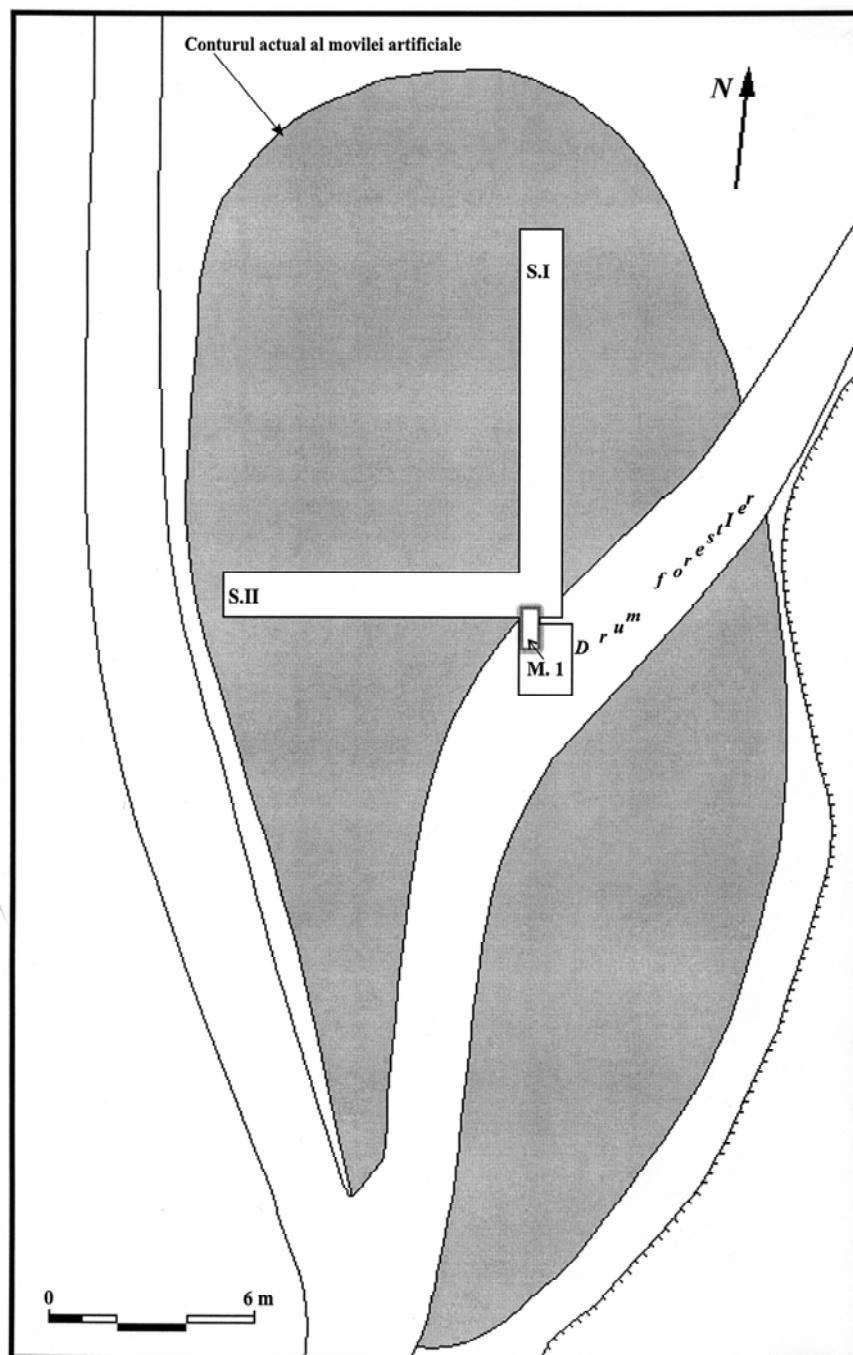

Fig. 2. Văleni-Dâmbovița: planul general al săpăturilor din punctul *Capu Plaiului*.

aruncat, provenit din săparea gropii, apoi alte două straturi de luturi de aceeași proveniență, ca și o lentilă din lutul verzui scos la săpat. Peste ele a fost așezat un alt strat gros de lut galben-pătat, purtat, rezultând o movilă artificială situată peste mormântul ce fusese așezat pe vârful ridicăturii naturale. La partea superioară a acestui ultim strat se găsește o dungă subțire de lut cenușiu, păstrată parțial, motiv pentru care nu putem fi siguri că reprezintă o ultimă amenajare a movilei funerare (fig. 3). În plan s-a degajat și curățat cista, care era constituită din patru lespezi de gresie așezate pe muchie. Pe latura de nord, lespedeza a fost deplasată și aruncată de către căutătorul de comori, *in situ* mai fiind găsite doar câteva bucăți. În schimb, pe celelalte trei laturi lespezile se păstrasera destul de bine, având o grosime de 0,12 – 0,20 m. Așa cum s-a observat și pe profilul secțiunii I, groapa propriu-zisă a mormântului era ceva mai mare decât cista din lespezi, având o formă în plan rectangulară cu colțurile rotunjite și dimensiunile de 2,40 × 1,30 m, în vreme ce cutia din lespezi de gresie avea dimensiunile exterioare de 2,00 × 1,16 m (fig. 4). Adâncimea gropii, de la nivelul de săpare – partea superioară a solului galben pigmentat –, era de 0,60 m. Pe fundul cistei fuseseră așezate 2–3 lespezi din gresie, dar acestea au fost deplasate și ele de către energicul căutător de comori. Din cercetarea preliminară făcută în noiembrie 1999 a rezultat că în interiorul cistei se găsea un singur schelet, așezat chircit pe partea dreaptă și cu capul către SSE. Elementele de inventar recuperate sunt două cupe cu picior plin, una fiind spartă de către descoperitori, dar apoi restaurată, și un inel de buclă din argint cu capetele petrecute. În momentul recuperării pieselor de inventar mormântul fusese deja răscolit, astfel că nu s-a putut preciza poziția celor două vase și a inelului de buclă.

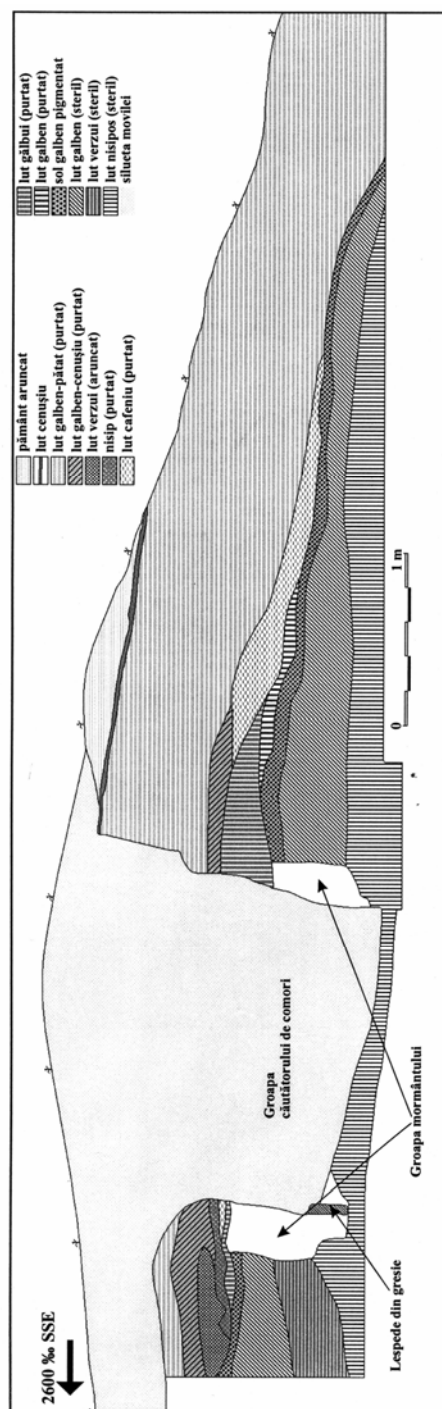
Inventarul arheologic al M. 1 este constituit, așa cum am menționat deja, din două vase și o piesă de port. Cele două vase sunt aproape identice ca formă și tehnică, fiind vorba de cupe cu picior plin, corp emisferic și marginea ușor lătită spre interior. Ambele vase au fost lucrate dintr-o pastă fină, cu nisip, fiind arse neuniform și având o culoare cafeniu-pătată. Pe suprafața exterioară a ambelor recipiente se mai păstrează porțiuni acoperite cu slip și urme de lustru. Primul vas are un diametru maxim (la gură) de 12,3 cm și o înălțime de 7 cm (fig. 5/a), iar al doilea are la gură 11,5 cm, cu o înălțime de 6,5 cm (fig. 5/b). Singurul element de decor îl reprezintă două proeminente trase organic din pastă și dispuse opus una alteia pe marginea lătită a vaselor. Inelul de buclă este din argint, are un diametru de 1,2 cm și o greutate de 1,269 grame. Forma este circulară, cu capetele puțin petrecute, iar sârma din argint din care este confecționat se îngroașă către extremități, având însă capetele propriu-zise ascuțite (fig. 6/a-c).

Condițiile din teren nu au permis extinderea săpăturii în punctul *Capu Plaiului*, deși în colțul de sud-vest al săpăturii practicate se putea observa pe profile cum stratul de lut galben purtat, împreună cu o altă lentilă de lut verzui aruncat, „urcău” către vest, fapt ce poate constitui indiciul unei alte amenajări în această parte a punctului.

În urma cercetării preliminare a zonei au mai fost identificate două puncte susceptibile să ofere informații arheologice în relație cu mormântul din punctul *Capu Plaiului*. Este vorba de punctul *La bostan*, situat la circa 300 m vest de

primul, pe un versant al unei viroage ce coboară de la sud spre nord către localitate.

Fig. 3. Văleni-Dâmbovița: profilul stratigrafic al secțiunii S.I.

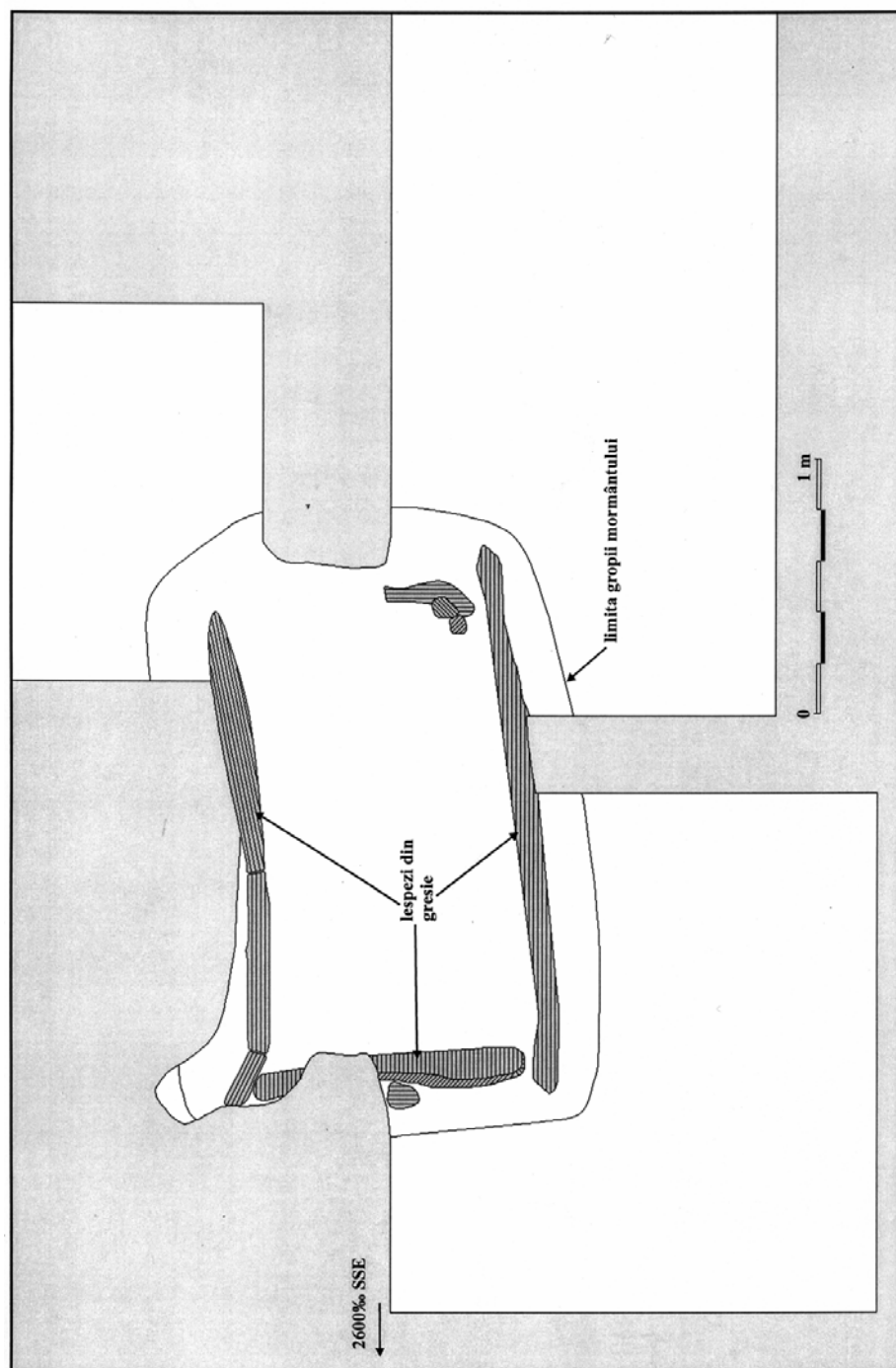

Fig. 4. Văleni-Dâmbovița: planul mormântului în cistă.

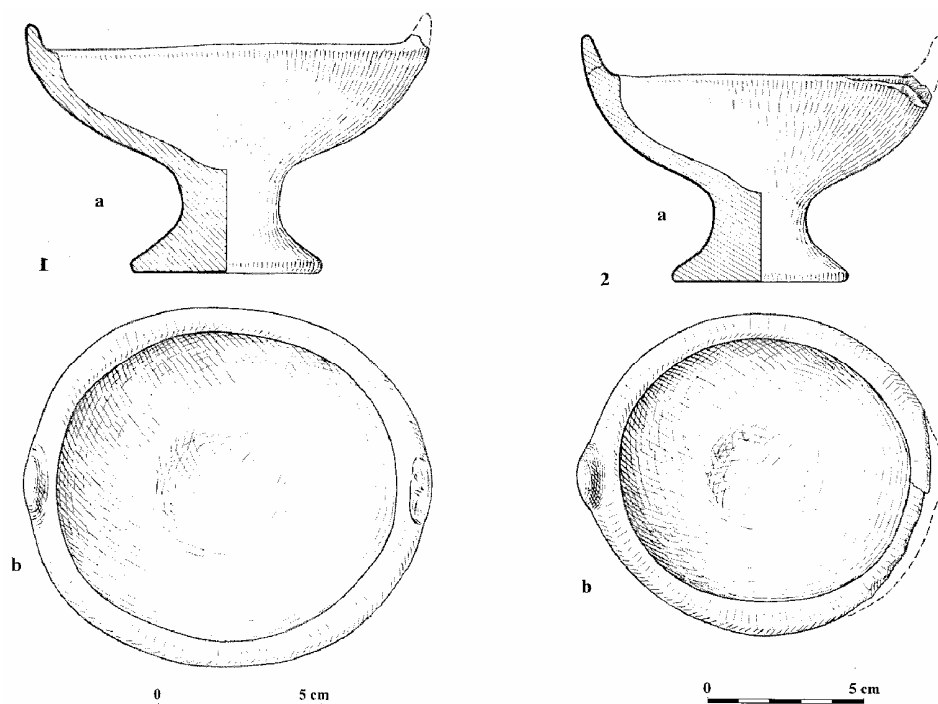

Fig. 5. Văleni-Dâmbovița: Inventarul ceramic al mormântului în cistă. 1a – b cupa nr. 1;
2 a – b cupa nr. 2.

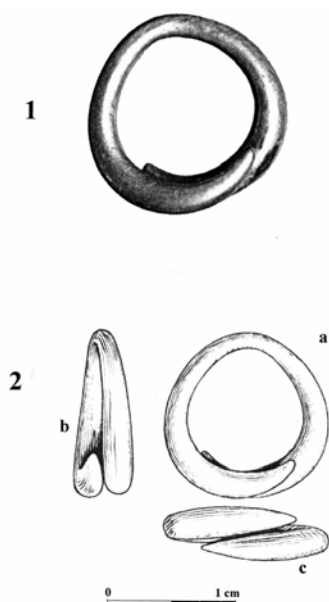

Fig. 6. Văleni-Dâmbovița: Inelul de buclă din mormântul în cistă. 1 – foto; 2 a – c desen.

În acest loc, la suprafață, se găsea o lespede din gresie, ovală, lungă de circa 1,20 și lată de 0,80 m. Din spusele proprietarului locului, lespedeaua fusese scoasă la săpat, cu aceeași ocazie mai fiind scoase și alte bucăți de gresie. Pentru verificarea situației au fost trasate două secțiuni paralele, dispuse de-a lungul pantei, fiecare cu dimensiunile de $10 \times 1,5$ m, separate de un martor stratigrafic lat de 0,20 m. La 0,15 – 0,20 m, într-un sol galben lutos, au fost descoperite mai multe grupuri de pietre, fără o ordine aparentă și fără nici un fel de material arheologic. Săpătura s-a adâncit până la 0,60 – 1,40 m, dar în afara faptului că au mai fost descoperite alte pietre, unele de dimensiuni destul de mari, nu s-a putut stabili dacă este vorba de o amenajare umană și nici nu a fost descoperit material arheologic. În această situație cercetarea a fost suspendată, urmând a se face o nouă verificare într-o campanie viitoare.

Cel de-al treilea punct, *La Vică*, se găsește la circa 250 m nord-est de al doilea, tot la marginea unei viroage ce se scurge pe direcția SSE-NNV. Aici, proprietarul locului a descoperit mai multe lespezi, cu ocazia amenajării livezii, dintre acestea mai găsindu-se pe loc una, așezată pe muchie și al cărei capăt era vizibil în iarbă. Pentru verificarea situației a fost trasată o altă secțiune, cu dimensiunile $3 \times 1,5$ m, orientată aproximativ N-S. La – 0,15 m de la nivelul actual de călcare, într-un sol cenușiu, lutos, scurs de pe panta din imediata apropiere, au fost descoperite mai multe lespezi din gresie, dintre care una stătea încă pe muchie, în poziția sa inițială, alături de care se găseau alte câteva prăbușite unele peste altele. Aproximativ către sud, se găsea, în poziție oblică, o lespede din gresie, cu dimensiunile de $0,56 \times 0,40$ m, groasă de 5 centimetri. Către nord se găsea o alta, de asemenea în poziție oblică. Sub ele se aflau alte fragmente de lespezi. Printre aceste lespezi grupate, dar și sub ele, se întindea o porțiune de pământ înroșit de foc, cu mulți cărbuni împrăștiați. La circa 0,10 – 0,15 m spre N se mai aflau alte două lespezi lunguiețe (fig. 7). După ce s-au curățat și îndepărtat lespezile căzute, s-a observat că era vorba de resturile unei mici ciste din pietre, ce avusese inițial dimensiunile de $0,60 \times 0,40$ m, în al cărei interior se păstrau urmele unui foc. Adâncimea cistei fusese inițial de circa 0,50 m, judecând după lespedeaua rămasă *in situ*, astfel că o interpretare a structurii respective drept vatră de foc nu poate fi reținută. De altfel, grosimea stratului de arsură nu depășește 2 – 3 cm, lipsind crusta specifică vetrelor. Pe toată suprafața secțiunii deschise nu a fost descoperit nici un fel de material arheologic. Din punct de vedere stratigrafic, dat fiind faptul că întregul complex se găsește la piciorul unei pante, alunecările de luturi vizibile pe profile au îngreunat stabilirea cu precizie a poziției cistei din lespezi. Totuși, se poate menționa faptul că alcătuirea din lespezi, mai puțin cele două situate în poziție relativ excentrică, fiind probabil în poziție secundară, se aflau într-un sol cenușiu-gălbui ce era acoperit de stratul de lut alunecat (?) pe pantă dinspre vest. Condițiile obiective ale cercetării din toamna 2000 au împiedicat extinderea săpăturii pentru a preciza contextul în care se găsea mica cistă din piatră. Din aceste motive este dificil de a face o interpretare definitivă a complexului descoperit. În preajmă (terenul a fost folosit de multă vreme ca livadă de pomi fructiferi) nu s-au observat urme arheologice care să poată fi puse în legătură cu cista. Panta, la picioarele căreia se găsește aceasta, are o lungime de câțiva metri

și se oprește pe o ridicătură naturală

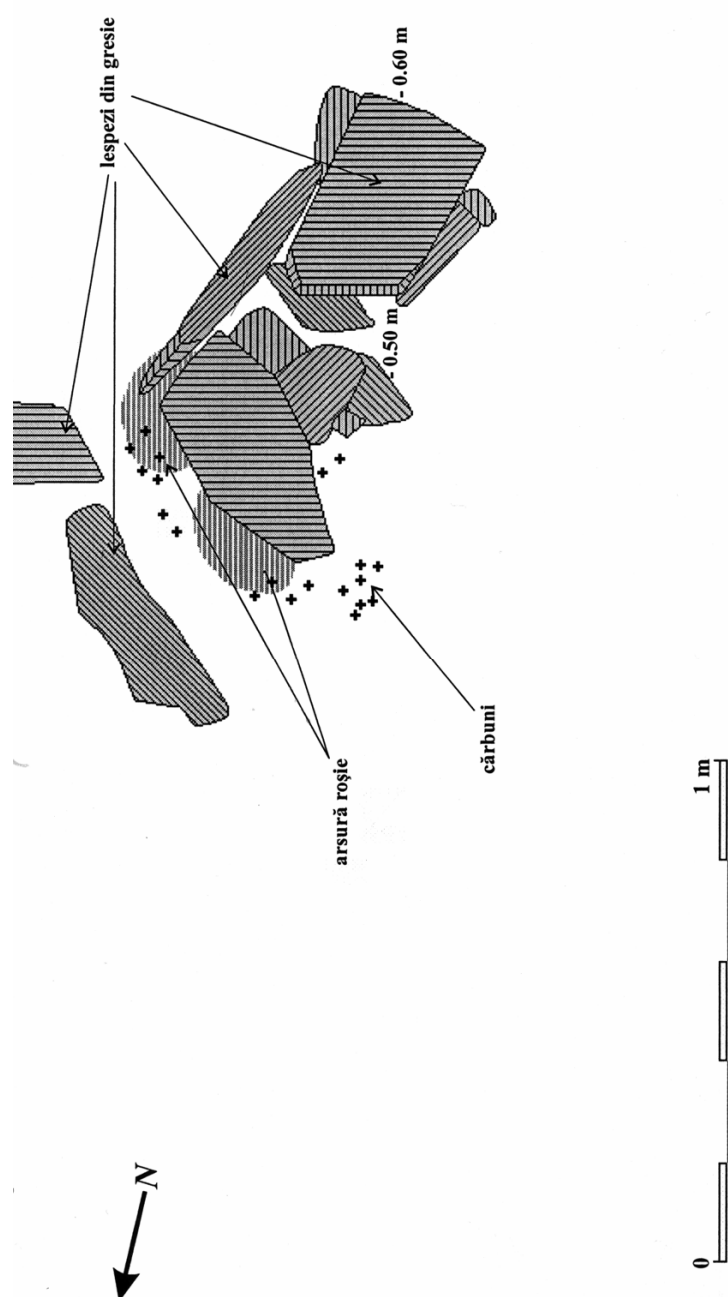

Fig. 7. Văleni-Dâmbovița: Planul săpăturii din punctul *La Vică*.

de la care pornește o altă pantă. Către sud terenul este tăiat de o viroagă naturală, în fapt albia unui torent. În aceasta situație complexul astfel descoperit nu poate fi reținut, deocamdată, decât ca o structură alcătuită de oameni și în care la un anumit moment dat s-a făcut un foc. Lipsa oricărui material arheologic împiedică o fixare în timp a acesteia, ca și o discuție mai largă asupra funcționalității. Nu este exclus însă ca această mică cistă să facă parte dintr-o structură mai amplă, dar ne lipsește proba directă.

Înmormântări în ciste din piatră aparținând începutului epocii bronzului, sunt cunoscute în spațiul dintre Nistru și Tisa de mai multă vreme, numărul lor sporind continuu în urma cercetărilor din ultimele decenii (Lista 1 și harta de la fig. 8). Cele mai multe sunt concentrate în zona muntoasă a Carpaților Orientali și Meridionali până la defileul Oltului, cu un grup distinct în centrul și în colțul sud-estic al podișului transilvănean. Din punctul de vedere al atribuirii culturale, în linii mari se pot distinge câteva grupe. Prima dintre acestea este constituită din mormintele aparținând Culturii Amforelor Sferice, fenomen arheologic documentat în nord-estul României de astăzi, printr-un grup periferic în cadrul general al culturii¹. Dintre aceste descoperiri un loc important îl ocupă mormântul, încă inedit, de la Sânmartin (Lista 1, nr. 68), pe valea superioară a Oltului, ca fiind cel mai sudic. Între înmormântările atribuite Culturii Amforelor Sferice, cele de la Grănicești (Lista 1, nr. 31) și Horodnicu de Jos (Lista 1, nr. 39), cunoscute de mai multă vreme, dar în contexte puțin precizate, sunt nesigure în ceea ce privește apartenența. Tot în nordul spațiului avut aici în vedere, se plasează și două descoperiri de la Hârtoș (Lista 1, nr. 37) și Șerbănești (Lista 1, nr. 75), atribuite, mai mult ipotetic, grupului Costișa. În Țara Bârsei, dar și în centrul podișului transilvănean, sunt cunoscute mormintele în cistă, aproape totdeauna plane, atribuite grupei Schneckenberg, excepțiile fiind înregistrate la Brăduț (Lista 1, nr. 14), Moacșa (Lista 1, nr. 53) și Ocland (Lista 1, nr. 56). Tot grupului Schneckenberg îi aparține și mormântul de la Sfântu Gheorghe (Lista 1, nr. 85), din al cărui inventar făceau parte un pumnal din bronz cu limbă la mâner și mai multe cioburi, dintre care unul de la partea superioară a unui vas askos, decorat. Este cu totul problematic în ce măsură descoperirea izolată, sub tumul, și mai puțin sigură de la Băgara (Lista 1, nr. 7), la marginea răsăriteană a Carpaților Occidentali, poate fi inclusă acestui grup. Ni se pare mai probabil ca mormântul, desigur cu o amenajare din pietre, să aparțină în realitate grupului Livezile, bine documentat în zonă². La exteriorul Carpaților, mai ales în zona de curbură a acestora, se conturează grupul mormintelor în cistă atribuite culturii Monteoru, cele mai multe

¹ Acestei grupe culturale îi este caracteristic obiceiul depunerii morților în ciste din lespezi din piatră, uneori, în special în zona din preajma litoralului baltic, în cadrul unor structuri megalitice. Cf. U. Fischer, *Die Gräber der Steinzeit im Saalegebiet*, Vorgeschichtliche Forschungen 15, Berlin, 1956, p. 149 – 160; T. Suliminski, *Cordé Ware and Globular Amphorae north-east of the Carpathians*, Londra, 1968, p. 38 – 61, în special pentru descoperirile estice.

² H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, Bibliotheca Thracologica XIII, București, 1996, p. 78-81, pentru aria de răspândire, și p. 128-134 pentru detalii privind obiceiurile mortuare.

descoperite izolat, predominant în zona dealurilor înalte și între care se

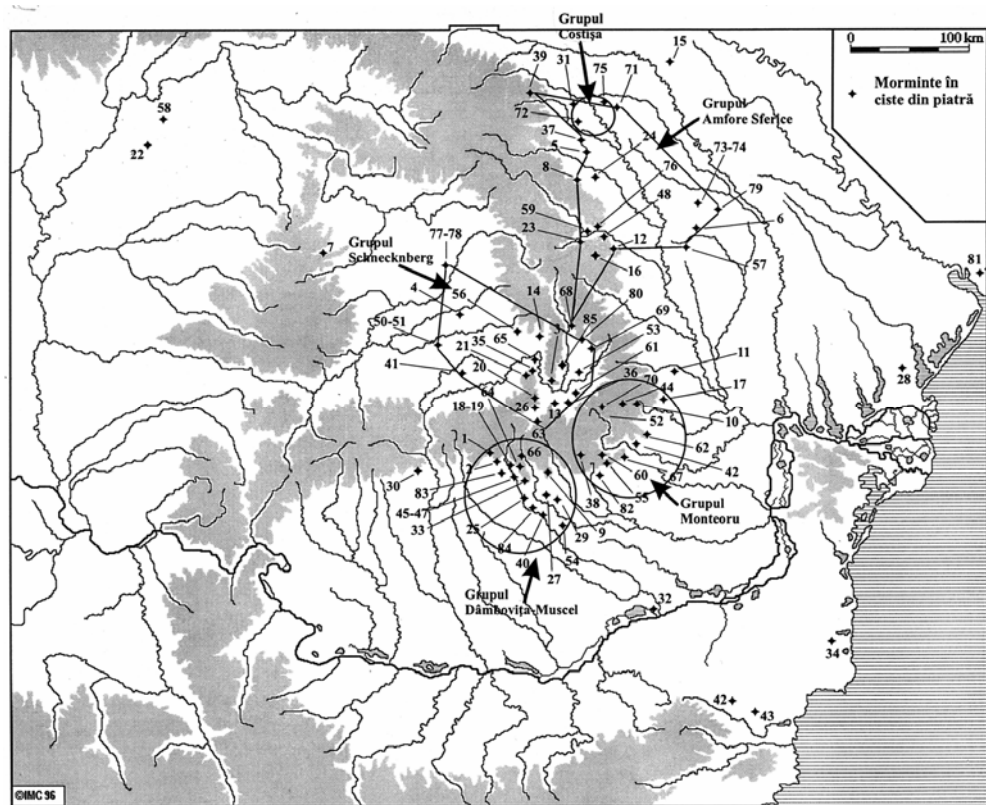

Fig. 8. Morminte în ciste din piatră între Nistru și Tisa.

disting cele din necropola de la Căndești (Lista 1, nr. 17) la marginea dinspre câmpie. Acest grup se extinde spre vest, prin mormintele în ciste din piatră de la Pietricica, la izvoarele Lapoșului (Lista 1, nr. 60) și Homorâciu, în bazinul superior al Teleajenului (Lista 1, nr. 38). Un loc aparte îl ocupă cimitirul de la Năeni – *Colarea* (Lista 1, nr. 55), ale cărui morminte săpate în stânca de calcar prezintă unele elemente comune cu cele în cistă. Spre vest, dincolo de cursul Ialomiței, se plasează mormintele din zona Dâmbovița – Muscel, în care se integrează foarte bine cel recent descoperit la Văleni-Dâmbovița. În grupul descoperirilor dâmbovițene o poziție excentrică – cel mai sudic – o ocupă mormântul de la Movila, atribuit unei etape de început a culturii Monteoru (Lista 1, nr. 54). Tot în zona submontană, mai spre vest, dincolo de defileul Oltului, dispunem de o descoperire singulară, atribuită culturii Glina, fiind vorba de un mormânt de incinerare în cistă din lespezi de piatră, găsit la Govora – *Runcuri* (Lista 1, nr. 30). Nu poate fi omis aici nici punctul de vedere conform căruia mormintele de la Turia (Lista 1, nr. 80), Sânzieni (Lista 1, nr. 69) și Mlăjeț (Lista 1, nr. 52), pe baza

ceștilor cu gura oblică, ar fi anterioare grupurilor Schneckenberg și Monteoru³.

Descoperirile din zona muntoasă sunt „înconjurate” de alte câteva înmormântări în ciste din piatră situate în zona de câmpie și chiar mai la sud, dincolo de Dunăre. Un loc important îl ocupă, între acestea, grupul mormintelor cu ciste din piatră din cele două cimitire tumulare de la Usatovo (Lista 1, nr. 81), atribuite complexului tripolian târziu. Foarte importantă, deși deocamdată singulară, este descoperirea în Basarabia, la Brânzeni (Lista 1, nr. 15), a unor morminte în cutii din piatră într-un mic cimitir atribuit „culturii” Edineț. În câțiva tumuli au fost descoperite morminte în ciste din piatră, unele în apropiere de Carpații de Curbură, dar în câmpie, cum este cel de la Bolotești (Lista 1, nr. 11) sau în complexe funerare situate la distanță mare de zona muntoasă, în Bugeac, la Glubokoe (Lista 1, nr. 28), sau în sudul Dobrogei, la Hagieni (Lista 1, nr. 34), KalugERICA și KJulevča (Lista 1, nr. 42 – 43). Tot în tumuli au fost decoperite și mormintele în cutii din piatră de la Czászárszállás (Lista 1, nr. 22) și Oros – Nyíres (Lista 1, nr. 58) în pustă.

O apariție cu totul izolată care în lipsa unor informații complete nu poate fi discutată, este reprezentată printr-un mormânt de inhumație, în cutie din piatră, menționat la Gumelnița, în *tell*-ul binecunoscut (Lista 1, nr. 32). Și mai la sud, se înregistrează descoperirea, oarecum insolită, din Bulgaria, de la Pekliuk, unde a fost cercetat un presupus cenotaf atribuit, pe baza inventarului, culturii Amforelor Sferice⁴.

Către sud-vest se pot distinge grupurile de morminte în ciste din piatră, sub tumuli, din Serbia apuseană, atribuite grupului Somogyvár⁵, sau din zona adriatică⁶, cele mai cunoscute fiind cele de la Mala Gruda și Velika Gruda, în Muntenegru⁷.

Trebuie reamintit însă că, în cele mai multe cazuri, aceste morminte au fost descoperite accidental, deranjate și cu inventarele de obicei incomplete, lipsind observațiile sistematice. În aceste condiții, de multe ori, atribuirea culturală a fost făcută oarecum „la impresie”, după ritul sau ritualul funerar, în speță pe baza cutiilor din piatră sau a localizării geografice și, mai rar, pe baza unor elemente de inventar. Lipsesc cercetările sistematice în această direcție, astfel că numărul și aria acoperită de astfel de înmormântări, în special în zona montană, depind în bună măsură de hazardul descoperirilor, ambele fiind susceptibile de modificări în viitor. Tot datorită lipsei înregistrărilor sistematice este încă greu de făcut o distincție chorologică clară între mormintele în ciste din lespezi din piatră plane și cele aflate sub tumuli.

³ P. Roman, SCIVA 37, 1981, 1, p. 35 – 36.

⁴ Sulimirski, *op. cit.*, p. 206, fig. 23/1.

⁵ I. Bóna, Alba-Regia 4 – 5, 1963 – 1964 (1965), p. 44 – 45.

⁶ B. Govedarica, în D. Srejović, N. Tasić (ed.), *Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode*, Belgrad, 1987, p. 57 – 70; M. Lazić, *Topografija i tipologija praistorijskih tumula u Srbiji i Crnoj Gori*, Belgrad, 1989.

⁷ Margarita Primas, *Velika Gruda I. Hügelgräber des frühen 3. Jahrtausends v. Chr. im Adriagebiet - Velika Gruda, Mala Gruda und ihr Kontext*, UPA 32, Bonn, 1996, cu discuția asupra acestui obicei mortuar în Europa sud-estică, în relație și cu mormintele tumulare din zona nord-pontică sau din Caucaz, la p. 121 – 139.

Cele mai vechi morminte cu ciste din piatră din spațiul dintre Nistru și Tisa sunt cele aparținând Culturii Amforelor Sferice și cele tripoliene târzii de la Usatovo. Destul de vechi sunt și unele dintre cele descoperite în tumuli cum este cazul celor din nordul pusteii ungare. Obiceiul depunerii morților în ciste din lespezi de piatră, uneori de dimensiuni apreciabile, a constituit o modă funerară, ce poate fi legată de tradițiile mortuare ale comunităților cu Amfore Sferice, și care s-a extins și dincolo de limitele ariei ocupate de această grupă. Așa se pot explica, măcar parțial, cistele usatoviene sau cele descoperite în morminte Jamnaja propriu zise din Ucraina sau chiar din Crimeea: astfel de alcătuiți funerare nu sunt străine nici spațiului nord-caucazian, unde însă se pare că este vorba de tradiții locale. Din punctul de vedere al ritului funerar⁸, grupa atribuită Culturii Amforelor Sferice și constituită din mormintele descoperite în nord-estul României se distinge prin practica exclusivă a înhumăției. Pentru mormintele din Țara Bârsei sau din centrul podișului transilvănean, atribuite grupei Schneckenberg, din puținele date precise de care dispunem se pare că este vorba de un biritualism, înhumăți și incinerați fiind uneori descoperiți chiar în aceeași cistă. Grupa mormintelor în cutii din piatră din zona Buzău-Vrancea este aproape în totalitate înhumată, excepție făcând cimitirul de la Năeni – *Colarea*, unde biritualismul a fost din nou constatat⁹. Pentru grupul Dâmbovița – Muscel este posibil biritualismul, dar din nou ne lipsesc observațiile corecte. O prezență singulară o constituie și mormântul de incinerație de la Govora-*Runcuri*, atribuit culturii Glina, grupă care se remarcă de altfel prin puținătatea descoperirilor funerare¹⁰. Se poate constata, așadar, că moda înmormântărilor în ciste din lespezi de piatră se suprapune, pe o arie relativ largă, unor culturi/grupe ceramice diferite, unor rituri funerare diferite, fără a fi legată direct de înhumăție sau incinerație, tot așa cum același tip de mormânt poate fi întâlnit fie sub mobile, fie plan. Obiceiul depunerii defuncțiilor în ciste din lespezi de piatră a fost larg răspândit în Europa centrală și estică în neoliticul târziu și în bronzul timpuriu. El a continuat să fie practicat și în etapele următoare ale epocii bronzului, asemenea morminte mai fiind cunoscute și pentru grupurile Glockenbecher și Aunjetitz¹¹, mai spre răsărit în cadrul culturii Mnogovalikovaja¹²

⁸ Pentru noțiunile de *rit și ritual funerar*, vezi I. Motzoi-Chicideanu, vocea *Mormânt*, în EAIVR, vol. III M-Q, București, 2000, p. 108.

⁹ D. Nicolăescu-Plopșor, M. Șt. Udrescu, SCIVA 32, 1981, 3, p. 447 – 453.

¹⁰ Dintre acestea merită amintit mormântul de incinerație dela Tețcoiu, com. Mătăsaru, jud. Dâmbovița, cf. Gh. Bichir, Eugenia Popescu, Materiale 9, 1970, p. 273.

¹¹ Fischer, *op. cit.*, p. 161 – 162 și, respectiv, 171 – 172.

¹² E. N. Savva, *Kul'tura mnogovalikovej keramiki Dnestrovsko-Prutskogo mezhdureč'ja*, Chișinău, 1992, p. 85. La Gârceni au fost descoperite mai de mult câteva morminte, dintre care două aveau scheletele depuse în cutii din piatră, iar celelalte erau acoperite cu grămezi din lespezi. Într-unul dintre acestea (M. 2) a fost găsită și o cataramă discoidală din os (cf. A. C. Florescu, M. Florescu, Materiale 6, 1959, p. 221 – 229, fig. 5/2) pe baza căreia descoperirea poate fi atribuită culturii Mnogovalikovaja.

și mai târziu chiar în unele cimitire Noua din Transilvania¹³ sau în mediul Sabatinovka, din Bugeac¹⁴. În acest fel numai structura mormintelor în cistă sau ritul funerar practicat nu au cum avea valoare cronologică, datarea, ca și atribuirea culturală rămânând, cu cauțiunea firescă, a se face tot după elementele de inventar¹⁵.

Cele două cupe din mormântul de la Văleni-Dâmbovița aparțin unui tip de vas – cupa cu picior, *Fußschale* – destul de cunoscut¹⁶, deși nu foarte frecvent, în spațiul nord-dunărean. În perioada timpurie a epocii bronzului (în sens tradițional) din Europa centrală și estică există o serie de cupe decorate, dintre care cele cu picior polipod în cruce și decorate cu șnurul, sunt specifice așa-zisei culturi a înmormântărilor cu catacombă – Katakombnaja – din spațiul nord-pontic¹⁷, iar cele cu piciorul gol și decorate, în special pe interior, într-o tehnică și cu motive diferite, sunt cunoscute în descoperiri de tip Zók târziu¹⁸. Pentru spațiul dintre Tisa și Nistru, cupe cu picior plin nedecorate se mai cunosc doar la Râmnicelu, un exemplar atribuit „fazei Ic” a culturii Cernavoda I¹⁹, două fragmente presupuse a fi

¹³ Două morminte de incinerare în cutii din piatră la Archiud (cf. G. Marinescu, *Thraco-Dacica* 7.1 – 2, 1986, 46 – 58) și altele, de înhumare sub tumuli, la Cașolț (cf. A. C. Florescu, *CCDJ* 9, 1991, p. 44, nr. 110).

¹⁴ Cum foarte probabil este cazul, după kantharosul din mormânt, M. 2 din tum. 6 de la Borisovka (fost Borisăuca), cf. A. Häusler, *Die Gräber der älteren Ockergrabkultur zwischen Dnepr und Karpaten*, Berlin, 1976, p. 105, pl. 28/1 – 4.

¹⁵ În acest fel noțiunea de „orizont al înmormântărilor în ciste” (cf. Schuster, *op. cit.*, p. 126 – 133) devine lipsită de sens.

¹⁶ O discuție privind aceste cupe a încercat Schuster, *Thraco-Dacica* 16, 1995, 1 – 2, p. 45 – 53, dar având puțin material la dispoziție nu a reușit decât o înfățișare cu totul sumară a problemei. Mai mult, nu a făcut distincții între exemplarele cu picior polipod, gol sau plin, sau între cupele decorate și cele nedecorate, care se deosebesc și prin formă.

¹⁷ Aceste vase numite și *Kreuzfußschale*, după piciorul cu patru lobi în cruce sau, în rusește, *kuril'nica* (afumătoare), socotite ca vase de cult, sunt frecvente în mormintele cu catacombă din zona nord-caucaziană de unde se răspândesc în mormintele de același fel din stepele din nordul Mării Negre. Vezi A. M. Tallgren, *ESA* 6, 1931, p. 142 – 167; T. B. Popova, *Plemena katakombnoj kul'tury. Severnoe Pričernomor'e vo vtorom tysjačel'etii do našej ery*, Moscova, 1955; A. L. Nečitajlo, *Svjazy naselenija stepnoj Ukrainy i Severnogo Kavkaza v epohu bronzy*, Kiev, 1991, p. 69 – 71; A. Sherratt, în P. Garwood, D. Jennings, R. Skeates, J. Toms (eds.), *Sacred and Profane. Proceedings of a Conference on Archaeology, Ritual and Religion. Oxford, 1989*. Oxford University Committee for Archaeology Monograph No. 32, Oxford, 1991, p. 50 – 64, cu referire directă, în ultimul paragraf, la vasele polipode *kuril'nica*; A. Nagler, *Kurgane der Mozdok-Steppe in Nordkaukasien*, *Archäologie in Eurasien* 3, Espelkamp, 1996, p. 24 – 25 și 28, pentru interpretare și cu trimiteri la literatura mai veche.

¹⁸ N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. Abriss der Geschichte des 19.-16. Jahrhunderts v.u.Z.*, *Archaeologia Hungarica* 45, Budapesta, 1968, p. 75, pl. 12/7a – c; 23/17 – 19; 26/1 – 2; 24/6 și pl. 127/7 – 8 pentru cele din mediul Nyírség și p. 82, pl. 2/2; 3/4 – 5, 9 – 11; 4/3 – 4; 5/1, 3, 9; 6/4 – 6 și pl. 126/1 pentru cupele din aria Makó; idem, *Die Makó-Kultur*, în N. Tasić (ed.), *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Belgrad, 1984, p. 96, pl. 20. O discuție mai nouă privind cupele din mediile Makó la B. Tănăsescu, *O descoperire Makó la Ostrovu Corbului (jud. Mehedinți)*, într-un număr viitor al acestei reviste.

¹⁹ N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*,

cupe, provenite din locuirea Glina târzie de la Ostrovu Corbului²⁰, ca și un exemplar întreg din aceeași stațiune²¹, apoi un fragment de picior plin, ce ar fi putut aparține unei cupe, descoperit la Lelicieni²². Din nivelul 2a al așezării de la Celei, împreună cu o ceașcă askoidală, provine un fragment de cupă, cu un decor constituit dintr-un șir de alveole²³. O miniatură, apropiată oarecum de vasele de tip *Kreuzfußschale*, dar fără ornament, a fost descoperită la Branet, în locuința 8 din nivelul III al așezării Glina²⁴, iar o cupă miniaturală cu piciorul plin și de asemenea lipsită de decor, în locuința 14, din nivelul II al aceleiași așezări²⁵. Un alt fragment probabil de *Kreuzfußschale*, descoperit undeva în sud-vestul Olteniei, între Suharu și Gubaucea, este semnalat mai de mult²⁶. O cupă cu piciorul plin, dar cu o alveolare pe fund și decorată cu șiruri de puncte, a fost descoperită la Locusteni, într-un context socotit de tip Orlești-Gornea²⁷. O cupă cu picior, cu o toartă, și un fragment de cupă cu picior plin au mai fost descoperite și în stațiunea de la Zoltan, într-un nivel în care există și specia ceramică decorată cu *Besenstrich*²⁸. Alte două cupe nedecorate, cu o siluetă asemănătoare celor de la Văleni-Dâmbovița, provin dintr-o descoperire fortuită de caracter Nyírség din Ungaria, comitatul Szabolcs²⁹. Cupele cu picior fac parte și din repertoriul grupului Somogyvár-Vinkovci³⁰, într-o așezare aparținând acestuia, de la Nagyvejke, fiind găsite împreună cu un topor cu gaură de înmănușare transversală de tip Kozarac³¹. Cupe cu picior simplu sau polipod apar și în mediile vučedoliene, ca de pildă în stațiunea de la Vinkovci-Hotel³². Din așezarea, azi acoperită de apă, de la Ezerovo, lângă Varna, au fost recuperate câteva vase socotite capace, dintre care unele, cu decor pe interior, ar

Brăila, 1976, p. 138, nr. 272; N. Harțușche, Istros 1, 1980, fig. 38/1.

²⁰ Roman, Thraco-Dacica 6, 1985, 1 – 2, fig. 1/2 – 3, cu mențiunea că nu cunoaștem motivul pentru care celor două fragmente, care puteau foarte bine să provină de la simple boluri, li s-a reconstituit piciorul în desen.

²¹ Idem, în Schuster (red.), *Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (22.-24. November 1997)*, București, 1998, p. 17; fig. 3/4.

²² Schuster, Thraco-Dacica 16, 1995, 1 – 2, fig. 4/8. Este drept însă că lipsindu-i partea superioară, nu avem cum ști dacă corpul a fost sau nu ornamentat.

²³ M. Nica, Oltenia StCom 4, 1982, fig. 7/6.

²⁴ A. Ulanici, CAMNI 2, 1976, p. 59; fig. 18/2.

²⁵ Idem, CAMNI 6, 1983, p. 24, pl. 2/1.

²⁶ I. Nestor, 22 BerRGK, 1932 (1933), p. 69, nota 264, unde se specifică însă că descoperirea este nesigură.

²⁷ Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 1995, p. 41, fig. 9/12.

²⁸ V. Căvruș, Thraco-Dacica 18, 1997, 1 – 2, fig. 13/4; 14/1; pl. 2/9.

²⁹ Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*, p. 68, pl. 17/4 – 5.

³⁰ G. Bándi, în N. Tasić, *op. cit.*, p. 125 – 128, pl. 30/4. Asupra exagerării importanței unei forme de vas – în speță cupele cu picior – a atras atenția, pe bună dreptate Mária Bondár, în B.M. Szőke (ed.), *Archaeology and settlement history in the Hahót basin, south-west Hungary*, Anteus 22, 1995, p. 238 – 239.

³¹ Gabriella Kulcsár, Savaria 24, 1999, 3, p.132.

³² A. Durman (coord.), *Vučedol treće tisućljeće p. n. e. – Vučedol three thousand years b. c.*, Zagreb, 1988, Kat. 179 – 180, 202.

putea fi cupe cu picior plin³³. Cupe, dar cu piciorul gol, sunt cunoscute și în mediile Tei

(Tei – Cățelu)³⁴. Acestor descoperiri mai vechi le mai putem adăuga astăzi și o piesă întreagă, de asemenea cu piciorul plin, descoperită în nivelul Zn. Ib al așezării

Cetatea 2 de la Năeni – *Zănoaga*, nivel atribuit unei etape incipiente – *Zănoaga* – a culturii Monteoru³⁵. Apropierea celor două cupe de la Văleni-Dâmbovița de piesa de la Năeni – *Zănoaga* mai este întărită și prin maniera de ornamentare a buzelor de vase, cu proeminențe sau nervuri trase din pastă ori aplicate pe marginile recipientelor, procedeu foarte frecvent și variat în același timp în stațiunea buzoiană, mai cu seamă în nivelele Zn IIa și IIb³⁶. Acest procedeu ornamental este într-un tot caracteristic și stilului³⁷ ceramic Monteoru Ic4-1/2 așa cum se poate observa în stațiunea eponimă³⁸, fiind întâlnită și la castroanele din nivelul superior al așezării de la Odaia Turcului³⁹, nivel atribuit „aspectului cultural” cu același nume⁴⁰. De altfel, obiceiul decorării vaselor, desigur la forme diferite, cu proeminențe sau nervuri plastice pe margine poate fi întâlnit și în grupele ceramice Baden și Coțofeni⁴¹. Vasele din mormintele de la Apa Sărată, Malu cu Flori⁴², Movila⁴³ și Voinești⁴⁴ aparțin aceluiași stil ceramic Ic4-1/2, echivalent în fapt cu ceea ce se numește „aspectul Odaia Turcului”. Vasul descoperit mai de mult într-unul din mormintele în cistă de la Cetățeni⁴⁵ este probabil o pixidă/vas de agățat,

³³ Goranka Tončeva, *Dacia NS* 25, 1981, fig. 14/1 – 2, 4, 12 – 13, 15 – 17.

³⁴ V. Leahu, *Cultura Tei*, București, f. a. (1966), p. 88.

³⁵ I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, *Materiale SN* 1, 1999 (2001), p. 81 și fig. 15/5.

³⁶ *Ibidem*, p. 79, fig. 15/1, 3 – 4, 6 – 8.

³⁷ Folosim expresia „stil” ca mai potrivită, în stadiul actual al cunoașterii culturii Monteoru, decât cea de fază (*ibidem*, p. 68, nota 15).

³⁸ Eugenia Zaharia, *Dacia NS* 31, 1987, 1 – 2, fig. 15.

³⁹ Ersilia Tudor, *Dacia NS* 26, 1982, 1 – 2, p. 67, fig. 7/4 – 5, 10, 16.

⁴⁰ A. Vulpe, *Starinar NS*, 40 – 41, 1991, p. 105 – 111, pentru cea mai recentă luare de poziție.

⁴¹ Roman, *Cultura Coțofeni*, Biblioteca de Arheologie XXVI, București, 1976; P. Roman, I. Némethi, *Cultura Baden în România*, Biblioteca de Arheologie 31, București, 1978, ca să nu cităm decât două sinteze care se referă direct la spațiul românesc.

⁴² Schuster, *op. cit.* (supra nota 3), fig. 81/1 – 2; 82/1.

⁴³ Zaharia, *Dacia NS* 31, 1987, 1 – 2, p. 33, fig. 8/5 – 6.

⁴⁴ Este vorba de fragmente de la două cești, cu pânțele în „unghi”, recuperate de Cornelia Boruga-Stoica, cu ocazia verificării din mai 1972 a descoperirii accidentale a mormântului. Material în colecția Complexului Muzeal Național „Curtea Domnească” din Târgoviște.

⁴⁵ D.V. Rosetti, *CAMNI* 1, 1975, p. 276, 278, fig. 8 și p. 280, unde se citează din însemnările lui I. Andrieșescu din 1931, conform cărora vasul a fost descoperit în punctul „*La Cruce*”, dar pe planul de la fig. 11 este trecut ca fiind din mormântul 1 din punctul „*Cornu malului*”. Adăugăm că planurile pentru cele două puncte sunt cu totul îndoielnice, judecând măcar după scară, ele fiind de fapt simple schițe cu valoare redusă. După D.V. Rosetti, în 1931, I. Andrieșescu a făcut o verificare în teren a descoperirilor întâmplătoare din anul precedent, cu această ocazie fiind redactată și schița cu mormintele din cele două puncte. În 1960 S. Morintz a mai descoperit alte morminte în punctul „*Cornu malului*”, dar nu a fost întocmit un plan pentru a se pune în evidență relația acestora cu

pentru care nu cunoaștem analogii directe în ariile imediat învecinate, dar poate fi pus în relație cu formele asemănătoare monteorene. Castronul din mormântul de la Apa Sărată⁴⁶, cu torți „mosor”, aparține unui tip cunoscut în descoperiri din bronzul timpuriu (în sens tradițional) din Transilvania⁴⁷ sau Muntenia. O ceramică cu totul asemănătoare celei din nivelele Zn IIA-IIb de la Năeni – *Zănoaga* s-a descoperit, prin cercetări de suprafață, și într-o așezare, astăzi în bună parte distrusă, situată pe panta de sud-est a unui deal de lângă localitatea Țâța (astăzi Dealul Frumos), comuna Pietroșița, jud. Dâmbovița⁴⁸, în linie dreaptă la mică distanță către est de mormântul descoperit la Văleni-Dâmbovița. Materiale ceramice într-o oarecare măsură asemănătoare s-au găsit și în stațiunea, situată mai către sud, la câmp, aproape de malul Sabarului, de la Costeștii din Vale – *Măgură*⁴⁹. Către câmpie, vase cu decor de acest fel se găsesc în descoperiri atribuite culturii Glina, faciesul târziu (Glina IV), de la Ostrovu Corbului⁵⁰. O situație oarecum identică este și la Braneț, unde există o etapă de locuire Glina, de asemenea târzie, al cărei material ceramic poate fi pus în raport cu olăria de la Năeni – *Zănoaga*, niv. IIA-IIb⁵¹. Cioburi cu unele similitudini la Năeni – *Zănoaga*, cu alte cuvinte dintr-o etapă de început a culturii Monteoru, se mai întâlnesc, e drept mai rar, și în alte stațiuni Glina târzie de pe văile inferioare ale Argeșului și Dâmboviței. Ne referim în primul rând la București – *Ciurelu*⁵², Schitu – *Gaura Despei*⁵³ și poate Varlaam⁵⁴. Recent au fost distinse „materialele de tip Militari – Câmpul Boja”, dar, cum situl „eponim” a fost „puțin intens investigat”, considerațiile privind sorgintea lor sudică sunt pripite⁵⁵. O primă concluzie, care se desprinde din această situație este aceea

mormintele descoperite în 1930, cf. Schuster, *op.cit.*, p. 217 – 219.

⁴⁶ Schuster, *op. cit.*, fig. 80/2.

⁴⁷ La Zlatna, de pildă, Ciugudean, *op. cit.* (supra nota 5) fig. 63/2 – 3.

⁴⁸ Cercetare de suprafață în 1979, I. Motzoi-Chicideanu și P. Diaconescu.

⁴⁹ Chicideanu, *Materiale* 14 (Tulcea), 1982, p. 128.

⁵⁰ P. Roman, *op. cit.* (supra nota 23), fig. 3/1 – 2, 5 împreună cu un fragment de ceașcă cu toartă ușor supraînălțată trasă din buză și prevăzută cu o creastă la fig. 3/7.

⁵¹ A. Ulanici, CAMNI 2, 1976, fig. 13/1, 3, 5 – 6; fig. 14/3 – 4, 6; idem, CAMNI 3, 1979, fig. 6/7 – 8; idem, CAMNI 4, 1981, fig. 4/8 (socotită toartă „zoomorfa”); fig. 5/6, 10, 12. Săpăturile de la Braneț au fost întrerupte după decesul autorului, astfel că unele lămuriri de ordin stratigrafic absolut necesare rămân încă de așteptat.

⁵² Schuster, *op. cit.*, fig. 101/2 – 3; 102/3.

⁵³ *Ibidem*, fig. 109/5.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 211 – 213, fig. 120/1 – 4, așezarea fiind considerată ca, împreună cu cea de la Mihăilești – *Tufa*, reprezentând cea mai estică „apariție” de gen Govora Sat – *Runcuri*. O parte din trimiterile la ilustrații sunt însă greșite, căci la fig. 66 – 70 se specifică că este vorba de cioburi de la București – *Ciurelu*.

⁵⁵ M. Negru, C. Schuster, D. Moise, *Militari-Câmpul Boja. Un sit arheologic pe teritoriul Bucureștilor*, București, 2000, p. 22 – 25. Atragem atenția asupra pasajului final, de altfel deosebit de savuros, din care reiese că aceste comunități, în contextul dramatic al presiunii nomazilor nord-pontici în amonte pe Dunăre, ce îi forțează pe glinoizi (sic) la o bejenie parțială spre apus, reușesc să se strecoare totuși spre nord !

că succesiunea stratigrafică de la Odaia Turcului, interpretată rigid în sensul unei succesiuni cronologice Glina, aspectul Odaia Turcului⁵⁶, își pierde din putere, fiind evident că în restul ariei Glina a existat o etapă, mai târzie, contemporană stilului ceramic/etapei Monteoru Ic4.⁵⁷ În același timp, ceramică de acest fel se găsește răspândită pe o arie cu mult mai largă decât i-a fost acordată „aspectului Odaia Turcului”⁵⁸, în care, în afara descoperirilor de la Odaia Turcului, Movila, Costeștii din Vale, Țâța, Năeni – Zănoaga, Sărata Monteoru, eventual Cârломănești și Săpoca⁵⁹, mai există cele de la Poiana⁶⁰, pe Siret, și cele specifice „culturii Edineț”⁶¹. Se configurează astfel o arie largă, pornind în vest de la cursul Dâmboviței, în special în zona dealurilor subcarpatice, dar și în câmpia înaltă imediat învecinată lor și care se întinde, prin descoperiri, răzlete deocamdată, către răsărit peste Podișul central moldovenesc, o extensie nord-estică fiind jalonată de grupul descoperirilor de tip Edineț. Acestei arii, contemporană cu descoperirile Schneckenberg de dincolo de Carpați, spre nord sau Glina târzie din aria apuseană a acestui grup, îi sunt caracteristice morminte în ciste din piatră, biritualismul și dispunerea sub tumuli fiind documentate, măcar parțial, pentru jumătatea sa de apus. Este evident, că pe acest fond în nord-estul Munteniei și chiar și mai la nord-est de curbura Carpaților, la Poiana, asistăm la evoluția ulterioară, de tip Ic4.3-Ic3, a stilului ceramic monteorean. Descoperirile destul de compacte din zona subcarpatică Buzău – Vrancea par să contureze aria în care s-a constituit, începând cu etapa Zănoaga, olăria monteoreană timpurie, noțiunile de „aspectul Odaia Turcului” sau „Năeni-Schneckenberg” nemaiputând fi reținute. Nu știm, în stadiul actual al cercetării, care a fost destinul celorlalte descoperiri similare din jumătatea nord-vestică a Munteniei și pentru care folosim denumirea, **numai în sens geografic** deocamdată, de *grupul Dâmbovița – Muscel*⁶², o legătură cu descoperirile Tei, care le urmează în această parte, nefiind probată⁶³. Cupele de la Văleni-Dâmbovița, ca și vasele din celelalte morminte ale grupului Dâmbovița-Muscel, împreună cu materialele de la Țâța, ne îngăduie să vorbim, cel puțin, de o contemporaneitate cu etapele monteorene

⁵⁶ Roman, SCIVA 37, 1986, 1, p. 44 – 45; A. Vulpe, *op. cit.*; J. Lichardus, J. Vladăr, SlovArch. 44, 1997, 2, p. 44 – 45, care și-au însușit acest punct de vedere.

⁵⁷ Un punct de vedere asemănător a fost exprimat mai de mult de Roman, *op. cit.*, p. 40 – 41.

⁵⁸ Vulpe, *op. cit.*, fig. 4.

⁵⁹ A. Oancea, V. Drâmbocianu, SCIVA 28, 1977, 4, p. 510, fig. 1/6; 3/3; 6/1, 4. Considerate „Glina-Schneckenberg” sunt contestate de Vulpe, Drâmbocianu, *op. cit.*, p. 185, nota 33.

⁶⁰ R. Vulpe, Ecaterina Vulpe, Dacia 3 – 4, 1927 – 1932 (1933), fig. 24/1, 3; 29/7 – 8; 30/1 – 2; 31/1 – 2; 32/3 – 7; 37/1. Vezi și Motzoi-Chicideanu, Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, p. 85, nota 31.

⁶¹ V.A. Dergačev, *Moldavija i sosednie territorii v epohu bronzy (Analiz i harakteristika kul'turnyh grupi)*, Chișinău, 1986, p. 111 – 120, fig. 26/10 – 14; 27/7 – 15.

⁶² Cu câteva decenii în urmă S. Morintz, care s-a ocupat de aceste descoperiri din fostul raion Muscel, le-a distins ca pe un „grup cultural” asemănător până la identitate cu descoperirile tumulare de gen Verbița și cu unele legături cu cele Glina sau Schneckenberg, dar deosebit de acestea. Cf. Schuster, *op. cit.*, Anexele 1 și 2, p. 217 – 225.

⁶³ Tudor, *op. cit.*, p. 74.

timpurii. În ce măsură grupul acesta de descoperiri (fig. 9) poate fi înglobat la începutul fenomenului Monteoru este încă dificil de precizat, chiar dacă indiciile de care dispunem astăzi pledează în acest sens. Față de grupa Glina raportul nu este foarte clar. Pe de-o parte lipsesc elementele clare de legătură dat fiind repertoriul de forme redus descoperit în morminte, iar pe de altă parte există o distincție chorologică ceea ce ar permite contemporaneitatea cu manifestările Glina târzii. Chiar dacă în Țara Bârsei, în medii Schneckenberg propriu-zise, nu se cunosc castroane sau cupe de genul celor din stațiunile Monteoru Ic4-1/2, stilurile ceramice fiind iarăși diferite, există relații între cele două zone, documentate prin unele exemplare ce se întâlnesc de o parte și de alta a lanțului muntos; este cazul paharelor tronconice, cu fund ascuțit, ce apar la

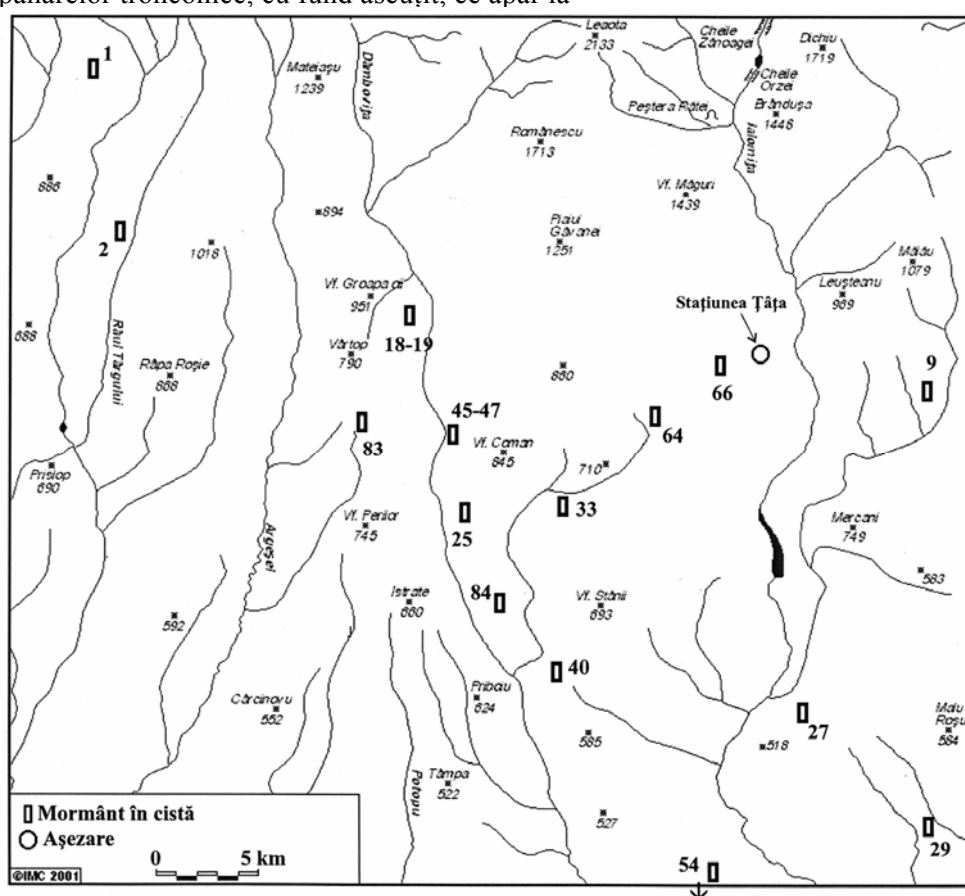

Fig. 9. Morminte în ciste din piatră descoperite în zona Muscel – Dâmbovită.

Năeni – Zănoaga în nivelele IIa-IIb⁶⁴, aceste pahare fiind socotite caracteristice mediului Schneckenberg din sud-estul Transilvaniei, într-un caz și cu o toartă specifică⁶⁵ nivelului Zn. IIa de la Năeni – Zănoaga sau chiar a unei cești cu toartă cu creastă⁶⁶. Ni se pare important de reținut faptul că, cel puțin până în momentul de față, lipsesc în grupul Dâmbovița – Muscel vasele askos. Acest fapt, în condițiile oferite de puținul material ceramic cunoscut pentru înmormântările în ciste din lespezi de piatră, nu poate fi deocamdată explicat cronologic sau prin preferințele eventuale pentru un tip de vas sau altul, adică o diferențiere regională. Credem că nu este cu totul exclus ca și acest tip de vas, socotit ca apărând la Curbura Carpaților în grupa Monteoru odată cu etapa Ic4.2⁶⁷ și de asemenea bine cunoscut și în așezările și mormintele Schneckenberg din Țara Bârsei, să fie descoperit și în aceste părți.

La sud de Dunăre recipiente cu corp semisferic, cu proeminențe, torți ornamentale, nervuri etc., trase din pastă și dispuse pe margine, s-au găsit în așezarea deja menționată de la Ezerovo⁶⁸, în special în nivelele V – VIII ale stațiunii de la Ezero⁶⁹, la Djadovo în nivelul IV⁷⁰, în nivelul II încadrat în etapa a III-a a bronzului timpuriu din Tracia Superioară, de la Gulubovo⁷¹. Relațiile cu ariile culturale de dincolo de Dunăre sunt însă bine documentate și prin prezența elementelor de tip Zimnicea⁷². Este vorba în principal de cești askoidale găsite în complexe funerare de la Aldești⁷³, Glubokoe⁷⁴, Mlăjet⁷⁵, Răcăciuni⁷⁶, Sânzieni⁷⁷,

⁶⁴ În cursul campaniilor din 1997 – 2000, încă inedite, în nivelele Zn. IIa – IIb au fost descoperite câteva pahare tronconice, cu fundul profilat, cu o toartă trasă din buză, supraînălțată și cu creastă. În același context stratigrafic au fost găsite și câteva cioburi cu decor șnurat.

⁶⁵ Prox, *op. cit.*, pl. 22/4 – 5.

⁶⁶ *Ibidem*, pl. 21/6.

⁶⁷ Zaharia, *op. cit.*, p. 33. Vezi însă pentru vasele askos și P. Misch, *Die Askoi in der Bronzezeit. Eine typologische Studie zur Entwicklung askoider Gefäßformen in der Bronze- und Eisenzeit Griechenlands und angrenzender Gebiete*, Studies in Mediterranean Archaeology and Literature, Pocket-book 100, Jonsared, 1992.

⁶⁸ Tončeva, *op. cit.*, fig. 17/4 – 7; 20/8 – 9. Din păcate întregul material de la Ezerovo, foarte divers și interesant, a fost recuperat nesistematic fiind astfel puțin util.

⁶⁹ G. I. Georgiev, N. Ja. Merpert, R. V. Katinčarov, D. G. Dimitrov, *Ezero. Rannobronzovoto selišče*, Sofia 1979, p. 349 – 354.

⁷⁰ K. Leštakov, în S. Aleksandrov, B. Borisov (red.), *Ekspedicija Marica-Iztok. Arheologičeski proučvanija*, II, Sofia 1994, p. 95 – 99, fig. 7.

⁷¹ K. Leshtakov, în L. Nikolova (ed.), *Early Bronze Age Settlement patterns in the Balkans (ca. 3500-2000 BC, calibrated dates)*, Part 2, RPRP 1, 1996, 2 – 4, p. 255 – 270; fig. 12/1 – 2.

⁷² Primul care a atras atenția și a discutat pe larg descoperirile de tip Zimnicea a fost Roman, SCIVA 37, 1986, 1, p. 29 – 55, care le-a considerat, conform sistemului său cronologic, drept prima manifestare a epocii bronzului; Schuster, în Lolita Nikolova, *The Balkans in Later Prehistory. Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia BC)*, BAR International Series 791, Oxford, 1999, p. 242 – 243, care reia același punct de vedere cu câteva completări.

⁷³ *Ibidem*, p. 49, fig. 4/4 – 7.

⁷⁴ Häusler, *op. cit.*, p. 109, pl. 33/9.

⁷⁵ Roman, *op. cit.*, p. 35, fig. 2/1 – 2.

Smeeni⁷⁸ și Turia⁷⁹. Acest tip de ceașcă face parte din repertoriul complexului Zimnicea – Ezerovo, bine pus în evidență în cimitirele de la Zimnicea⁸⁰ și Batin⁸¹ sau, din nou, în grupul stațiunilor lacustre de la Ezerovo⁸². Chiar pe malul stâng al Dunării se înșiră descoperirile de la Oltenița – *Calomfirescu* și Călărași – Mircea Vodă⁸³, iar apoi spre nord în unele morminte de la Brăilița⁸⁴. O descoperire importantă în ceea ce privește stadiul anterior, deși mai puțin discutată, o reprezintă mormântul 1, de la Cernavodă – *Cetatea Veche*, al cărui inventar este constituit dintr-un askos, de o formă diferită de ceștile Zimnicea și un castron⁸⁵. Mormântul a fost atribuit culturii Cernavodă I⁸⁶, askosul fiind probabil mai vechi decât ceștile cu gura oblică de tip Zimnicea. În stațiunea de la *Foltești – Ruptura* există askoi, dar de forme și cu o decorație diferită⁸⁷, ca și un fragment de ceașcă ce se apropie de cele de tip Zimnicea⁸⁸. În interiorul Dobrogei sunt menționate câteva descoperiri la Dervent, Histria – *Capu viilor*, Medgidia, Neptun și Rasova – *Malu Roșu*, considerate în legătură cu materialele de la Ezerovo⁸⁹. Tot în sudul Dobrogei, dar într-un mormânt din tumulul de la Madara, a fost descoperit un alt vas cu gura oblică⁹⁰. La sud de Dunăre, dar mai departe spre vest, mai cunoaștem o ceașcă de tip Zimnicea într-un mormânt de înhumatie sub tumul la Târnavă⁹¹, iar din nou pe malul stâng al Dunării, în stațiunea de la Celei, un exemplar în nivelul 2a și altul, conținând piesele tezaurului, între care și două inele spiralice din argint, din locuința 4, în nivelul 2c⁹². Distribuția chorologică a ceștilor de tip Zimnicea, împreună cu alte materiale ce pot fi atribuite respectivei grupe ceramice/cultură, indică destul de clar mai întâi **aria primară** probabilă a acestora⁹³, plasată pe litoralul sud-vestic al Mării Negre

⁷⁶ Tudor, SCIV 24, 1973, 2, p. 283 – 289, fig. 2-3. Elementul de legătură cu grupul Zimnicea îl reprezintă, nu atât ceașca reconstituită puțin cam avântat, cât mai ales pandantivul semilunar din cupru. Încadrarea cronologică a descoperirii pe baza depozitului de la Stublo este greșită, mormântul fiindu-i, foarte probabil, anterior.

⁷⁷ Roman, *op. cit.*, p. 35, fig. 1/1a – b, 4.

⁷⁸ N. Simache, V. Teodorescu, Materiale 8, 1962, într-un mormânt de înhumatie sub tumul cu groapă rectangulară cu treaptă, p. 278, fig. 3/3.

⁷⁹ Roman, loc. cit.

⁸⁰ A.D. Alexandrescu, Dacia NS 18, 1974, p. 79 – 93.

⁸¹ Nikolova, *op. cit.*, p. 209 – 211.

⁸² Toncheva, *op. cit.*

⁸³ Roman, loc. cit.

⁸⁴ Harțuche, Anastasiu, *op. cit.*, p. 163 – 164, nr. 330 și, foarte probabil, nr. 332.

⁸⁵ Nestor, Analele Dobrogei 18, 1947, p. 16, fig. 6 – 7.

⁸⁶ I. Manzura, în Nikolova, *op. cit.*, p. 95 – 174, cu discuția asupra mormântului la p. 115 – 116.

⁸⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, Dacia NS 18, 1974, p. 63, fig. 17/1 – 2.

⁸⁸ *Ibidem*, fig. 13/5.

⁸⁹ M. Irimia, PAS 1, 1982, p. 330.

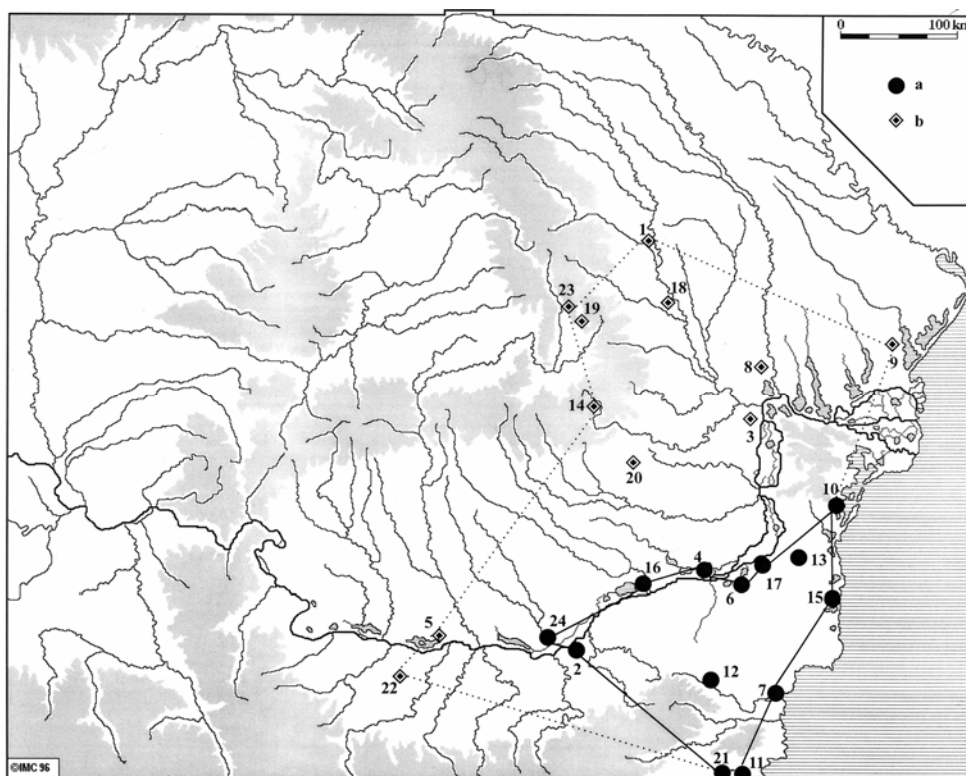
⁹⁰ I. Panayotov, *Jamnata kultura v bălgarskite zemi*, Razkopki i proučvanija 21, Sofia, 1989, p. 68 – 69, fig. 16.

⁹¹ *Ibidem*, p. 90, fig. 48. În același tumul au mai fost descoperite și morminte, dintre care unul de incineratie, cu vase Coțofeni, fig. 39, 37, 40 – 42.

⁹² Nica, *op. cit.*, p. 35, fig. 7/2 pentru primul vas și p. 24, fig. 6/1, pentru askosul cu tezaurul din locuința 4.

⁹³ Nu credem că este exclusă nici posibilitatea ca și mormântul în cistă de la Gumelnița, cu un vas „caracteristic etapei D” (Cf. Rosetti, Materiale 6, 1959, p. 812, dar fără a ilustra vasul) să aparțină

și, cel puțin, în sudul Dobrogei. Celelalte descoperiri, în majoritate complexe funerare, ce trebuiesc privite mai degrabă ca importuri Zimnicea – Ezerovo în alte medii, mai puțin cunoscute, decât ca dovezi ale unei situații dramatice rezultate prin migrarea respectivelor comunități⁹⁴ încotro vedeau cu ochii, conturează **aria**

secundară în care, ca urmare a schimburilor mai mult sau mai puțin directe, se difuzează elemente de cultură materială și nu grupuri umane (fig. 10). Privind din această perspectivă trebuie acceptate mai degrabă raporturi de contemporaneitate între aceste grupe ceramice și nu succesiuni artificial construite.

acestei arii.

⁹⁴ Există o veche „tradiție” a explicațiilor migraționiste privind apariția unuia sau a altuia din grupele ceramice ale epocii bronzului, mai cu seamă pentru perioada timpurie. Dacă în urmă cu decenii un asemenea punct de vedere putea părea mai mult sau mai puțin justificat (Roman, *op. cit.*, ca să nu dăm decât un exemplu legat de discuția de față), astăzi, când documentarea arheologică a sporit considerabil iar modelele teoretice de interpretare s-au modificat, utilizarea „migrațiilor”, a „mișcărilor” de populații ca argumente pentru apariția unor grupuri ceramice reprezintă de fapt un pas înapoi. La fel de nepotrivită este și folosirea mecanică a unor termeni cum ar fi „ethno-cultural”, „cristalizare ethno-lingvistică” pentru o perioadă în care datele arheologice oricât de complete ar fi ele nu ne oferă decât informații privind, în principal, olăria, uitându-se că în ceea ce privește comportamentul funerar, tipul de habitat și unele îndeletniciri, cum ar fi de pildă metalurgia, au existat împrumuturi reciproce sau soluții independent descoperite. De aceea și termenul de *cultură* /grupă ceramică trebuie înțeles și folosit în sens strict arheologic, fără alte conotații ce nu pot fi susținute cu cioburi, oase sau pietre.

Fig. 10. Aria descoperirilor de tip Zimnicea; a - aria primară; b - aria secundară (1. Aldești; 2. Batin; 3. Brăilița; 4. Călărași; 5. Celei; 6. Dervent; 7. Ezerovo; 8. Foldești; 9. Glubokoe; 10. Histria; 11. Kiten; 12. Madera; 13. Medgidia; 14. Mlăjet; 15. Neptun; 16. Oltenița; 17. Rasova; 18. Răcăciuni; 19. Sânzieni; 20. Smeeni; 21. Sozopol; 22. Trnava; 23. Turia; 24. Zimnicea.

Foarte importante pentru încadrarea cronologică a mormintelor în ciste din piatră din zona Dâmbovița – Muscel ar trebui să fie cele câteva piese de metal descoperite. Ne referim mai întâi la colanul din bronz (?) – *Ösenhalsring* – despre care se afirmă că a fost descoperit în M. 4 de la Cetățeni – *La cruce*⁹⁵. Piesa nu este singulară, nu departe, la Predeal, fiind descoperit, cu mai multă vreme în urmă, un depozit cu 6 colane de acest fel⁹⁶, iar un altul, cu 10 piese, la Deva⁹⁷. Alte *Ösenhalsringe* au fost descoperite în cimitirele monteorene de la Pietroasa Mică⁹⁸ și Căndești⁹⁹. În două morminte în cistă din Serbia, atribuite grupului Somogyvár – Vinkovci, au fost descoperite „*torques-uri*” din metal, foarte probabil

⁹⁵ Rosetti, *op. cit.* (supra nota 48), p. 280, fig. 10. Față de condițiile de descoperire ne exprimăm îndoiala că piesa a aparținut unuia dintre mormintele de acolo.

⁹⁶ Nestor, *Dacia* 9-10, 1941 – 1944 (1945), p. 177 – 178, fig. 4.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 165 – 181, fig. 1 – 3.

⁹⁸ A. Oancea, *Dacia* NS 25, 1981, în M. 3, p. 186, fig. 5/10 și M. 16, p. 187, fig. 11/8.

⁹⁹ Marilena Florescu, A.C. Florescu, *Materiale* 15 (Brașov), 1983, fig. 1; 2/3.

*Ösenhalsringe*¹⁰⁰. Foarte frecvente sunt și în mormintele grupei Periam – Pecica/Mureș de la Battonya¹⁰¹, Beba Veche¹⁰², Kaniza¹⁰³, Kiszombor¹⁰⁴, Mokrin¹⁰⁵ sau Szöreg¹⁰⁶. Colanele de acest fel sunt datate în general în perioadele Reinecke A1-A2 în Europa Centrală, unde sunt foarte numeroase¹⁰⁷. În cronologie absolută, etapele Reinecke A1-A2 sunt plasate, mai ales după utilizarea datelor radiometrice, în intervalul 2250 – 1800 a. Chr.¹⁰⁸. Dacă piesele din cimitirele Periam-Pecica se potrivesc cu această datare¹⁰⁹, colanele din cele două cimitire monteorene ar trebui să fie ceva mai târzii. Colanul de la Cetățeni, dacă într-adevăr a aparținut unui mormânt în cistă, ar putea constitui un indiciu că obiceiul înmormântărilor în ciste a continuat și la sfârșitul mileniului 3 a. Chr., ceea ce obligă la precizarea raportului cu aria monteoreană, căci, așa cum se afirmă pentru Căndești, obiceiul folosirii cistelor din piatră se circumscrie strict începutului fazei Monteoru Ic3¹¹⁰.

Piese la fel de importante sunt și pumnalele de la Apa Sărată¹¹¹ și Malu cu Flori¹¹². Din păcate nu dispunem pentru nici unul dintre cele două exemplare de o analiză metalografică, care ne-ar fi fost de mare ajutor. Pentru piesa de la Apa Sărată, în lipsa unei publicări însoțite de ilustrație, suntem siliți să ne mulțumim cu descrierea, foarte superficială, din care rezultă doar că a avut 3 găuri de nit și nervură mediană. În schimb, pumnalul de la Malu cu Flori, după siluetă, aparține unei categorii mai largi de pumnale cu placă de înmănușare (*Griffplattendolche*).

¹⁰⁰ Bóna, *op. cit.*, p. 45.

¹⁰¹ J. J. Szabó, *Früh- und mittelbronzezeitliche Gräberfelder von Battonya*, Inventaria Praehistorica Hungariae, Budapesta, 1999.

¹⁰² Bóna, *op. cit.*, p. 17 – 63.

¹⁰³ Idem, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*, Archaeologia Hungarica II, Budapesta, 1975, p. 24.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 85, 99.

¹⁰⁵ M. Girić, *Mokrin. Nekropola ranog bronzanog doba*, Dissertationes et Monographie XI, Belgrad, 1971.

¹⁰⁶ I. Foltiny, *Dolgozatok Szeged* 17, 1941, p. 1 – 89.

¹⁰⁷ S. Gerloff, *PZ* 68, 1993, 1, p. 66 – 69; M. Bartelheim, *Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur - Chronologische und chorologische Untersuchungen*, UPA 46, Bonn, 1998, Bd. I, p. 56 – 57.

¹⁰⁸ K. Rassmann, în K. Randsborg (ed.), *Absolute Chronology. Archaeological Europe 2500-500 BC*, Acta Archaeologica 67, Supplementa I, 1996, p. 199 – 209. Vezi și pe Internet la adresa www.uf.uni-erlangen.de/karten/bzt-a1.html.

¹⁰⁹ Gerloff, *op. cit.*, p. 94, Liste 4, nr. 1 – 6, datele ¹⁴C calibrate pentru mormintele 52, 110, 208, 227, 237 și 259.

¹¹⁰ Marilena Florescu, în R. Vulpe (ed.), *Actes du IIe Congrès international de Thracologie (Bucarest, 4 – 10 septembre 1976)*, București, 1980, p. 81 – 83.

¹¹¹ Schuster, *op. cit.*, p. 142 – 143, piesa nefiind ilustrată.

¹¹² *Ibidem*, p. 142 – 143 și p. 195, unde se specifică că pumnalul de la Malu cu Flori a făcut parte „probabil” din inventarul unui mormânt, fig.39/1. Ambele piese au fost puse în relație cu pumnalele de la Belotić, Mala Gruda și „Chłopice-Veselé” (sic), autorului scăpându-i faptul că Chłopice-Veselé este o grupă culturală denumită după două localități, una din Polonia, iar a doua din Slovacia, cu totul distincte: Chłopice și Veselé.

Spre deosebire de alte pumnale, miniaturale, descoperite la Odaia Turcului¹¹³ sau Branet¹¹⁴, la o vreme în linii mari corespunzătoare, pumnalul de la Malu cu Flori este de dimensiuni mai mari. Placa de înmănușare are umerii rotunjiți și mai păstrează două găuri de nit, iar lama triunghiulară este prevăzută cu o nervură mediană simplă. Aproximarea de pumnalul din aur de la Mala Gruda este deplasată, piesa de acolo având o placă de înmănușare rectangulară cu umerii dreپți, prevăzută cu o limbă scurtă și rotunjită și cu cinci găuri de nit, iar lama triunghiulară și îngustă are o nervură mediană profilată¹¹⁵. Lama de la Malu cu Flori nu se apropie nici de alte pumnale din Muntenegru, atribuite grupului Cetina și considerate ca fiind în relație cu cele din Europa Centrală, încadrate în Bz A¹¹⁶. La fel de nepotrivită este și analogia cu pumnalul miniatural de la Belotić¹¹⁷, de care însă se apropie în schimb cele de la Odaia Turcului și Branet ca și de un altul din M. 5 de la Mokrin¹¹⁸. Cea mai bună analogie pentru pumnalul de la Malu cu Flori o găsim însă în mediul tripolian târziu, la Usatovo, în cimitirul tumular I, kurganul 3, mormântul 1¹¹⁹. Semnificativ ni se pare faptul că tot în același cimitir, a mai fost găsit un alt pumnal, dar de o formă diferită – posibil cu limbă la mâner –, tot împreună cu un castron pictat, dar și cu un inel de buclă spiralic din argint¹²⁰. Ni se pare de asemenea demn de subliniat și faptul că toate pumnalele găsite la Usatovo sunt din bronz arsenizat¹²¹. Într-unul din mormintele de la Ocland a fost găsită o piesă considerată „vârf de lance”¹²². În realitate este vorba de un pumnal din categoria *Griffangeldolch*, cu lama foliformă, foarte asemănător cu multe dintre pumnalele descoperite în mormintele Jamnaja sau Katakombnaja din regiunile nord-pontice¹²³. Pumnalul din

¹¹³ Tudor, *op. cit.*, p. 67, fig. 6/19.

¹¹⁴ Ulanici, CAMNI 2, 1976, p. 54, fig. 18/3.

¹¹⁵ Primas, *op. cit.*, p. 88, fig. 6.13-14 și p. 89 – 90 unde se discută proveniența, considerată a fi levantină.

¹¹⁶ Ph. Della Casa, *Antiquity* 69, 1995, p. 573 – 575.

¹¹⁷ M. Garašanin, 39 *BerRGK*, 1958, fig. 11/4.

¹¹⁸ Girić, *op. cit.*, p. 119-120, pl. 58/3; B. Jovanović, în N. Tasić (ed.), *Mokrin II. The early bronze age necropolis*, Dissertationes et Monographiae 12, Belgrad, 1972, p. 30, pl. 1/5.

¹¹⁹ Inventarul mormântului este constituit dintr-un castron cu decor pictat, un vas pântecos cu decor șnurat, o daltă străpungător, o secure plată – *Flachbeil* – și pumnalul, cf. V.A. Dergačev, I.V. Manzura, *Pogrebal'nye komplekсы pozdnego Tripol'ja*, Chișinău, 1991, p. 93, fig. 59/3-7. O ilustrație mai bună împreună cu discuția asupra tipului de pumnal, însoțite de analiza spectrografică la I. Vajsov, *PZ* 68, 1993, 1, p. 110, fig. 4/8.

¹²⁰ Dergačev, Manzura, *op. cit.*, fig. 60/7 – 9; I. Vajsov, *op. cit.*, p. 111, fig. 5/4.

¹²¹ *Ibidem*, p. 109 – 114, cu discuția asupra variațiilor tipologice, originii precum și asupra faptului, deloc neînsemnat, că unele dintre acestea au putut avea suprafața argintată.

¹²² Zs. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *Bibliotheca Thracologica* XXI, București, 1997, p. 67 și analiza metalografică la Anexa 2, p. 85, nr. 34.

¹²³ S. Korenevskij, *SovArh* 2, 1978, p. 33 – 47.

mormântul în cistă de la Sfântu Gheorghe-*Örkő* aparține categoriei *Griffzungendolch*. La prima publicare a piesei s-a afirmat că „este cunoscut și în cultura Monteoru” în fazele Ic4 și Ic3¹, dar în studiile publicate pentru etapele Ic4, Ic3 și Ic2 asemenea piese nu au fost publicate². Și pumnalul de la Sfântu Gheorghe-*Örkő* se apropie de piesele din mormintele tumulare din nordul Mării Negre și zona nord-caucaziană³.

Inelul de buclă din argint își găsește paralele într-o serie destul de mare de descoperiri funerare de tip Jamnaja sau, mai puțin, Katakombnaja, din Balcani și până în Caucaz sau Anatolia, în descoperiri ale bronzului timpuriu. Apariția timpurie a pieselor de port din argint – inele de buclă și perle – a atras atenția specialiștilor de mai multă vreme, podoabele din argint, descoperite cu precădere în mormintele tumulare ale bronzului timpuriu, fiind puse în legătură cu spațiile nord-caucazian și egeean⁴. Și în cazul înmormântărilor tumulare de la începutul epocii bronzului situate între Nistru și Tisa au fost descoperite inele de buclă din argint, în afara altora din aur (Lista 2 și harta de la fig. 11) sau cupru. După N. Kalicz, din punct de vedere tipologic aceste inele de buclă se pot grupa în două categorii mari, prima cuprinzând inelele de buclă spiralice, cu două variante principale: simple (cu o spiră și jumătate) sau plurispiralice, în ambele cazuri cu subvariante; cea de-a doua este reprezentată prin inele de buclă simple, dar cu corpul îngroșat și capete ascuțite, oarecum în formă de semilună⁵, la care iarăși există subvariante. Această tipologie este astăzi confirmată prin descoperirea mai multor inele de buclă cu corpul semilunar pentru care socotim ca foarte potrivită denumirea de *tipul Zimnicea*, după piesele deosebit de expresive descoperite în cimitirul din bronzul timpuriu de la Zimnicea⁶. După caracteristicile sale de formă, inelul de buclă de la Văleni-Dâmbovița face parte din grupa pieselor spiralice simple, cu o spiră și jumătate, iar după tipologia Eugeniei Zaharia aparține tipului A, cele mai multe piese de acest fel, din cupru sau argint, provenind din morminte tumulare cu ocră⁷. Acest lucru iese cu claritate în evidență din examinarea contextelor arheologice (Lista 2a-b) și distribuția chorologică a pieselor descoperite (harta de la fig. 11).

¹ Z. Székely, SCIV 21, 1970, 2, p. 205, fig. 2/1 și nota 21.

² Zaharia, Dacia NS 31, 1987, 1-2, p. 21 – 49; eadem, Dacia NS 34, 1990, p. 23 – 51; eadem, Dacia NS 37, 1993, p. 15 – 38.

³ Vezi supra nota 125. După silueta cu umerii lăsați lama se aseamănă cu unele pumnale din grupa a 4-a a lui Korenevski.

⁴ Primas, în T. Kovács (ed.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen, Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*, Budapest, 1996, p. 55.

⁵ O bună tipologie a acestor piese o găsim la Kalicz, *op. cit.*, p. 35. Pentru inelele de buclă din argint din mediul culturii Novotitorovskaja o tipologie, nu foarte inspirată, la A.N. Gej, *Novotitorovskaja kul'tura*, Moscova, 2000, p. 159 – 162. Vezi și studiul mai vechi al Eugeniei Zaharia, Dacia NS, 3, 1959, p. 103 – 134, bazat pe tipologia lui H. Schmidt, dar în care lipsesc inele de formă semilunară. O nouă tipologie care să țină seama de multele noi descoperiri este desigur necesară, dar nu este aici locul pentru această întreprindere. De aceea folosim tipologia lui Kalicz, mai largă și mai potrivită după opinia noastră.

⁶ A.D. Alexandrescu, Dacia NS 18, 1974, p. 84 – 85.

⁷ Zaharia, *op. cit.*, p. 112 – 114.

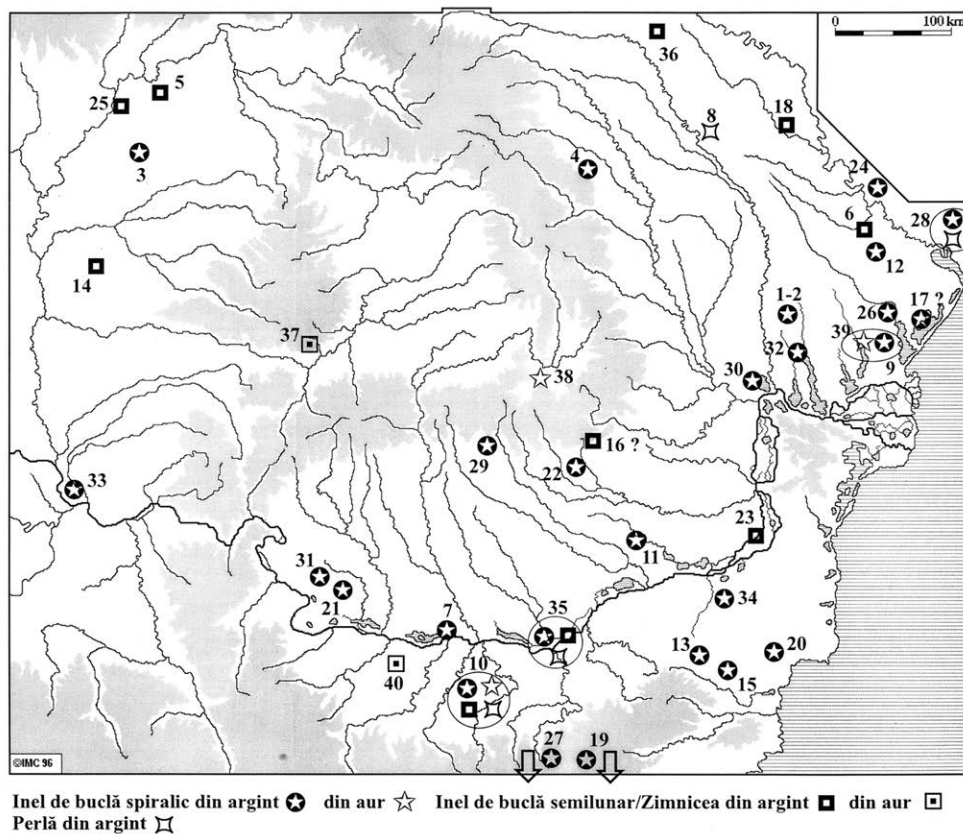

Fig. 11. Inele de buclă descoperite între Nistru și Tisza.

sunt răspândite destul de uniform în regiunile pericarpătice ale spațiului dintre Tisa și Nistru, nedepășind spre vest cursul celui dintâi râu. Către răsărit asemenea piese de port abundă, mai cu seamă în mormintele tumulare din stepele nord-pontice, un grup bine constituit fiind ilustrat de inelele de buclă din mormintele tumulare ale grupului Novotitorovka de pe Kuban¹, care fac legătura cu regiunea nord-caucaziană.

Revenind la spațiul pe care îl avem acum în vedere constatăm că tipul spiralic, cu ambele variante și cel mai bine reprezentat cantitativ, trece la sud de Dunăre odată cu înmormântările tumulare de tip Jamnaja de la Goran-Slatina (Lista 2a, nr. 10) și chiar dincolo de Balcani la Pet Mogili și Trojanovo (Lista 2a, nr. 19 și 27, respectiv). Cele mai vestice sunt cele din mormintele socotite de tip Jamnaja de la Balmasújváros – *Kárhozotthalom* (Lista 2a, nr. 3) și Vojlovica (Lista 2a, nr. 33). Pe malul stâng al Nistrului înregistrăm piesa de la Sucleia (Lista 2a, nr. 24), care,

¹ Gej, *op. cit.*, p. 159 – 162 și tabelul de la fig. 48.

împreună cu cele de la Usatovo (Lista 2a, nr. 28), sunt atribuite complexului tripolan târziu. Dacă în Moldova nu dispunem astăzi decât de inelul de buclă dintr-un tumul de la Broșteni, în Bugeac descoperirile sunt mai numeroase, provenind toate din morminte tumulare. De aici inelele de buclă spiralice din argint se răspândesc în Câmpia Română, unde sunt cunoscute în măsura în care au și fost cercetate mormintele tumulare. Dintre acestea o importanță aparte pentru discuția de față o au piesele din sud-vestul Olteniei, una în tumulul de la Verbița (Lista 2a, nr. 31) și cea de-a doua din așezarea de la Celei (Lista 2a, nr. 7). Semnificativă este și descoperirea de la Ploiești-Triaș (Lista 2a, nr. 22), care face legătura dintre inelul de argint din Bărăgan, de la Gurbănești (Lista 2a, nr. 11) și piesa noastră din Subcarpați, de la Văleni – Dâmbovița (Lista 2a, nr. 29). Și în sudul Dobrogei, până la cursul Kamcei, se cunosc inele de buclă spiralice din argint, dintre care remarcăm descoperirea de la Placidol I (Lista 2a, nr. 20). Inele de buclă din argint spiralice au fost descoperite și în Anatolia la Troia², Alacahöyük, Kusura, Iasos și Küçükhöyük, deseori asociate cu piese similare din plumb³. Replicile din aur sunt mai rare, documentate fiind doar la Glubokoe (Lista 2b, nr. 39), în așezarea Schneckenberg de la Brașov – *Dealul Sprengel* (Lista 2b, nr. 38) și, din nou, Goran-Slatina (Lista 2a, nr. 10). Câteva dintre inelele de buclă spiralice din cimitirul de la Küçükhöyük au capetele lățite, ceea ce le distinge în cadrul general al seriei tipologice⁴. Mai puține la număr, dar nu lipsite de importanță, sunt și perlele din argint descoperite la Usatovo și Dumeni (Lista 2a, nr. 8), asociate cu inele spiralice și cu cele cu corp semilunar în cimitirul de la Zimnicea și la Goran-Slatina.

Aparent aceeași arie este ocupată și de inelele de buclă de tip Zimnicea, care sunt, e drept, mai puține la număr. Către vest, ele se apropie de cursul Tisei în mormintele de la Buj-*Feketehalom* (Lista 2a, nr. 5), Tiszaeszlár-*Potyhalom* (Lista 2a, nr. 25) și Kétegyháza (Lista 2a, nr. 14). La sud de Dunăre acest tip apare asociat cu tipul spiralic în necropola tumulară de la Goran-Slatina, apoi pe Dunăre la Zimnicea, deasemeni asociat cu tipul spiralic (Lista 2a, nr. 35). Tot pe Dunăre se plasează și inelul de buclă dintr-un mormânt izolat de la Stelnică (Lista 2a, nr. 23). În Subcarpați cunoaștem o piesă, dar din cupru, într-unul din mormintele de la Năeni-*Colarea* (Lista 2a, nr. 16). În Basarabia, în nord, există două inele din argint de tip Zimnicea la Corpaci (Lista 2a, nr. 36) și la Orhei (Lista 2a, nr. 18) și un altul la Căușani (Lista 2a, nr. 24), pe Nistrul inferior, dar inelul de buclă de tip Zimnicea situat cel mai la răsărit, pe care îl cunoaștem, este cel de la Kovalevka, pe Nipru⁵. În ceea ce privește replicile din aur, aproape deloc deosebite tipologic, situația este însă cu totul diferită chorologic. Asemenea piese lipsesc, cel puțin deocamdată, în: Oltenia, Muntenia, Moldova și Basarabia ca și în stepele nord-pontice, singurele descoperiri de inele de buclă din aur de tip Zimnicea fiind cele de la Trnava (Lista 2b, nr. 40) și Ampoița (Lista 2b, nr. 38). Foarte importante pentru discuția de față, nu

² M. J. Trejster, în *Der Schatz aus Troja*, Stuttgart-Zürich, 1996, p. 206.

³ G. Gürkan, J. Seeher, *IstMitt* 41, 1991, p. 90.

⁴ *Ibidem*, fig. 23/15 – 19, pentru piesele din argint și 23/7, 9 – 11, pentru cele din cupru/bronz.

⁵ Marsha Levine, Y. Rasamakin, A. Kislenko, Natalya Tatarintseva, *Late prehistoric exploitation of the Eurasian steppe*, Cambridge, 1999, fig. 3.28/4.

numai pentru că sunt cele mai sudice, sunt inelele de buclă descoperite în mormintele „princiare” de pe țărmul golfului Kotor de la Mala Gruda și Velika Gruda⁶ și într-un alt mormânt din insula Leukas⁷. Din punct de vedere tipologic, inelele de buclă amintite, mai elaborate decât piesele din argint, au fost împărțite în două tipuri: tipul Leukas, cu capetele petrecute, simple și ascuțite, asemănător tipului Zimnicea, în care sunt incluse și cele două Lockenringe de la Ampoița, și tipul Mala Gruda, cu un corp masiv, având unul dintre capete lățit, cu formă tronconică⁸. După opinia noastră, întregul stoc al inelelor de buclă din argint ca și din aur, cu corp semilunar, aparțin unui tip general, denumit de noi Zimnicea, tipurile Leukas și Mala Gruda fiind mai degrabă variante ale acestuia, mai elaborate și restrânse regional cel puțin pentru ultimul caz. Privind din perspectivă chorologică este destul de probabil ca inelele de buclă din argint de tip Zimnicea să fi ajuns la Dunărea de Jos dinspre sud, din zonele egeeană și poate anatoliană⁹, de unde s-au răspândit apoi, sporadic, spre răsărit, pe aceeași cale a schimburilor la distanță pe care au pătruns, din direcție inversă, cele de tip spiralice. Tipologic vorbind, se pare că inelele de tip Zimnicea nu au o durată prea mare în timp, spre deosebire de cele spiralice, varianta simplă cu o spiră și jumătate, care continuă să fie „la modă”, foarte probabil din ele apărând Lockenringul de tip B, caracteristic mai cu seamă bronzului mijlociu, după cum o arată numeroasele piese din cupru, bronz sau aur descoperite. Într-o asemenea presupusă evoluție nu este exclus ca inelul de buclă de la Văleni-Dâmbovița să se situeze spre sfârșitul seriei tipologice, prefigurând exemplarele ovale, mai târzii.

Apariția inelelor de buclă din argint a fost considerată ca anterioară etapei Jamnaja târzie, caracterizată prin acele din os cu capul în formă de ciocan¹⁰. În stepele nord-pontice aceste inele apar adesea și în relație cu morminte Jamnaja cu care mortuare. Este cazul celor din mediul Novotitorovskaja de la Ostannij¹¹. Tot dintr-un mormânt cu care provine și inelul de buclă din argint de la Vinogradovka-Kurči (Lista 2, nr. 32)¹². La vest de Nistru, în afara celui de la Kurči, morminte cu care au mai fost descoperite în tumulii de la Sărățeni¹³, Balaban I¹⁴, în Basarabia și Placidol I¹⁵, în sudul Dobrogei. Asocierile dintre inele spiralice și cele semilunare, împreună cu perle din argint, documentate la Zimnicea și Goran-Slatina, arată că

⁶ Primas, *op. cit.*, 75 – 88.

⁷ Eadem, loc.cit.

⁸ *Ibidem*, p. 77.

⁹ Vezi, pentru începuturile metalurgiei argintului, inclusiv pentru piesele polimetalice, în Orientul Apropiat, Primas, *op. cit.*, p. 109 – 112.

¹⁰ Olga A. Krivcova-Grakova, *Pamjatniki predskijskoj epohi na Nikopol'skom kurgannom pole*, MIA 115, Moscova, 1962, p. 9 – 10.

¹¹ Gej, *op. cit.*, Kurgan 1/M. 150, p. 70, fig. 27/1 – 2; Kurgan 2/M. 15, p. 95, fig. 35/4 – 5.

¹² G. N. Toščev, *Kurgany epohi bronzy meňoz'er'ja Jalpuga i Kagula*, Zaporojie, 1992, p. 30 – 32, fig. 10/2.

¹³ O. Levițki, I. Manzura, Tatiana Demcenko, *Necropola tumulară de la Sărățeni*, Bibliotheca Thracologica XVII, București, 1996, p. 22.

¹⁴ G.F. Čebotarenko, V.V. Jarovoj, N.P. Telnov, *Kurgany Budžakskoj stepi*, Chișinău, 1989, p. 58.

¹⁵ Panayotov, *op. cit.*, p. 95 – 98.

aceste piese de port au fost contemporane într-un orizont cronologic Zimnicea-Jamnaja. Rămâne desigur de văzut, în acest sens, în ce măsură se poate vorbi de o „cultură” Jamnaja propriu-zisă, prezentă și în aria unui grup bine conturat cum este cel Zimnicea sau dacă nu cumva este vorba de o modă funerară, mai larg răspândită și comună mai multor grupe ceramice/culturi și reprezentând o formă de expresie funerară a rangului social la fel cu obiceiul construirii cistelor din lespezi de piatră. Tot momentului Zimnicea-Jamnaja i se pot adăuga și descoperirile de la Celei, pe baza vaselor askoide și, din nou, a inelelor de buclă din argint. E mai dificil de precizat raportul cu descoperirile tripoliene târzii de tip usatovian, acestea fiind considerate în mare ca fiind anterioare fenomenului Jamnaja, dar o diferență substanțială în timp nu e de presupus. Pe de altă parte mai trebuie avut în vedere și faptul că relația de contemporaneitate dintre Cultura Amforelor Sferice și mediile usatoviene este general acceptată. Dacă luăm în considerare o posibilă origine a obiceiului de a depune morții în ciste din lespezi de piatră ca datorat mediului Culturii Amforelor Sferice, atunci devine foarte probabil ca apariția acestor monumente funerare la Curbura Carpaților să se situeze imediat grupei cu amfore sferice și într-un moment în care comunitățile usatoviene își exercitau din plin influența¹⁶. Credem că aici se poate plasa etapa Zimnicea-Ezerovo-Jamnaja-Celei în cadrul căreia se plasează și primele înmormântări în ciste din piatră.

Datele radiometrice pentru descoperiri târzii ale Culturii Amforelor Sferice, cum sunt cele de la Kuczkowo (Lista 3, nr. 17 – 21 și suma probabilității la fig.15/B), în Polonia¹⁷, se situează la sfârșitul mileniului 4 a.Chr., la o vreme în care se plasează și cele două date ¹⁴C din cimitirul de la Usatovo (Lista 3, nr. 33 – 34 și fig. 18)¹⁸. Aceleași rezultate dau și calibrările datelor radiocarbon de la Celei (Lista 3, nr. 2 – 5 și fig. 12 – 13) care se încadrează în intervalul 3500 – 2700 BC pentru domeniul 1 sigma, cea mai importantă fiind, firește, Bln-2014 din Locuința 1, aparținând nivelului 2a, nivel căruia îi aparține o cană askoidală de tip Zimnicea. Cele două probe din așezarea de la Ezerovo (Lista 3, nr. 5 – 6 și fig. 14) după calibrare se plasează în prima jumătate a mileniului 3 a.Chr. Datorită probei Bln-4113 foarte ridicată, pentru datele radiometrice din așezarea Ezerovo de la

¹⁶ Ni se pare util să reamintim că atât la Sărata Monteoru cât și la Pietroasele-*Gruia Dării*, au fost descoperite materiale Cucuteni B târziu/Cernavoda I în depuneri anterioare celor mai vechi nivele monteorene propriu zise, cf. I. Nestor, Eugenia Zaharia, *Dacia* NS 12, 1968, p. 17 – 43, pentru Sărata Monteoru și V. Dupoi, Florentina Preda, *AUB – Istorie* 26, 1977, p. 5 – 12, pentru Pietroasele-*Gruia Dării*. Menționăm și că la Berca, jud. Buzău, în cursul săpăturilor la monumentul medieval târziu, sub stratul Monteoru Ic4.3, s-a descoperit o vatră sub a cărei crustă se găsea, spart pe loc, un vas bitronconic cu decor pictat (Săpături inedite 1975, I. Motzoi-Chicideanu).

¹⁷ Din numeroasele date radiocarbon disponibile pentru Cultura Amforelor Sferice le-am ales pe cele de la Kuczkowo, dintr-un complex ritual ce aparține unui mormânt de bovină, mai întâi pentru faptul că cele 5 date constituie o serie unitară, iar apoi pentru că în complex a fost descoperit și un ciob tripoljan. Cf. Marzena Szmyt în A. Koško (ed.), *The foundation of radiocarbon chronology of cultures between the Vistula and Dnieper: 3150-1850 BC*, *Baltic-Pontic Studies* 7, 1999, p. 211 – 220.

¹⁸ Din seria de date ¹⁴C, mai mare, disponibilă pentru mediul tripolian târziu am ales doar două date de la Usatovo, dat fiind că acolo s-au găsit și inele de buclă din argint. Pentru alte date radiometrice, cu totul apropiate celor alese aici, vezi M. Videiko, în A. Koško, *op. cit.*, p. 34 – 71.

Kiten-Urdoviza (Lista 3, nr. 8 – 15) suma probabilităților este constituită din două intervale, cel de al doilea fiind mai credibil ca rezultând din celelalte 7 date mai unitare, încadrându-se între circa 3000 – 2300 BC (fig. 15/A). Mormântul 160 cu car din lemn, din kurganul 1 de la Ostannij, după o probă radiocarbon (Lista 3, nr. 27, fig. 16/B) se situează la pragul dintre milenii 4 – 3 a. Chr. O altă dată provenită dintr-una din înmormântările din câmpul de tumuli de la Kétegyháza (Lista 3, nr. 7 și fig. 16/A) se plasează în aceeași vreme, intervalul mai mare fiind datorat deviației standard ridicate. Tot de la începutul mileniului 3 a. Chr. datează și mormântul 1 din kurganul 1 de la Placidol 1 (Lista 3, nr. 28 și fig. 17/A). Foarte importantă pentru discuția de față, chiar dacă are o deviere standard apreciabilă, este data radiometrică provenită din M. 1 de la Velika Gruda (Lista 3, nr. 31), din al cărui inventar au făcut parte inele de buclă din aur cu corp semilunar. După calibrare rezultă că mormântul în cistă de la Boka Kotorska se plasează undeva între sfârșitul mileniului 4 a. Chr. și începutul celui următor (fig. 17/B). Desigur ar fi fost necesară o serie de date ^{14}C pentru acest deosebit de important monument pentru o datare absolută cât mai precisă. Relația cu mormântul în cistă din tumulul de la Mala Gruda este asigurată prin aceleași inele de buclă. Dar, în același timp, toporul din argint cu gaură de înmănușare transversală de tip Kozarac de la Mala Gruda permite apropierea acestei descoperiri de așezarea de la Zók-Várhegy în care s-au descoperit forme de turnare pentru topoare aparținând acestui tip, precum și cupe cu picior gol sau polipod asemănătoare celor de la Mala Gruda¹⁹. Pentru această din urmă stațiune dispunem și de două date ^{14}C (Lista 3, nr. 38 – 39) care, calibrate (fig. 19), așează stațiunea în prima jumătate a mileniului 3 a. Chr., în acest fel putând fi nuanțată, desigur indirect, și datarea absolută a M.1 de la Velika Gruda. Relațiile directe sau indirecte, dar nu mai puțin evidente, dintre aceste stațiuni sau morminte datate radiometric așează apariția inelelor de buclă din argint și mormintele în ciste din piatră din Subcarpați chiar de la începutul mileniului 3 a. Chr., într-un moment în care această modă funerară se întâlnește cu obiceiul ridicării tumulilor prezent în zonele de câmpie/stepă, moment care coincide și cu răspândirea elementelor de tip Zimnicea. Dacă primele morminte de acest fel pot fi considerate ca apărând pe la circa 3000 a. Chr., cele mai târzii nu par să depășească începutul culturii Tei. Ultimele apariții de morminte în cistă pot fi apreciate cronologic pe baza *Ösenhalsring*-ului de la Cetățeni. Este destul de probabil că tot în această vreme trebuie plasate și mormintele cu cistă atribuite mediului Somogyvár-Vinkovci, de la Klinci și Zarub, în care s-a afirmat că s-au găsit colane din metal²⁰. De altfel o apropiere între materialele ceramice din zona Dâmbovița – Muscel și olăria grupului Somogyvár – Vinkovci este clar indicată de o ceașcă de la Apa Sărată²¹. Aceiași relație este indicată, indirect, și prin cele două castroane identice, primul de la Apa Sărată²², iar al doilea din tumulul III de la Verbița²³, unde

¹⁹ I. Ecsedy, *ÉvkPécs* 27, 1982 (1983), p. 59 – 105. Pentru tipare vezi pl. 9/1 – 2; 10/1 – 2, 4 – 5; 11/1 – 4; 12/1 – 3; 13/1 – 3; 14/1 – 3, 6, iar pentru cupe fig. 25, pl. 2/3 – 6.

²⁰ Vezi supra nota 8.

²¹ Schuster, *op. cit.*, fig. 79/1.

²² *Ibidem*, fig. 80/2.

²³ D. Berciu, P. Roman, *Thraco-Dacica* 5, 1984, 1 – 2, fig. 2/2.

însă în M.1 din tumulul II, alături de un inel de buclă din argint (Lista 2, nr. 31) a mai fost găsită și o cană de aspect Somogyvár – Vinkovci²⁴. Pentru grupul Somogyvár – Vinkovci dispunem de șase date radiocarbon obținute pe baza probelor din stațiunile de la Blatna Berzovica-Zornica (Lista 3, nr. 1), Nagyárpád (Lista 3, nr. 28 – 29), Szava (Lista 3, nr. 32)²⁵ și Vinkovci-Hotel (Lista 3, nr. 36 – 37). Calibrate (fig. 22 – 24) datele se înscriu în a doua jumătate a mileniului 3 a. Chr. În afara depozitului de la Predeal, cele mai apropiate exemplare pentru colanul din Subcarpați, provin din cimitirele Periam-Pecica. Singurele date ¹⁴C de care dispunem pentru aceste înmormântări sunt cele de la Mokrin (Lista 3, nr. 21 – 26). În nici unul din inventarele funerare ale acestor 6 morminte nu au fost descoperite colane din bronz, dar prin celelalte piese de inventar ele fac parte din același segment cronologic al culturii Periam-Pecica în care se plasează mormintele cu *Ösenhalsringe*²⁶. Foarte important este M. 208 din al cărui inventar face parte și un topor considerat de tip Kozarac²⁷, care atestă pe această cale și durata de folosire destul de lungă a armelor de acest fel. Calibrările celor șase date plasează mormintele respective, și prin aceasta și etapa a doua a grupului Periam-Pecica, în intervalul 2100 – 1750 BC (fig. 20 – 21), adică corespunzător perioadei Bronz A din Europa Centrală, care ar putea reprezenta vremea ultimelor morminte în cistă din zona Dâmbovița-Muscel. Pentru cultura Glina, căreia îi lipsesc de asemenea date radiometrice proprii, prin comparații cu mediile culturale cu care a intrat în contact, s-a apreciat că a evoluat cel mai probabil în intervalul 2650 – 2450 BC. Ca *terminus ante quem* pentru sfârșitul grupei Glina se considera, cu aceleași prilej, nivelul superior de la Odaia Turcului²⁸. Este însă evident că din relațiile dintre descoperirile Glina și celelalte aparținând grupurilor bine definite din bronzul timpuriu, așa cum se cunoaște astăzi, se poate admite un debut mai vechi și o durată mai lungă pentru grupul Glina²⁹.

Intervalul cronologic astfel conturat – circa 3000 – 2200 BC –, în care se pot plasa mormintele în cistă din Țara Bârsei, Subcarpații de Curbură și zona Dâmbovița-Muscel este foarte mare și prin aceasta pune unele probleme. În primul rând este vorba despre individualitatea grupului Dâmbovița-Muscel. Datele strict arheologice sunt în cea mai mare parte lacunare și provin prin excelență din descoperiri funerare, ca atare un repertoriu ceramic complet, și prin aceasta definitiv, nu poate fi stabilit. Din ceea ce se cunoaște este clară deocamdată doar

²⁴ *Ibidem*, p. 20, fig. 2/3.

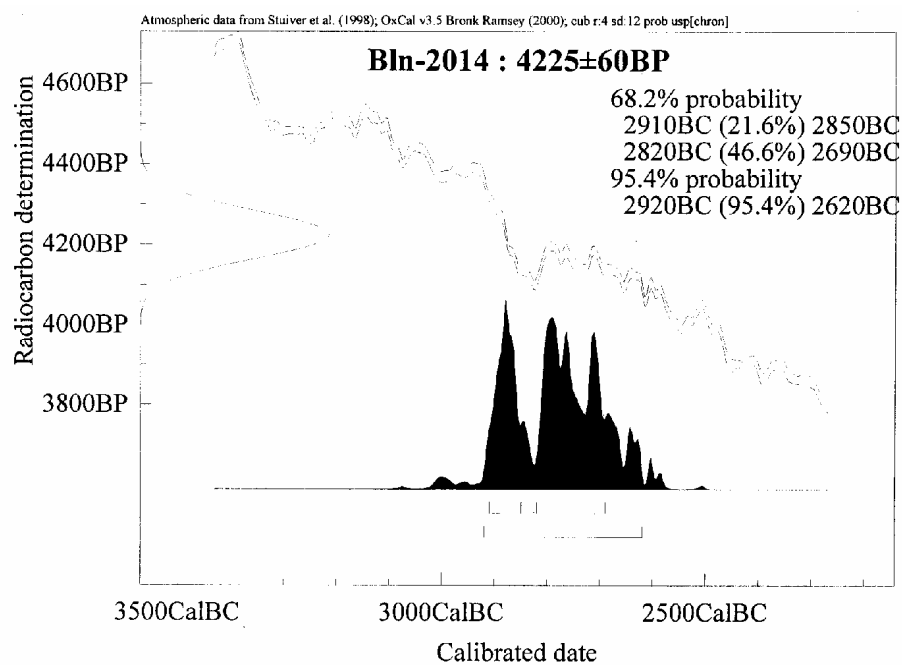
²⁵ Pentru această stațiune vezi și I. Ecsedy, *ÉvkPécs* 23, 1978, p. 97 – 136.

²⁶ Monica Șandor-Chicideanu, I. Chicideanu, *Dacia* NS 33, 1989, 1 – 2, p. 32 – 38.

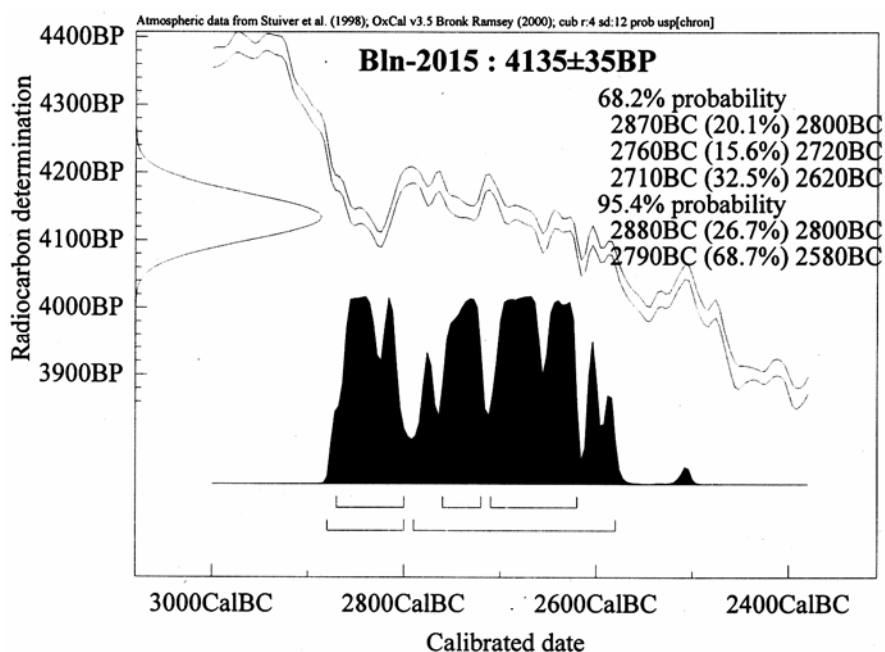
²⁷ Girić, *op. cit.*, p. 136-137, pl. 56/2.

²⁸ R. Băjenaru, *SCIVA* 49, 1998, 1, p. 3 – 22.

²⁹ După opinia noastră rămâne încă valabil punctul de vedere exprimat de I. Nestor, în ceea ce privește ordonarea grupei Glina în sistemul cronologiei relative, cf. I. Nestor, 22 *BerRGK*, 1932 (1933), p. 72 – 73. Pentru cronologia absolută a grupei Nikolova a încercat o schiță în care plasează cele mai vechi manifestări Glina la începutul mileniului 3 a. Chr., cf. Nikolova, *op. cit.*, p. 212, tabelul 9.5 și p. 253, tabelul 12.2, cum însă a preluat necritic multe informații de la nord de Dunăre, unele din succesiunile sau sincronizările propuse sunt cel puțin curioase...

a

b

Fig. 12. Date radiocarbon. Ezerevo.

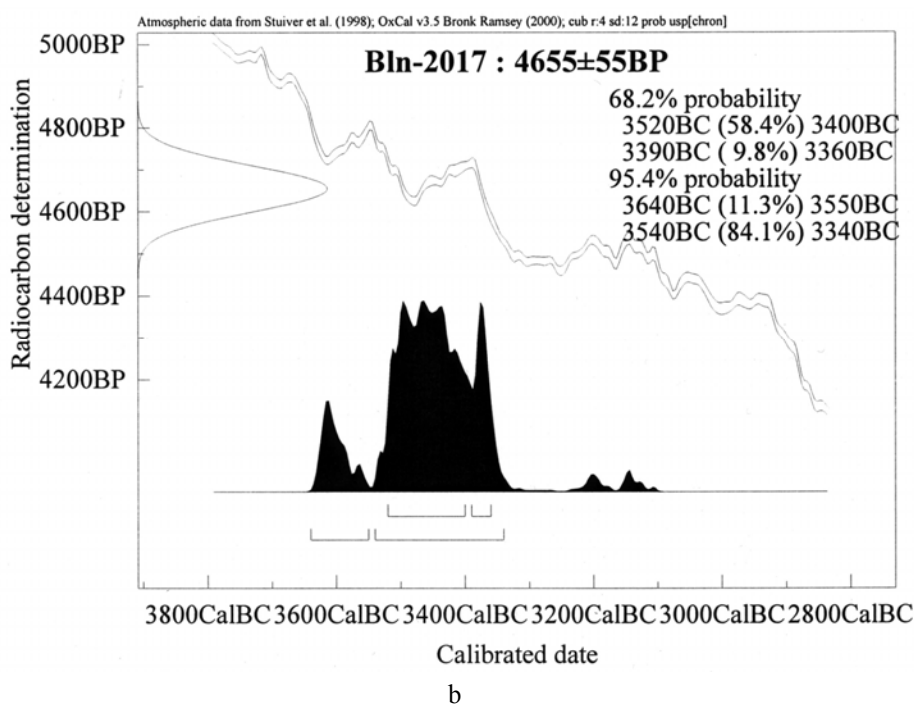
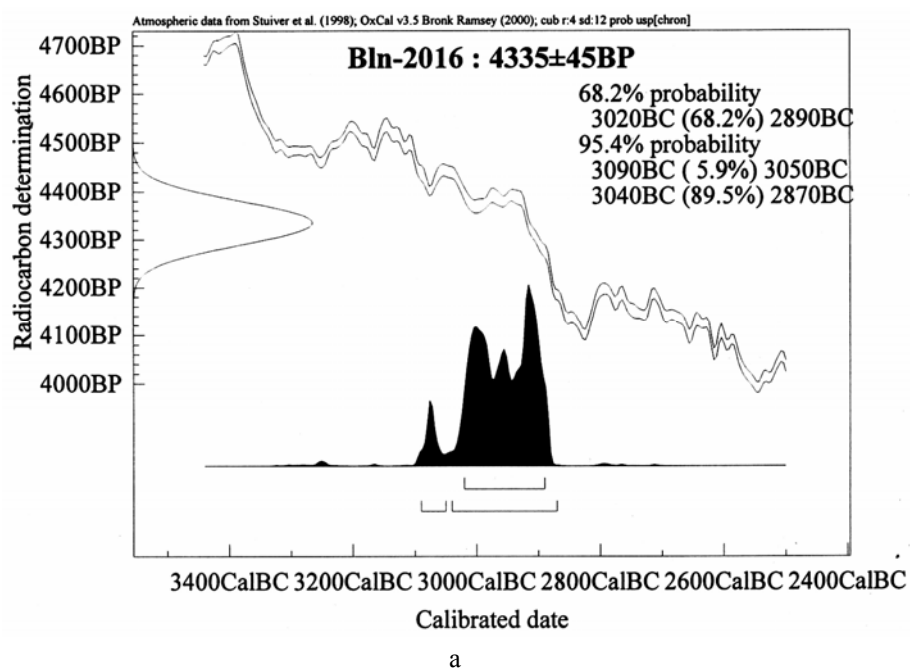
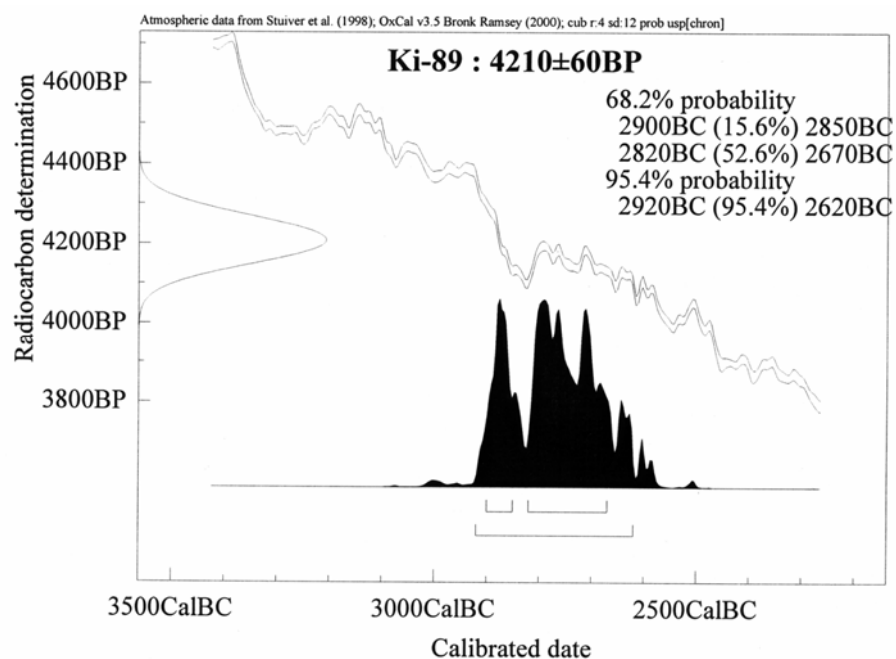
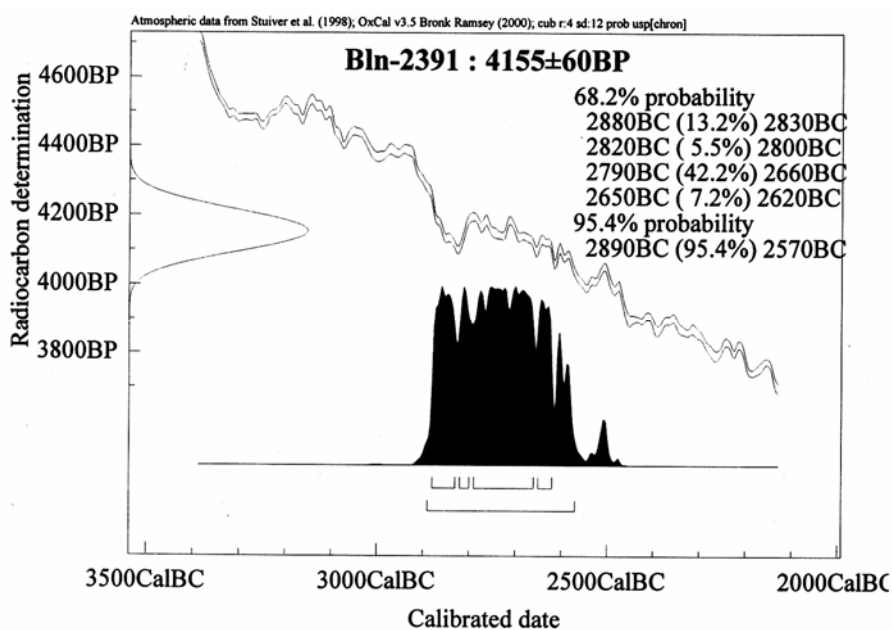

Fig. 13. Date radiocarbon. Celei.

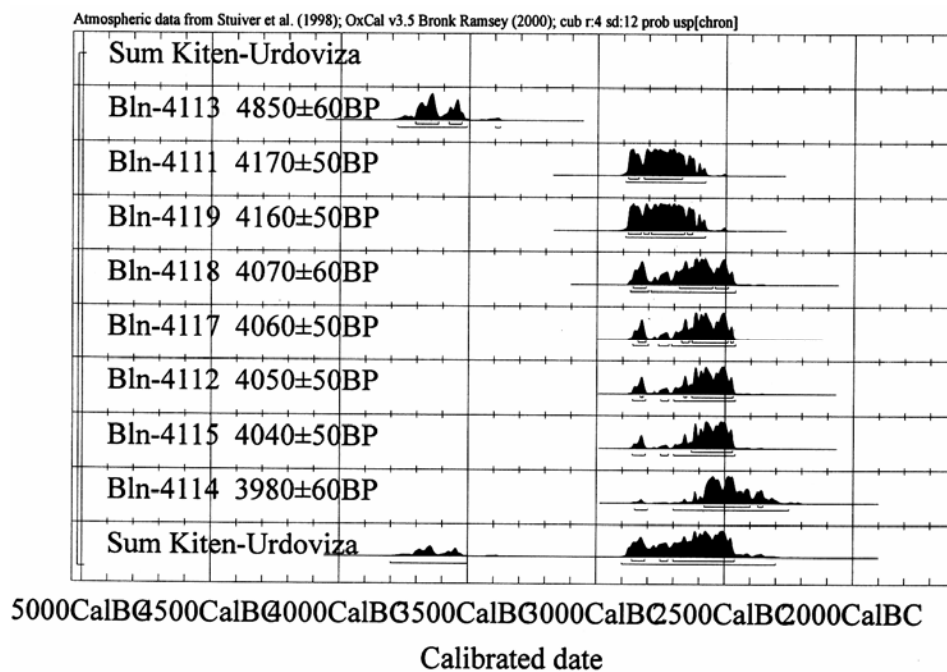

a

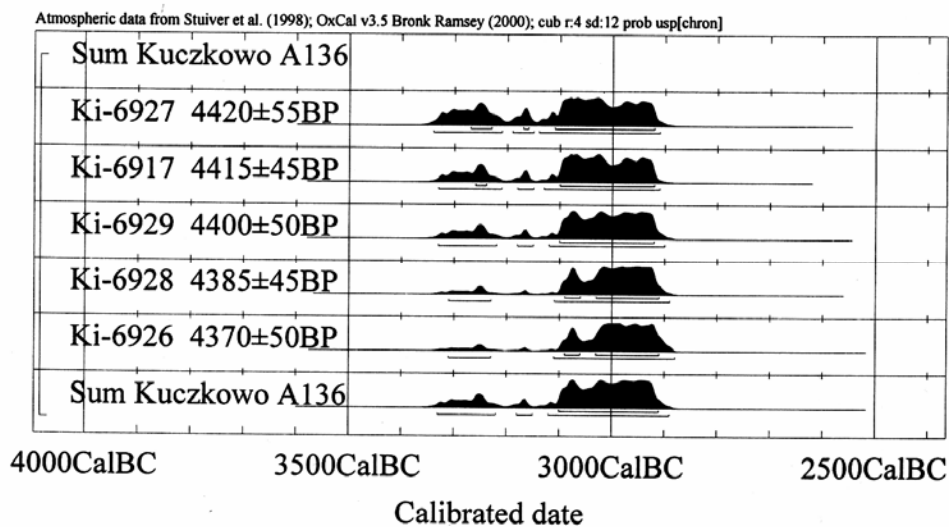

b

Fig. 14. Date radiocarbon. Ezerovo.

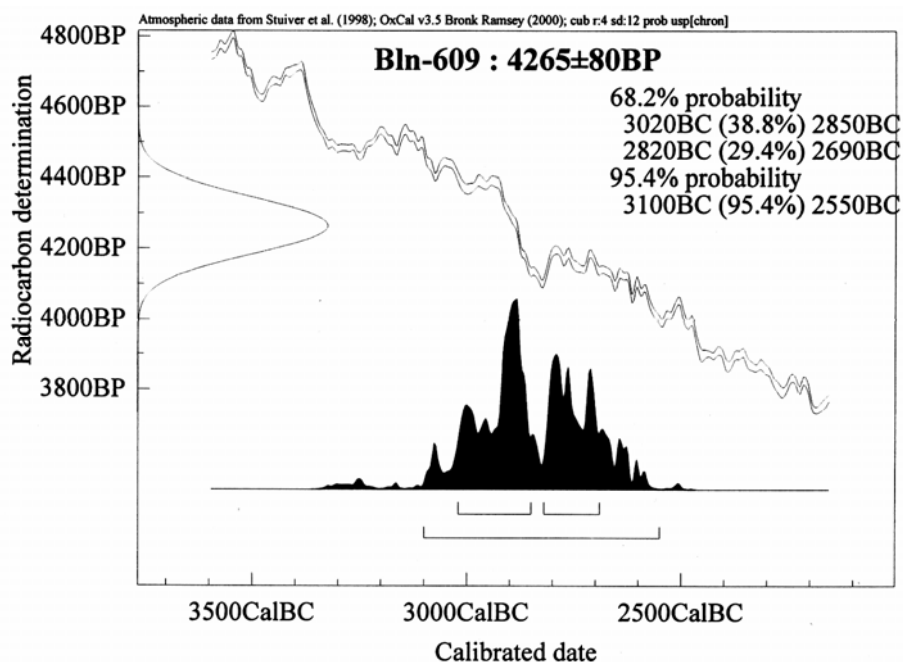

A

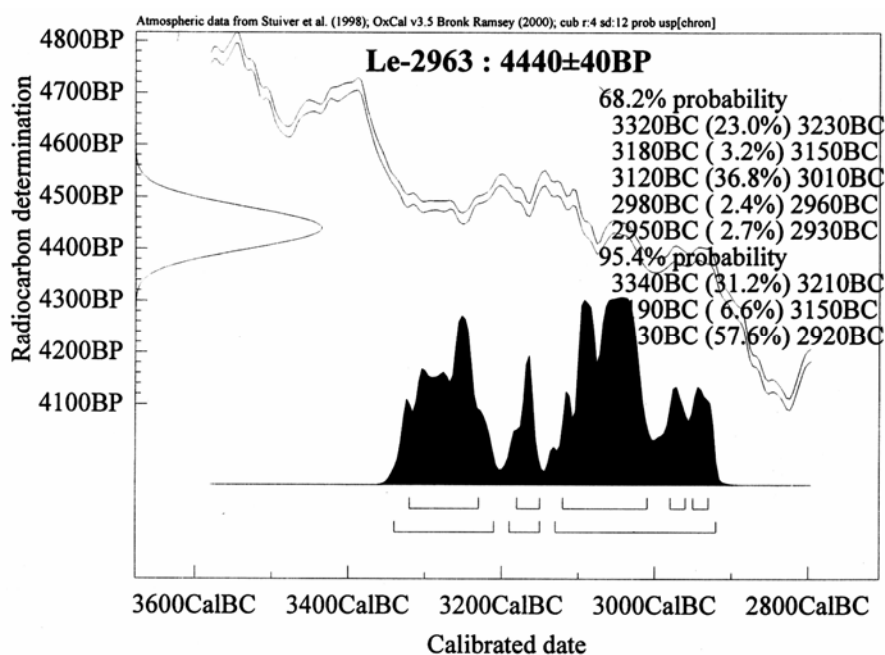

B

Fig. 15. Date radiocarbon. A: Suma probabilităților pentru seria de date ^{14}C de la Kiten-Urdoviza;
B: Suma probabilităților pentru seria de date ^{14}C de la Kuczkowo.

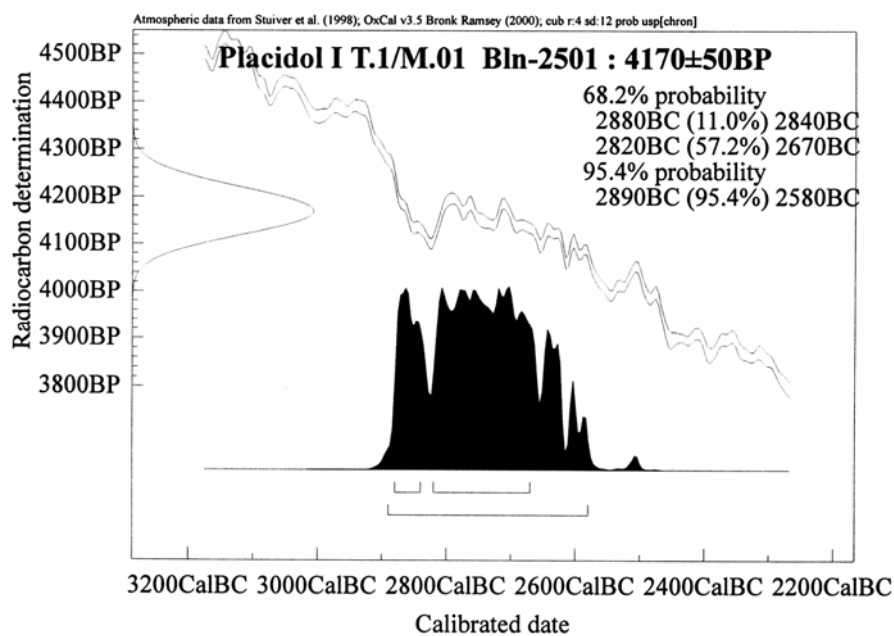

A

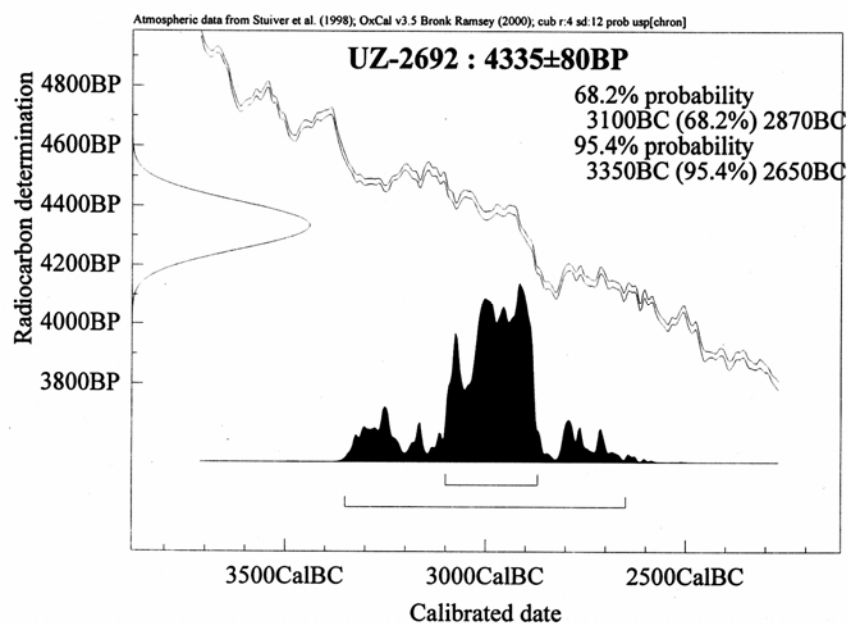

B

Fig. 16. Date radiocarbon: A. Kétegyháza; B Ostannij.

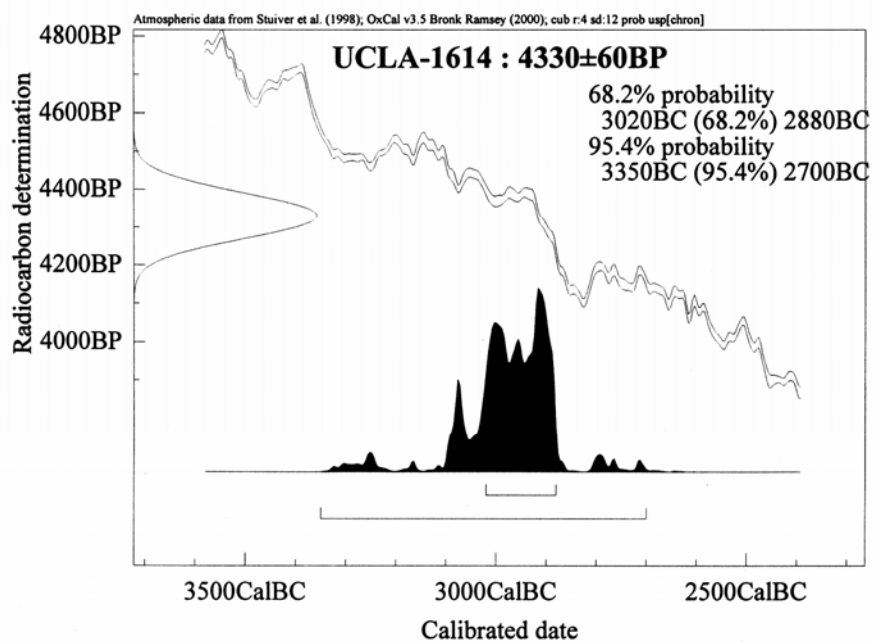

A

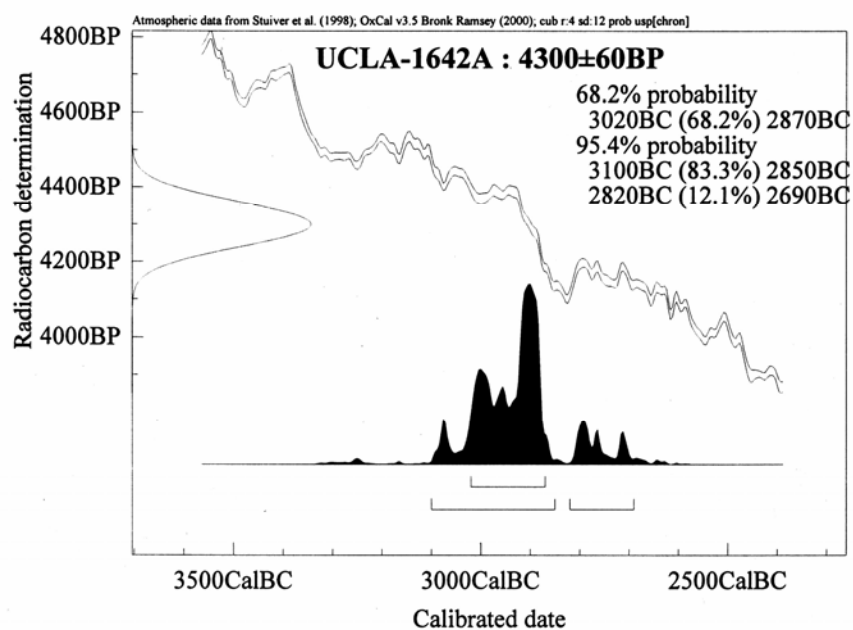

B

Fig. 17. Date radiocarbon. A. Placidol 1; B. Velika Gruda M. 1.

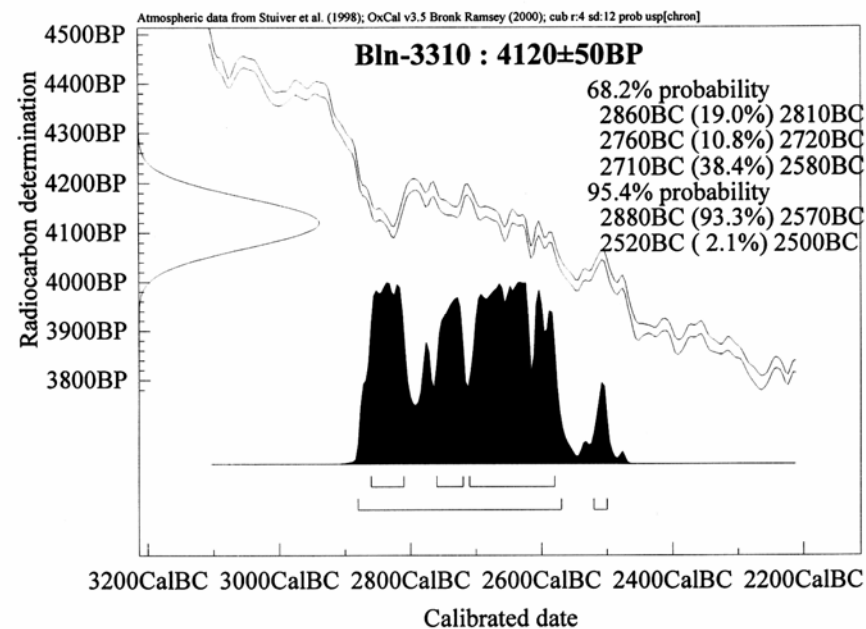

a

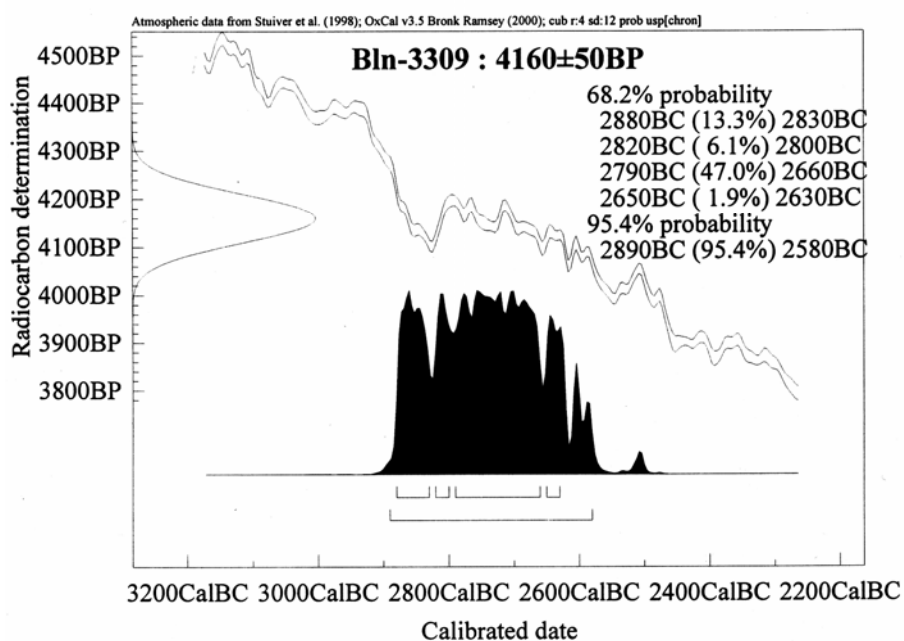

b

Fig. 18. Date radiocarbon. Usatovo.

a

b

Fig. 19. Date radiocarbon. Zók-Várhegy.

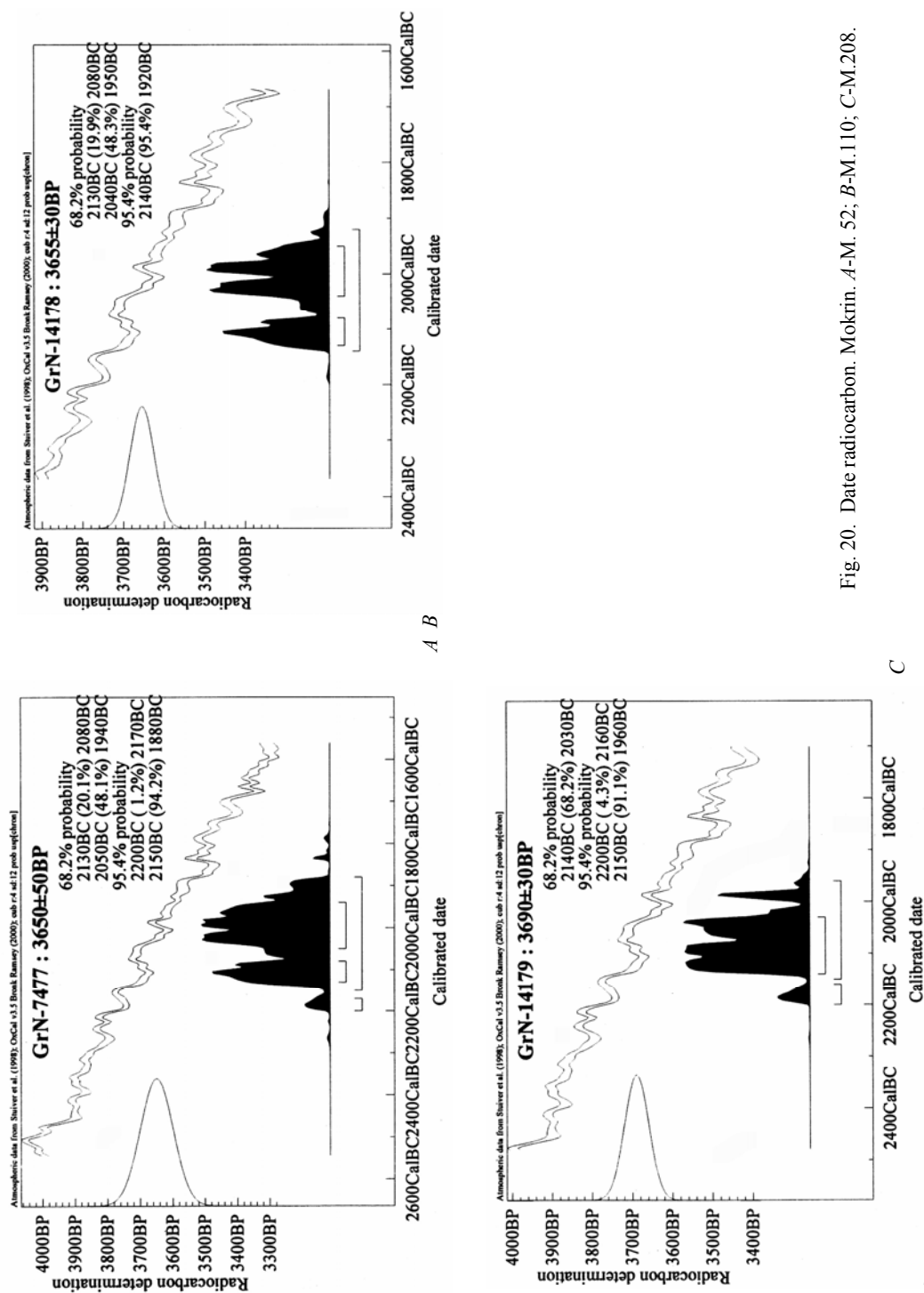

Fig. 20. Date radiocarbon. Mokrin. A-M. 52; B-M.110; C-M.208.

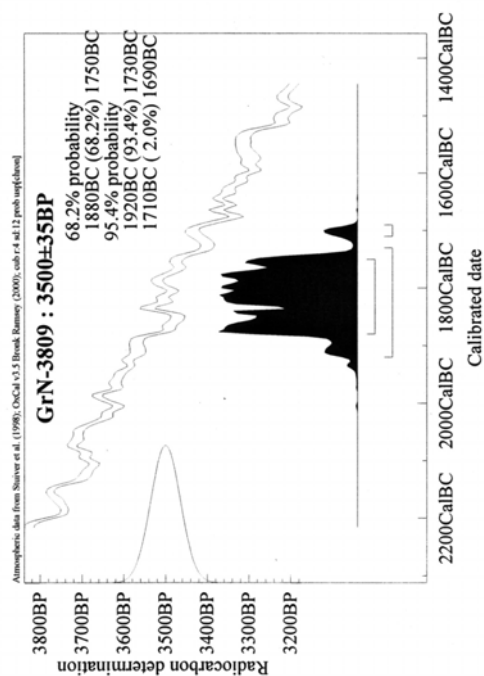
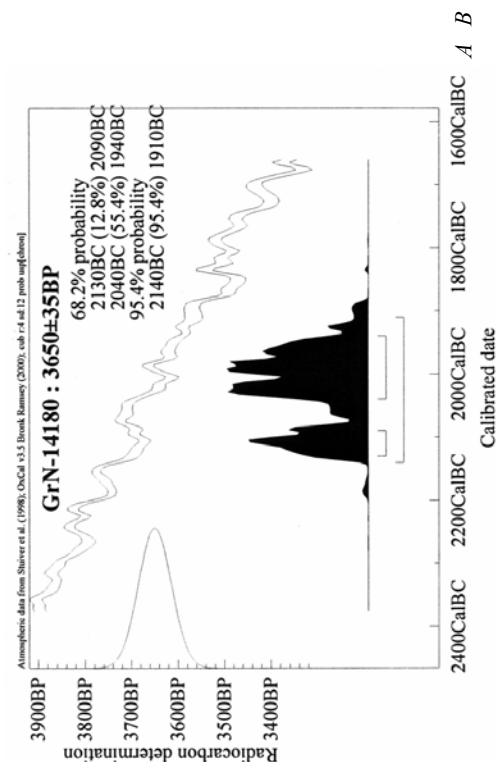
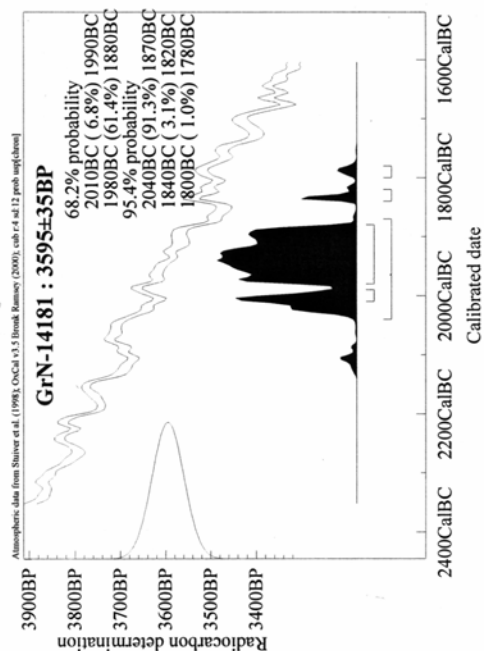

Fig. 21. Date radiocarbon. Mokrin. A-M. 227;
B-M. 237; C-M. 259.

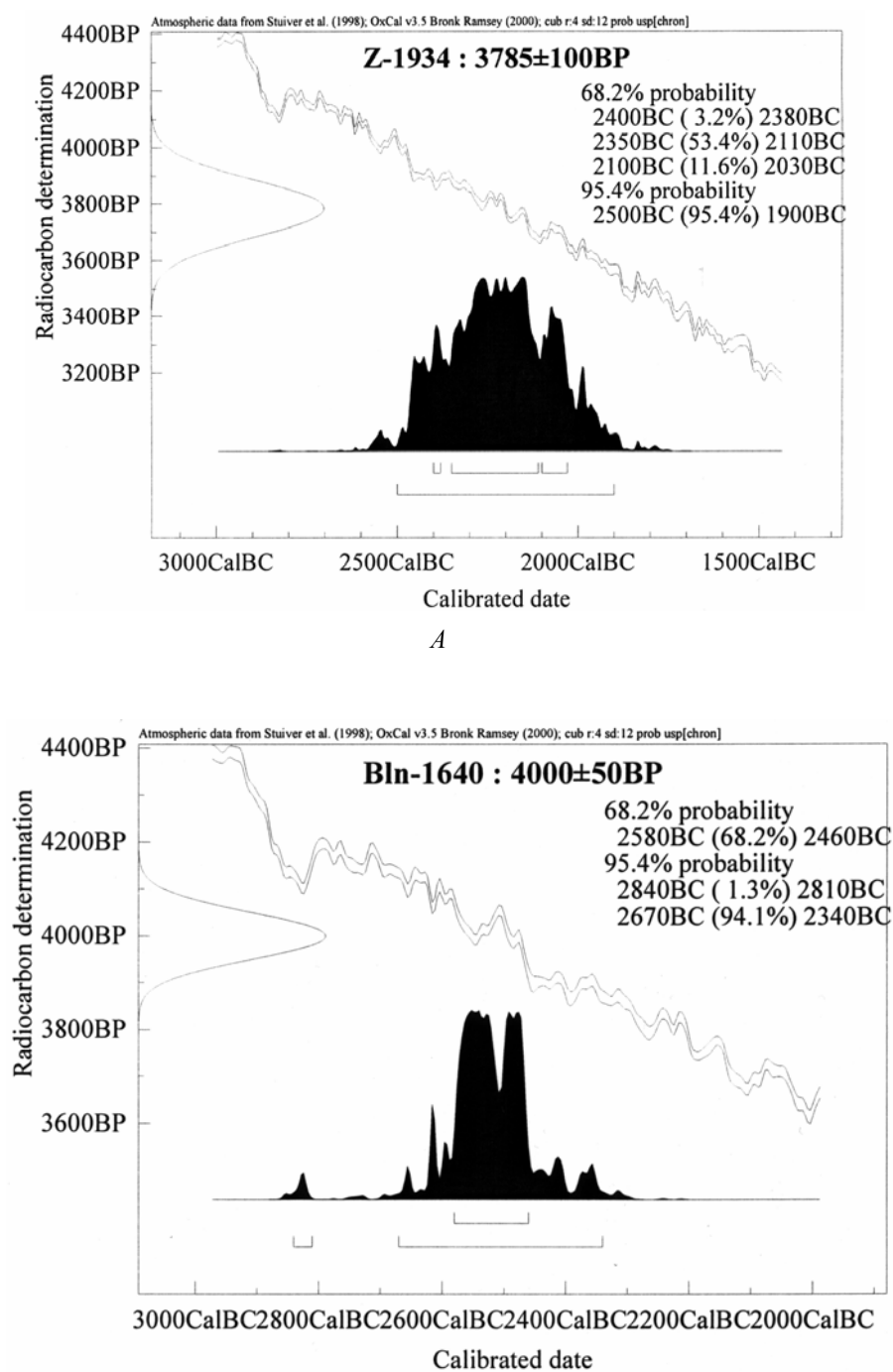
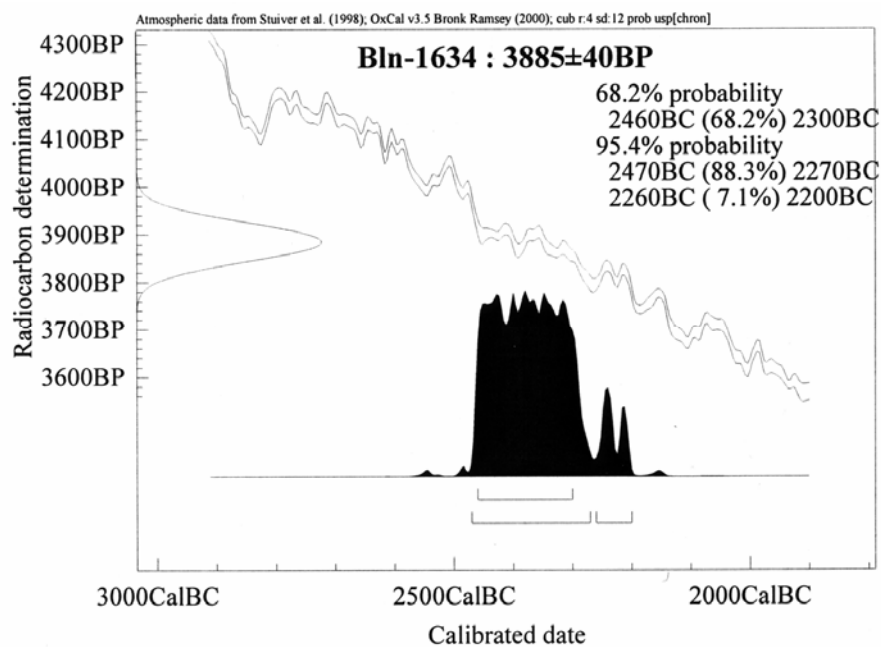
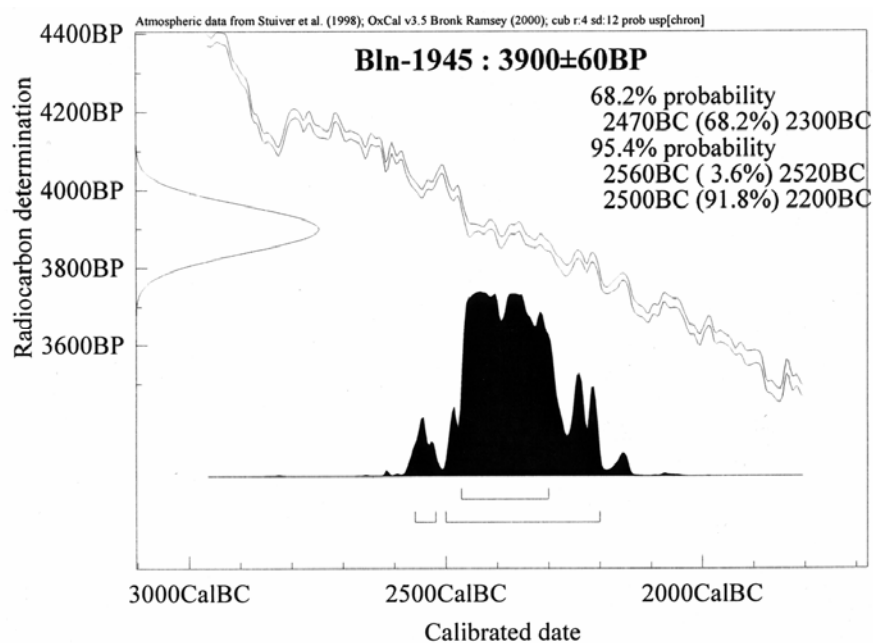

Fig. 22. Date radiocarbon. *A*. Blatna Brezovica-Zornica; *B*. Szava.

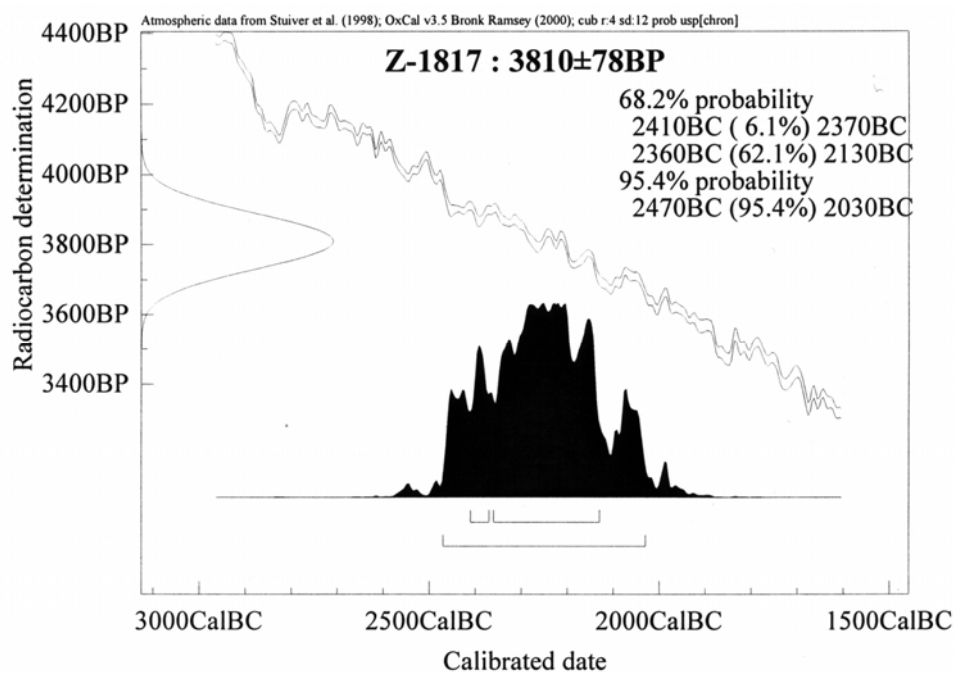

a

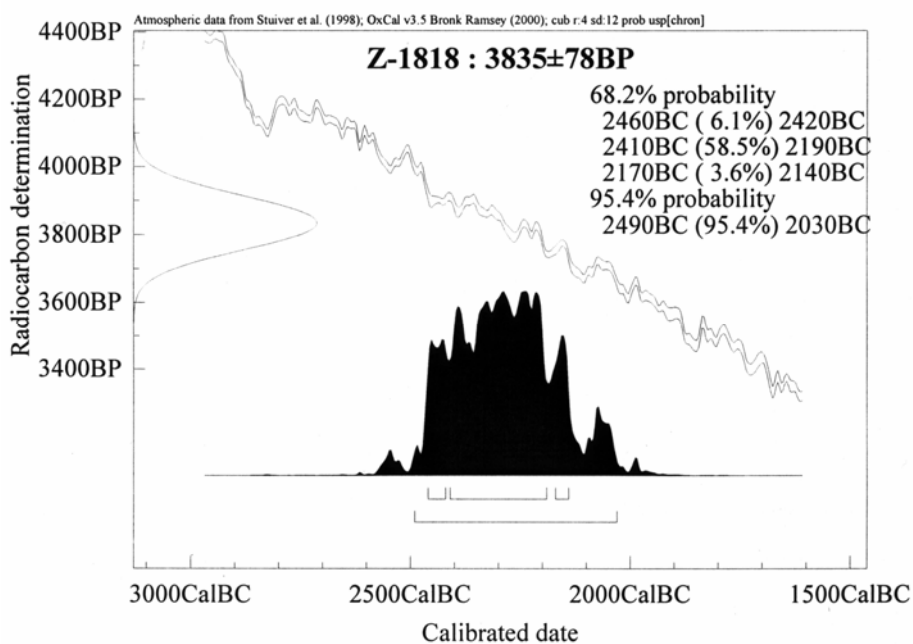

b

Fig. 23. Date radiocaron. Nagyárpád.

a

b

Fig. 24. Date radiocarbon. Vinkovci-*Hotel*.

apropierea de stilul ceramic monteorean timpuriu de tip Ic4.1-Ic4.2. Stațiunea de la Țâța ar constitui un argument în plus. Materialele de acolo sunt însă puține și provin din cercetări de suprafață, fiind cu totul necesară o verificare prin săpătură în ceea ce a mai rămas din obiectiv pentru a se vedea limpede în ce măsură așezarea din nordul jud. Dâmbovița este comparabilă cu stațiunea de la Năeni-Zănoaga, ultima fiind situată prea departe. Raportul dintre materialele de la Odaia Turcului – nivelul superior – și descoperirea de la Movila, ambele situate foarte aproape una de alta, nu este foarte clar, căci din inventarul mormântului de la Movila nu dispunem decât de 2 – 3 vase, pentru cești neexistând paralele în nivelul superior de la Odaia Turcului. Din această perspectivă rezultă că individualitatea grupului este mai degrabă rezultatul unei documentări lacunare și mai puțin al unei realități arheologice. Din aceleași cauze nici nu se poate explica deocamdată lipsa unor stațiuni în zona respectivă¹⁶³, care să ilustreze continuitatea tradiției ceramice cum este cazul la Curbura Carpaților, unde stațiunile monteorene se înșiră de-a lungul etapelor următoare. În ceea ce privește durata în timp trebuie remarcat faptul că morminte în ciste din piatră cu inventare ceramice de tip Zimnicea nu se cunosc în zona Dâmbovița – Muscel, ceea ce ar putea indica că obiceiul înmormântărilor în ciste a ajuns în aceste părți ceva mai târziu decât pe valea Buzăului sau în Țara Bârsei. În ce măsură această răspândire a modelui funerare ar corespunde cu expansiunea stilului ceramic monteorean timpuriu nu se poate preciza astăzi, deși posibilitatea nu este exclusă. Dacă ținem cont de data „avansată” în timp a colanului de bronz de la Cetățeni mai apare și posibilitatea ca obiceiul înmormântării în ciste din lespezi de piatră să dureze în zona Dâmbovița – Muscel până către 2200 a. Chr., când apar colanele *Ösenhalsringe*, adică ceva mai mult decât în Țara Bârsei sau la cotul Carpaților, zone în care se instalează noi obiceiuri funerare. În această situație „orizontul mormintelor cu ciste” se transformă de fapt într-o vreme, destul de îndelungată, în care această obicei funerar a fost, ca să zicem așa, la modă, și prin aceasta comun unor comunități diferite, pe arii vaste și cu o durată diferită regională¹⁶⁴ în aceeași vreme foarte probabil constituindu-se grupul Glina și cel monteorean timpuriu de tip Zănoaga. Este evident că în această situație o modă funerară nu poate constitui un reper cronologic pentru a defini o etapă sau alta a ceea ce se numește tradițional „perioada timpurie a epocii bronzului”¹⁶⁵. Un sistem cronologic funcțional pentru această perioadă trebuie să se întemeieze pe stațiuni bine cercetate și stratigrafiate, mai puțin pe descoperiri izolate și, nu în ultimul rând, pe tot mai numeroasele date ¹⁴C calibrate¹⁶⁶. Dar despre toate acestea cu un alt prilej.

¹⁶³ De altfel împădurită și foarte accidentată, prin urmare greu de cercetat arheologic.

¹⁶⁴ O examinare sistematică a detaliilor de ritual (structura mormintelor, poziție, orientare etc.) este necesară, fiind susceptibilă să contureze diferențieri culturale sau cronologice, dar caracterul lacunar al documentării împiedică deocamdată o asemenea întreprindere.

¹⁶⁵ Înțelegem prin aceasta poziția lui P. Roman, cel mai bine conturată în 1986, care considera că anterior epocii bronzului trebuie avută în vedere „perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului”. Cf. Schuster, în Nikolova, *op. cit.*, p. 241, cu o prezentare succintă și lista epigonilor. În contrapartidă se conturează punctul de vedere al lui A. Vulpe, conform căruia începuturile epocii bronzului pot fi plasate încă din mileniul 4 a. Chr., incluzând și ceea ce se numește blocul Baden – Coțofeni, cf. A. Vulpe, în M. Ciho, V. Nistor, Daniela Zaharia (ed.), *Timpul istoriei, I*, București, f.a. (1997), p. 37 – 50, ca cea mai recentă luare de poziție pe această temă. Un punct de vedere cu puțin diferit față de cel al lui A. Vulpe, la I. Motzoi-Chicideanu, în EAIVR III, București, 2000, p. 118.

¹⁶⁶ O critică foarte pertinentă a atitudinii rebarbative față de datările radiometrice la Băjenaru, *op. cit.*, nota 1.

Lista 1 – Morminte în ciste din piatră. (Numerele din listă corespund celor din hărțile de la Fig. 8 – 9).

Am păstrat încadrările cultural-cronologice făcute de către diferiți autori ai publicărilor.

BULG Bulgaria
com. comuna
jud. județ
kom. komitat (Ungaria)
MOLD Rep. Moldova
obl. oblasti (Ukraina)
obș. obștina (Bulgaria)
or. oraș
rn. raion (Rep. Moldova)
ROM România
SERB Serbia
UKR Ucraina
UNG Ungaria

1. – **ALBEȘTI - La Zărziaru.**

ROM, jud. Argeș, com. Albeștii de Muscel.

Două morminte tumulare (?) în ciste din piatră și „două complexe funerare de incinerare fără ciste”. „Finalul bronzului timpuriu”. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare*, p. 169 și 227.

2. – **APA SĂRATĂ - Km. 45¹**

ROM, jud. Argeș, com. Schitu Golești.

Două morminte plane, unul de înhumare, iar al doilea de incinerare, în ciste din piatră. Pumnal din bronz în M. 1. „Bronzul timpuriu”. *Ibidem.*, p. 169 – 170.

3. – **ARACI - Văpa**

ROM, jud. Covasna, com. Vâlcele.

Mormânt în cistă din piatră, izolat. Schneckenberg. Székely, SCIV 6, 1955, 3 – 4, p. 844.

4. – **BAHNA**

ROM, jud. Mureș.

Mormânt plan de înhumare în cistă din piatră. Schneckenberg. V. Lazăr, *Repertoriul*

arheologic al județului Mureș, Târgu Mureș, 1995, p. 54.

5. – **BASARABI**

ROM, jud. Suceava.

Mormânt plan în cistă din piatră, izolat. Topor din silex. Cultura Amforelor Sferice. V. Spinei, M. Nistor, SCIV 19, 1968, 4, p. 621 – 628.

6. – **BĂCEȘTI**

ROM, jud. Vaslui.

Două morminte plane în cistă din piatră. Cultura Amforelor Sferice. Gh. Coman, *Statornicie și continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, Vaslui, 1980, p.62, nr. VI.6.

7. – **BĂGARA**

ROM, jud. Cluj, com. Aghireș.

Mormânt în cistă din piatră, izolat. Schneckenberg ?. I. H. Crișan. M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj, 1992, p. 50.

8. – **BÂRGĂOANI - Dealul Osoi**

ROM, jud. Neamț.

Două morminte plane în cistă din piatră. Cultura Amforelor Sferice. Șt. Cucoș, *MemAntiq* 18, 1992, p. 10.

¹ Cunoscut și sub denumirea de *Pescăreasca*.

9. – **BEZDEAD**

ROM, jud. Dâmbovița.

Mormânt izolat în cistă din piatră. Monteoru. Inedit. Inf. Gh. Bulei.

10. – **BISOCA**

ROM, jud. Buzău.

Grup de morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Monteoru. A. Vulpe, V. Drâmbocianu, SCIVA 32, 1981, 2, p. 180, nota 20 și inf. V. Drâmbocianu.

11. – **BOLOTEȘTI**

ROM, jud. Vrancea.

T. 2, M. 14, înhumăție în cistă din piatră. „Bronz timpuriu”. C. Buzdugan, V. Bobi, N. Cernea, SCIVA 38, 1987, 3, p. 229.

12. – **BORLEȘTI**

ROM, jud. Neamț.

Mormânt plan în cistă din piatră, izolat. Cultura Amforelor Sferice. Cucos, *op. cit.*, p. 14.

13. – **BRAȘOV**

ROM, jud. Brașov.

Două morminte plane în ciste din piatră izolate. Schneckenberg. A. Prox, *Die Schneckenberg-Kultur*, Kronstadt (Brașov), 1940, p. 70 – 71, 73.

14. – **BRĂDUȚ**

ROM, jud. Covasna.

Grup de tumuli, în care au fost descoperite câteva morminte de înhumăție și unul incinerat, în ciste din piatră. Schneckenberg ?. Zs. Székely, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, București, 1995, p. 106 – 107.

15. – **BRÂNZENI**

MOLD, rn. Edineț.

Cimitir plan cu morminte de înhumăție în ciste din piatră. „Cultura Edineț”. V.A. Dergačev, *op. cit.* (supra n. 64), p. 111 – 114.

16. – **CALU – Deleni**

ROM, jud. Neamț, com. Piatra Șoimului.

Mormânt plan de înhumăție în cistă din piatră, izolat. Cultura Amforelor Sferice. Cucos, *op. cit.*, p. 142 – 143.

17. – **CÂNDEȘTI – Coasta Banului**

ROM, jud. Vrancea, com. Dumbrăveni.

Cimitir plan, grup de morminte de înhumăție în ciste din piatră. Monteoru. M. Florescu, Carpica, 10, 1978, p. 97 – 112; eadem, în *Actes du II-e Congres International de Thracologie I*, București, 1980, p. 73 – 78.

18. – **CETĂȚENI – Cornu malului**

Grup din 7 morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Din inventare s-au păstrat un vas, un Ösenhalsring, o brățară și un inel din bronz. Bronz timpuriu. D.V. Rosetti, CAMNI 1, 1975, p. 275 – 282; Schuster, *op. cit.*, p. 187 – 188.

19. – **CETĂȚENI – La cruce**

ROM, jud. Argeș.

Grup din 4 morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Bronz timpuriu. Rosetti, *op. cit.*, 275 – 282.

20. – **CODLEA**

ROM, jud. Brașov.

Două morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Schneckenberg. Prox, *op. cit.*, p. 73 – 76.

21. – **CRIZBAV – Pe deal**

ROM, jud. Brașov, com. Hălchiu.

Două morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Schneckenberg. V. Vasiliev, A. Seres, ActaMN 4, 1967, p. 425 – 429.

22. – **CZÁSZÁRSÁLLÁS – Nevtelenhalom**

UNG, kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg.

Mormânt de înhumăție în cistă din piatră sub tumul. Jamnaja. Kalicz, *op. cit.*, p. 19.

23. – **CUT**

ROM, jud. Neamț, c. Dumbrava Roșie.

Mormânt plan de incinerăție, în cistă din piatră. Cultura Amforelor Sferice. C. Mătasă, Materiale 5, 1959, p. 722.

24. – **DOLHEȘTII MARI**

ROM, jud. Suceava.

Grup de morminte plane de înhumăție, din care două în ciste din piatră, unul fiind de

animal. Cultura Amforelor Sferice. M. Dinu, Materiale 6, 1959, p. 213-220; idem, Materiale 7, 1961, p. 121 – 130.

25. – GEMENEA

ROM, jud. Dâmbovița, com. Voinești.
Mormânt de înhumăție, în cistă din piatră. „Monteoru”. A. Oancea CAMNI 2, 1976, p. 230, nr. 146.

26. – GHIMBAV

ROM, jud. Brașov, mun. Brașov.
Grup de morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Schneckenberg. Prox, *op. cit.*, p. 72 – 73.

27. – GLODENI

ROM, jud. Dâmbovița.
Mormânt de înhumăție în cistă din piatră. Neîncadrat. Inedit. Inf. P. Diaconescu.

28. – GLUBOKOE

UKR, obl. Odessa, rn. Tatarbunary.
T. 1, M. 11, mormânt de înhumăție în cistă acoperit cu o stelă refolosită. Jamnaja. Häusler, *op. cit.*, p. 108, pl. 30/13.

29. – GORGOTA

ROM, jud. Dâmbovița.
Grup de 4 morminte de înhumăție în ciste din piatră sub tumul. Bronz timpuriu. T. Muscă, raport la A XXVI-a Sesiune națională de rapoarte privind săpăturile arheologice din 1991, Iași, 1992.

30. – GOVORA – *Runcuri*

ROM, jud. Vâlcea.
Mormânt de incinerăție în cistă din piatră, izolat. Glina. Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 1995, p. 22; fig. 5/4.

31. – GRĂNICEȘTI

ROM, jud. Suceava.
Două morminte de înhumăție în ciste din piatră, cu 2 vase, un topor din piatră și o măciucă. Epoca bronzului. I. Nestor, 22 BerRGK, 1932 (1933), p. 70, nota 267; posibil Cultura Amforelor Sferice după M. Petrescu-Dîmbovița, *Notă* la Mătasă, *op. cit.*, p. 733.

32. – GUMELNIȚA

ROM, jud. Călărași.
Mormânt de înhumăție în cistă din piatră pe așezarea tell. „În cuprinsul stratului Gumelnița” D. Rosetti, Materiale 6, 1959, p. 812.

33. – GURA BĂRBULEȚULUI – *Deal*

ROM, jud. Dâmbovița, com. Bărbulețu.
Mormânt de înhumăție, dublu, în cistă din piatră. Din inventar a făcut parte un pumnal din metal, ulterior dispărut. Neîncadrat. Inedit. Cercetare de teren 1973, I. Motzoi-Chicideanu.

34. – HAGIENI

ROM, jud. Constanța, com. Limanu.
T. II, M. central, de înhumăție în cistă din piatră. Un vas bitronconic și ocră roșu. „Sfârșitul perioadei de tranziție”, ulterior „la mijlocul epocii bronzului, în secolul XV î. e. n.”. Harțuche, Pontica 4, 1971, p. 247-261; idem, SCIV 24, 1973, 1, p. 15 – 26.

35. – HĂLCHIU

ROM, jud. Brașov.
Două morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Schneckenberg. Prox, *op. cit.*, p. 71 – 72.

36. – HĂRMAN

ROM, jud. Brașov.
Mormânt plan de înhumăție, în cistă din piatră, izolat. Schneckenberg. *Ibidem*, p. 73.

37. – HÂRTOP

ROM, jud. Suceava, com. Preutești.
Mormânt de incinerăție, în cistă din piatră. Costișa. N. Ursulescu, D. Popovici, SCIVA 38, 1987, 1, p. 72 – 76.

38. – HOMORÂCIU

ROM, jud. Prahova.
Mormânt de înhumăție în cistă din piatră. Pumnal din Cu ?, cu nervură mediană. Monteoru (?). Inedit. Inf. D. Lichiardopol.

39. – HORODNICU DE JOS

ROM, jud. Suceava, com. Horodnic.
Mormânt de înhumăție sub tumul, în cistă

din piatră. Cultura Amforelor Sferice. Nestor, *op. cit.*, p. 70, nota 267 și M. Petrescu-Dîmbovița, *Notă* la C. Mătasă, *op. cit.*, p. 733 pentru încadrare.

40. – **IZVOARELE**

ROM, jud. Dâmbovița, com. Voinești.
Mormânt de înhumăție în cistă din piatră.
„Monteoru”. Oancea, *op. cit.*, p. 230, nr. 147.

41. – **JIBERT**

ROM, jud. Brașov.
Două morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Schneckenberg. M. Roska, AO 5, 1925, 17, p. 45 – 47.

42. – **KALUGERICA**

BULG, obș. Șumen.
T. V, M. 4, mormânt de incinerăție în cistă din piatră.
Jamnaja. Panayotov, *op. cit.* (supra n. 93), p. 78.

43. – **KJULEVČA**

BULG, obș. Șumen.
T. I, M. 4 (secundar), înhumat cu ocru roșu, în cistă din piatră. Jamnaja. *Ibidem*, p. 80 – 82.

44. – **LOPĂTARI – Muntele războiului**

ROM, jud. Buzău.
Mormânt de înhumăție în cistă din piatră, izolat. „Perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului”. VI. Dumitrescu, *Oameni și cioburi*, București, 1993, p. 125 – 126.

45. – **MALU CU FLORI – La pârlitură**

ROM, jud. Dâmbovița.
Mormânt de înhumăție, în cistă din piatră, izolat. Bronz timpuriu. Schuster, *op. cit.*, p. 195, nr. 95.

46. – **MALU CU FLORI – în sat**

Mormânt de înhumăție, în cistă din piatră descoperit în 1966 cu ocazia săpării uni beci. Neîncadrat. Inedit. Cercetare de teren 1973, I. Motzoi-Chicideanu.

47. – **MALU CU FLORI – locul lui Ochescu Victor**

Mormânt de înhumăție, în cistă din piatră descoperit în 1971. Neîncadrat. Inedit. Cercetare de teren 1973, I. Motzoi-Chicideanu.

48. – **MASTACĂN**

ROM, jud. Neamț, com. Borlești.
Două morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Cultura Amforelor Sferice. Cucoș, *op. cit.*, p. 143 – 144.

49. – **MĂTEȘTI – Cula Săpocii**

ROM, jud. Buzău, c. Săpoca.
Cimitir plan de înhumăție, cu câteva morminte în ciste din piatră. Monteoru. V. Drâmbocianu, *Cultura Monteoru. Străvechi atestat de civilizație traco-getică*, Pliant, Buzău, 1978, nr. 18 (sub denumirea, greșită, de Cula Săpocii) și cercetare de teren 1992, I. Motzoi-Chicideanu și E. Lupu.

50. – **MEDIAȘ – Gura câmpului**

ROM, jud. Sibiu.
Grup de 4 morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Schneckenberg. M. Blăjan, Apulum 25, 1988, 59 – 69.

51. – **MEDIAȘ – Măzăriște**

Două morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Schneckenberg. *Ibidem*, loc. cit.

52. – **MLĂJET**

ROM, jud. Buzău, com. Nehoiu.
Grup de morminte plane de înhumăție în ciste din piatră. Bronz timpuriu. Roman, SCIVA 37, 1986, 1, p. 35 și inf. V. Drâmbocianu.

53. – **MOACȘA**

ROM, jud. Covasna.
Două morminte tumulare, unul de incinerăție și celălalt de înhumăție, în cistă din piatră. Schneckenberg. Zs. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Bibliotheca Thracologica XXI, București, 1997, p. 42 – 43.

54. – **MOVILA**

ROM, jud. Dâmbovița, com. Sălcioara².

² În repetate rânduri descoperirea, datând

Grup (?) de morminte de inhumație plane, în ciste din piatră. Monteoru. Roman, SCIVA 37, 1986, 1, fig. 4/1 – 3 (cu localizare greșită); Zaharia, Dacia NS 31, 1987, p. 33, nota 2 (cu localizare greșită); fig. 8/5.

55. – **NĂENI – Colarea**

ROM, jud. Buzău

Cimitir plan, biritual, cu morminte cu gropile săpate în stâncă. „Năeni-Schneckenberg”. Vulpe, Drâmbocianu, *op. cit.*, p. 171 – 179.

56. – **OCLAND**

ROM, jud. Harghita.

Mormânt tumular de inhumație, în cistă din piatră. Bronzul timpuriu. Nestor, *op. cit.*, p. 67.

57. – **ONICENI**

ROM, jud. Neamț.

Două morminte plane de inhumație, în ciste din piatră, izolate. Cultura Amforelor Sferice. Cucuș, *op. cit.*, p. 144 – 145.

58. – **OROS-NYÍRES - Névtelenhalom**

UNG, kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg.

Mormânt de inhumație în cistă din piatră, sub tumul. Jamnaja. Kalicz, *op. cit.*, p. 19.

59. – **PIATRA NEAMȚ – str. Lt. C. Adămoae**

ROM, jud. Neamț.

Mormânt plan de inhumație, triplu, în cistă din piatră, izolat. Cultura Amforelor Sferice. Matasă, *op. cit.*, p. 723 – 724.

60. – **PIETRICICA – Fântâna hoților**

ROM, jud. Prahova, com. Lapoș.

Grup de morminte plane în ciste din piatră. Monteoru. Inedit. Cercetare de teren 1991, I. Motzoi-Chicideanu, Fl. Ridiche.

61. – **PREJMER**

ROM, jud. Brașov.

Mormânt plan de inhumație, în cistă din piatră, izolat. Schneckenberg. Prox, *op. cit.*, p. 70.

62. – **PRUNENI – Clociți**

din 1953, a fost citată greșit: „pe lângă Târgoviște”, Nucet, Mircea Vodă sau Movila, com. Nucet.

ROM, jud. Buzău, com. Zărnești.

Mormânt plan de inhumație, în cistă din piatră. „Năeni-Schneckenberg”. Vulpe, Drâmbocianu, *op. cit.*, p. 180, nota 19 și cercetare de teren 1992, I. Motzoi-Chicideanu, E. Lupu.

63. – **RÂȘNOV**

ROM, jud. Brașov.

Mormânt plan de inhumație, dublu, în cistă din piatră. Schneckenberg. Prox, *op. cit.*, p. 72.

64. – **RÂU ALB DE SUS**

ROM, jud. Dâmbovița, com. Bărbulețu.

Două grupuri de morminte cu ciste din piatră pe un vârf de deal la est de sat. Neîncadrate. Inedit. Cercetare de teren 1973, I. Motzoi-Chicideanu.

65. – **ROTBAV**

ROM, jud. Brașov, com. Fledioara.

Mormânt plan, biritual, în cistă din piatră. Schneckenberg. Z. Székely, *Materiale* 9, 1970, p. 310.

66. – **RUNCU**

ROM, jud. Dâmbovița.

Mormânt de inhumație în cistă din piatră, izolat. Inedit. Cercetare de teren 1979 I. Motzoi-Chicideanu și P. Diaconescu.

67. – **SĂRATA MONTEORU**

ROM, jud. Buzău, com. Merei.

În 1992 – 1993 la poalele pantei de vest a *Cetățuiei* au fost descoperite accidental câteva morminte plane de inhumație în ciste din piatră. Monteoru. Inedit. Cercetare de teren 1994, I. Motzoi-Chicideanu.

68. – **SÂNMARTIN**

ROM, jud. Harghita.

Mormânt izolat de inhumație în cistă din piatră. Cultura Amforelor Sferice. V. Căvruc, *Repertoriul arheologic al județului Harghita*, Sfântu Gheorghe, 2000, p. 203, XL e.4.

69. – **SÂNZIENI**

ROM, jud. Covasna.

Mormânt de înhumăție în cistă din piatră. Două cești cu gura oblică. Schneckenberg. Zs. Székely, *op. cit.*, p. 39 – 46.

70. – STĂNILA

ROM, jud. Buzău, com. Nehoi.

Cimitir plan de înhumăție cu morminte în ciste din piatră. Monteoru. Inedit. Inf. E. Lupu.

71. – STÂNCEȘTI

ROM, jud. Botoșani, com. Mihai Eminescu.

Mormânt plan de înhumăție, în cistă din piatră. Cultura Amforelor Sferice. M. Petrescu-Dâmbovița, *Notă la Mătasă*, *op. cit.*, p. 733.

72. – SUCEAVA

ROM, jud. Suceava.

Trei morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Cultura Amforelor Sferice. V. Spinei, M. Nistor, SCIV 19, 1968, 4, p. 621 – 628.

73. – ȘCHEIA – Humăriei

ROM, jud. Iași.

Două morminte plane de înhumăție, în ciste din piatră. Cultura Amforelor Sferice. V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. II, Iași, 1985, p. 384, LXXII.1.B.

74. – ȘCHEIA – Muncelu

Două morminte de înhumăție, în ciste din piatră, din care unul dublu. Cultura Amforelor Sferice. V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. II, Iași, 1985, p. 384 – 386, LXXII.1.D.

75. – ȘERBĂNEȘTI

ROM, jud. Suceava, com. Zvorăștea.

Mormânt de incinerăție, în cistă din piatră, la periferia unui tumul. Bronz timpuriu. M. Ignat, D. Popovici, Suceava StCom 6-7, 1979 – 1980, p. 657 – 662.

76. – ȘERBEȘTI

ROM, jud. Neamț, com. Ștefan cel Mare.

Mormânt plan de înhumăție, în cistă din piatră. Cultura Amforelor Sferice. Cucuș,

op. cit., p. 143.

77. – ȘINCAI – Pogányvár

ROM, jud. Mureș.

Material ceramic, Krummesser și o daltă găsite într-o cistă din piatră. Schneckenberg (?). H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 74, nr. 13.

78. – ȘINCAI – Zau

Mormânt de înhumăție în cistă din piatră. Schneckenberg. V. Lazăr, *Angustia* 4, 1999, p. 48.

79. – TĂCUTA

ROM, jud. Vaslui.

Mormânt de înhumăție plan, în cistă din piatră. Cultura Amforelor Sferice. M. Petrescu-Dâmbovița, *op. cit.*, p. 733.

80. – TURIA

ROM, jud. Covasna.

Mormânt de înhumăție în cistă din piatră. Schneckenberg. Z. Székely, *Aluta* 14 – 15, 1983, p. 61 – 67.

81. – USATOVO

UKR, obl. Odessa, rn. Beljaev.

Cimitirul tumular 1-T. 12, M. 2a; T. 14, M. 1; Cimitirul tumular 2-T. 3, M. 1a-b și M. 2a-b; acestora li se mai adaugă „gropi de cult”/cenotafuri tot în ciste din piatră. Tripolie târziu, tipul Usatovo. Dergacev, *Manzura*, *op. cit.*, p. 104 – 118, 126.

82. – VADU SĂPAT - Budureasca-4

ROM, jud. Prahova.

Grup de morminte birituale, plane cu ciste din piatră.

Monteoru. Inedit. V. Teodorescu, comunicare la Institutul de Arheologie și inf. D. Lichiardopol.

83. – VĂLENI-DÂMBOVITĂ - Capu plaiului

ROM, jud. Dâmbovița.

Mormânt tumular de înhumăție, în cistă din piatră. Lockenring de argint spiralic și 2 cupe.

84. – VOINEȘTI

ROM, jud. Dâmbovița.

Mormânt de înhumăție în cistă din piatră descoperit accidental în 1972. Fragmente de ceașcă. „Monteoru”. A. Oancea, *op. cit.*, p.

230, nr. 148; inf. C. Boruga-Stoica și material în depozitele Complexului Muzeal Național „Curtea Domnească” din Târgoviște.

85. – **SFÂNTU GHEORGHE – *Őrkő***

ROM, jud. Covasna

Mormânt de înhumăție în cistă din piatră.

Pumnal din bronz și un fragment de askos.

Schneckenberg. Z. Székely, SCIV 21, 1970, 2, p. 205

Lista 2 (Numerele din listă corespund celor de la harta din Fig. 11).

Abrevieri: aceleași ca la Lista 1 plus Ag = argint.

a. – Inele de buclă și perle din argint

1. – BALABAN I

MOLD, rn. Taraclia

T.13, M.12 (secundar), Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. G.F. Čebotarenko, V.V. Jarovoj, N. P. Telnov, *Kurgany Budžakskoj stepi*, Chișinău, 1989, p. 57 – 58, fig. 55/5.

T.13, M.15 (primar), Lockenring Ag spiralic – 2 piese + fragmente de piese de port din Cu/bz. Jamnaja, *Ibidem*, loc. cit., neilustrat.

2. – BALABAN II

T.2, M.1, Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. E. Sava, *ArhMold* 19, 1996, p. 192 – 193, fig. 14/5.

3. – BALMAZÚJVÁROS – Kárhazóthalom

UNG, kom. Hajdú-Bihar.

Tumul, M. 1, Lockenring Ag spiralic – 2 piese. Jamnaja. Kalicz, *op. cit.*, p. 21, neilustrat.

4. – BROȘTENI

ROM, jud. Suceava.

Tumul, mormânt de inhumăție. Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. Eugenia Zaharia, *Dacia N.S.* 3, 1959, p. 113; fig. 4/1.

5. – BUJ – Feketehalom

UNG, kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg.

Tumul, M. 1, Lockenringe Ag tip Zimnicea – 2 piese + 1 fragm. tablă din Ag. Jamnaja. Kalicz, *op. cit.*, p. 18 – 19, pl. 1/8 – 9.

6. – CĂUȘANI

MOLD, rn. Căușani

T.1, M.10 (primar). Lockenring Ag tip Zimnicea + pumnal de tip Angrifdolch din Cu. Jamnaja. Čebotarenko, Jarovoj, Telnov, *op. cit.*, p. 81 – 82; fig. 35/3.

T.1, M.13 (secundar). Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. *Ibidem*, p. 83 – 85, fig. 36/2.

7. – CELEI

ROM, jud. Olt, or. Corabia.

Așezare-tell, nivelul de construcție 2c care suprapune nivelul 2d. Tezaur: 2 Lockenringe spiralice din Ag + 1 pandantiv din aur, ceașcă askoidală. Grupul Celei. M. Nica, *Oltenia StCom* 4, 1982, p. 24, fig. 6/1 – 4.

8. – DUMENI

MOLD, rn. Râșcani.

T. 18, M. 3. Perlă Ag + 100 perle piatră. Tripolie târziu, tipul Gordinești. Dergačev, Manzura, *op. cit.*, p. 140, neilustrat.

9. – GLUBOKOE

UKR, obl. Odessa, rn. Tatarbunary.

T.1, M. 26. Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. A. Häusler, *op. cit.*, p. 108, pl. 29/12.

10. – GORAN – SLATINA

BULG, obș. Loveč.

T. III, M. 3 (secundar). Lockenring Ag spiralic + fragm. + Lockenring aur spiralic + perlă os. Jamnaja. G. Kitov. I. Panayotov, P. Pavlov, *Mogilni nekropol v Lovečkija krai. Ranna bronzova epoha (Nekropol' ot Goran-Slatina)*, Sofia, 1991, p. 65 – 67; fig. 41/e.

T. III, M. 7 (central). Lockenring Ag spiralic + 22 perle Ag. Jamnaja. *Ibidem*, p. 72 – 73, fig. 46/ž, e.

T. III, M. 8 (secundar). Lockenring Ag spiralic - 2 piese + daltă (Flachbeil ?) din bronz. Jamnaja. *Ibidem*, p. 73, fig. 47/g, d.

T. V, M. 1 (central, secundar). Lockenring Ag tip Zimnicea - 2 piese. Jamnaja. *Ibidem*, p. 78 – 79, fig. 54/e.

T. IX, M. 2 (central, secundar). Lockenring Ag spiralic + 6 perle din cristal de stâncă + 7 perle din os + 1 vârf săgeată silex. Jamnaja. *Ibidem*, p. 100, fig. 72/d.

11. – GURBĂNEȘTI

ROM, jud. Ialomița.

T. 2, M. 12. Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. Rosetti, *Materiale* 6, 1959, p. 800 – 802, nemenționat în descriere, dar ilustrat la

fig. 15/2.

12. – HADJIMUS

MOLD, rn. Căușani.

T.2, M. 7 (secundar). Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. Čebotarenko, Jarovoj, Telnov, *op. cit.*, p. 159 – 160, fig. 70/3.

13. – KALUGERICA

BULG, obș. Varna.

T. 3, M. 4 (primar). Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. Panayotov, *op. cit.* (supra n. 93), p. 75, fig. 24.

14. – KÉTEGYHÁZA

UNG, kom. Békes.

T. 3, M. 4. Lockenring Ag tip Zimnicea + 1 fragm. Jamnaja. I. Ecsedy, *The People of the Pit-Grave kurgans in eastern Hungary*, Budapesta, 1979, p. 21 – 22; fig. 16/3; pl. 6/3.
T. 3, M. 7. Lockenring Ag tip Zimnicea și 1 fragm. spiralic + 43 perle din dinți de animal + 3 astragale de ovicaprină. Jamnaja. I. Ecsedy, *op. cit.*, p. 22 – 23; fig. 16/1 – 2; pl. 6/1 – 2.

15. – MADARA

BULG, obș. Varna.

T. 1, M. 3. (primar). Lockenringe Ag spiralic – 3 piese. Jamnaja. Panayotov, *op. cit.*, p. 69 – 70, fig. 17.

16. – NĂENI – Colarea

ROM, jud. Buzău.

Cimitir plan cu morminte cu gropile săpate în stâncă.

M. 2a. Lockenring Cu (?) tip Zimnicea, askos, castron, vas-borcan, 3 lame silex. „Năeni-Schneckenberg”.

Vulpe, Drâmbocianu, SCIVA 32, 1981, 2, p. 176; fig. 6; 8/4³.

17. – NERUŠAJ

UKR, obl. Odessa, rn. Tatarbunary.

T. 1/M. 14, Lockenring Cu (?). Jamnaja.

³ Inelul este descris ca fiind din cupru, dar nu dispunem de o analiză metalografică, iar, pe de altă parte, ar fi una din foarte puținele piese din cupru de acest tip.

Häusler, *op. cit.*, p. 109, pl. 31/4. Dar la Ecsedy, *op. cit.*, p. 43, este menționat ca fiind din Ag.

18. – ORHEI

MOLD, r. Orhei.

T.1 M. 2. Lockenring Ag tip Zimnicea. Jamnaja. Dergačev, *Pamjatniki epohi bronzii*, Chișinău, 1973, p. 16, fig. 2/2.

19. – PET MOGILI

BULG, obș. Burgas.

T. 2, M. 3. Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. T. Kănčeva-Ruseva, în Marica-Iztok II, 1994, p. 91 – 92, fig. 5.

20. – PLACIDOL I

BULG, obș. Varna.

T. 2, M. 6 (secundar). Lockenring Ag – 2 piese + Lockenring Cu spiralic + perlă chihlimbar (?) + așchie silex. Jamnaja. Panayotov, *op. cit.*, p. 112, neilustrat.

21. – PLENIȚA

ROM, jud. Dolj.

Mormânt de inhumatie în tumul. Lockenring Ag spiralic. Jamnaja. Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 113; fig. 4/2.

22. – PLOIEȘTI – Triaj

ROM, jud. Prahova.

T. II, M. 20. Lockenring Ag spiralic + 1 vas-borcan cu decor șnurat; Jamnaja. E. Comșa, *Thraco-Dacica* 10, 1989, - 2, p.

23. – STELNICA

ROM, jud. Ialomița.

Mormânt inhumatie, izolat. Lockenring Ag tip Zimnicea. Jamnaja ? Inedit, inf. N. Conovici.

24. – SUCLEIA

MOLD, rn. Slobozia.

T. 3, M. Lockenring Ag spiralic + pumnal de tip Griffplattendolch cu patru nituri din bronz + perle din coral (?) + cute din piatră + așchie silex. Tripolie târziu, tipul Usatovo. Dergačev, Manzura, *op. cit.*, p. 71; fig. 47/11.

25. – TISZAESZLÁR – Potyhalom

UNG, kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg.

Tumul, M. 1. Lockenring Ag ? tip Zimnicea

(din descrierea lui Jósa ca fiind din bronz).
Jamnaja. Kalicz, *op. cit.*, p. 18 – 19; pl. 1/10.

26. – **TRAPOVKA**

UKR, obl. Odessa, rn. Tatarbunary.

T. 10, M. 14. Lockenring Ag spiralic.
Jamnaja. Levine, Rassamakin, Kislenko,
Tatarintseva, *op. cit.*, fig. 3.28/4.

27. – **TROJANOVO**

BULG, obș. Nova Zagora.

T. 1, M. 1 (primar [?]). Lockenring Ag spiralic.
Jamnaja. Panayotov, *op. cit.*, p. 83 – 84; fig. 31.

28. – **USATOVO**

UKR, obl. Odessa, rn. Beljaev.

Cimitirul tumular I,

T. 6, M. central.

Lockenring Ag spiralic + pumnal din bronz
+ două vase pictate. Tripolie târziu, tipul
Usatovo. Dergačev, Manzura, *op. cit.*, p. 95,
fig. 60/9.

T. 13, M. central. Lockenring Ag spiralic –
11 piese + 7 perle Ag + Flachbeil din bronz
(?) + străpungător din bronz + 2 microlite +
2 amfore pictate cu 1 capac pictat + 1 vas
globular cu decor șnurat. Tripolie târziu,
tipul Usatovo. *Ibidem*, p. 107 – 108;
fig. 68/6 – 8.

29. – **VĂLENI-DÂMBOVIȚA - Capu plaiului**

ROM, jud. Dâmbovița.

Mormânt de înmușare în cistă din piatră.
Lockenring Ag spiralic + 2 cupe cu picior.

30. – **VÂNĂTORI**

ROM, jud. Galați.

T. 1, M. 13 (primar). Lockenring Ag
spiralic. Jamnaja. M. Brudiu, SCIVA 36,
1985, 3, p. 239; fig. 3/2.

31. – **VERBIȚA**

ROM, jud. Dolj.

T. 2, M. 1 (primar). Lockenring Ag + 2 vase
+ cărbune. Jamnaja. Berciu, Roman,
Thraco-Dacia 5, 1984, 1 – 2, p. 15 – 20,
fig. 1/3.

32. – **VINOGRADOVKA – KURČI (fost Curci)**

UKR, obl. Odessa, rn. Reni.

T. 20, M. 16 cu car mortuar. Lockenring Ag
spiralic ?, 2 buc. Jamnaja târzie. Toščev, *op.
cit.* (supra n. 145), p. 30 – 32, fig. 10/2.

K. 2, M. 10. Lockenring Ag spiralic.
Jamnaja. Toščev, *op. cit.*, 42, fig. 13/7.

33. – **VOJLOVICA**

SERB.

Mormânt de înmușare tumular, Lockenring
Ag. spiralic 2 piese. Jamnaja. L. Bukvić, în
D. Srejović, N. Tasić (ed.), *op. cit.* (supra
n. 9), p. 84 – 85.

34. – **ŽEGLARCI – ORLJAK**

BULG, obș. Varna.

T. 1, M. 1 (primar). Lockenring Ag + 1 vas.
Jamnaja. Panayotov, *op. cit.*, p. 122, neilustrat.

35. – **ZIMNICEA**

ROM, jud. Teleorman.

Cimitir plan de înmușare.

M. 4 Lockenring Ag spiralic + un vas
globular; M. 9 Lockenring Ag tip Zimnicea
(5) + perle (31) + un vas globular; M. 11
Lockenring Ag spiralic (2) + un pandantiv
tip Zimnicea din cupru + o manșetă din
tablă de cupru + un vas globular; M. 16
Lockenring Ag spiralic (2) + o ceașcă cu
gura oblică; M. 20 Lockenring Ag spiralic
(2); M. 24 Lockenring Ag spiralic (2).
Zimnicea. A. D. Alexandrescu, Dacia NS
18, 1974, p. 83 – 91; fig. 8 – 11.

36. – **CORPACI**

MOLD, rn. Briceni.

T. 2, M. 12, Lockenring Ag tip Zimnicea.
Dergačev, *op. cit.* (supra n. 64), p. 57,
fig. 13/2.

b. – **Inele de buclă din aur**

37. – **AMPOIȚA**

ROM, jud. Alba, com. Meteș.

T. III, M. 1, Lockenring tip Zimnicea din
aur – 2 piese + pandantiv Brillenspirale,
saltaleone din cupru. Grupul Livezile.

Ciugudean, PZ 66, 1991, 1, p. 85 – 86;
fig. 20/4 – 5.

38. – **BRAȘOV – Dealu Sprengi**

Așezare. Lockenring din aur, spiralic.
Schneckenberg. Eugenia Zaharia, *op. cit.*,
p. 114, fig. 12/9.

39. – **GLUBOKOE**

T. 1, M. 7, cu lespede din piatră și trei stele
antropomorfe. Lockenring din aur spiralic.
Jamnaja. Häusler, *op. cit.*, p. 108, pl. 30/15.

40. – **TRNAVA**

BULG, obș. Vrața.

T. III, M. 3 Lockenring spiralic din aur.
Jamnaja. Panayotov, *op. cit.*, p. 91 – 92;
fig. 53.

Notă: Nu am inclus aici, și nici nu este
cartat, un saltaleone din aur descoperit în
mormântul de la Movila (Lista 2, nr. 54).

Lista 3: Datele ¹⁴C utilizate în text

Notă: Toate datele au fost calibrate cu programul OxCal v3.5 (Bronk Ramsay 2000). Diferențele pentru anii BC față de alte publicări ale datelor se explică prin calibrarea cu alte programe sau cu versiuni OxCal mai vechi.

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma	Calibrat 2 sigma	Sursa	Observații
1	Blatna Brezovica- Zornica	Somogyvár- Vinkovci	Așezare	Z-1934	-	3785±100	2400-2380 BC (3.2%) 2350-2110 BC (53.4%) 2100-2030 BC (11.6%)	2500-1900 BC (95.4%)	Dirjec 1991	cu ceramică striată
2	Celei	Celei	Așezare Niv 2a, Loc. 1	Bln-2014	-	4225±60	2910-2850 BC (21.6%) 2820-2690 BC (46.6%)	2920-2620 BC (95.4%)	Mantu 1995	
3	Celei	Celei	Așezare	Bln-2015	-	4135±35	2870-2800 BC (20.1%) 2760-2720 BC (15.6%) 2710-2620 BC (32.5%)	2880-2800 BC (26.7%) 2790-2580 BC (68.7%)	Mantu 1995	
4	Celei	Celei	Așezare	Bln-2016	-	4335±45	3020-2890 BC (68.2%)	3090-3050 BC (5.9%) 3040-2870 BC (89.5%)	Mantu 1995	

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma		Calibrat 2 sigma		Sursa	Obser- vații
5	Celei	Celei	Așezare	Bln-2017	-	4655±55	3520-3400 (58.4%)	BC	3640-3550 (11.3%)	BC	Mantu 1995	
							3390-3360 (9.8%)	BC	3540-3340 (84.1%)	BC		
6	Ezerovo	Ezerovo	Așezare	Ki-89	cărbune	4210±60	2900-2850 (15.6%)	BC	2920-2620 (95.4%)	BC	Nikolova 1999	
							2820-2670 (52.6%)	BC				
7	Ezerovo	Ezerovo	Așezare	Bln-2391	-	4155±60	2880-2830 (13.3%)	BC	2890-2570 (95.4%)	BC	Bojadziev 1992	
							2820-2860 (5.5%)	BC				
							2790-2660 (42.2%)	BC				
							2650-2620 (7.2%)	BC				
8	Kétegyháza	Jamnaja	Mormânt tumular	Bln-609	-	4265±80	3020-2850 (38.8%)	BC	3100-2550 (95.4%)	BC	Forenbaher 1993	
							2820-2690 (29.4%)	BC				
9	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4111	-	4170±50	2880-2840 (11.0%)	BC	2890-2580 (95.4%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
							2820-2670 (57.2%)	BC				

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma		Calibrat 2 sigma		Sursa	Observații
10	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4112	-	4050±50	2830-2820 (2.6%)	BC	2860-2810 (9.6%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
							2660-2650 (3.3%)	BC	2750-2720 (2.5%)	BC		
							2630-2470 (62.6%)	BC	2700-2460 (83.3%)	BC		
11	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4113	-	4850±60	3710-3620 (47.4%)	BC	3780-3510 (94.3%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
							3580--3530 (20.8%)	BC	3400-3380 (1.1%)	BC		
12	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4114	-	3980±60	2580-2400 (65.5%)	BC	2850-2800 (1.0%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
							2370-2350 (2.7%)	BC	2700-2250 (94.4%)	BC		
13	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4115	-	4040±50	2630-2470 (68.2%)	BC	2860-2810 (7.5%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
									2750-2720 (1.5%)	BC		
									2700-2460 (86.4%)	BC		

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma		Calibrat 2 sigma		Sursa	Observații
14	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4117	-	4060±50	2840-2810 (6.0%)	BC	2860-2800 (11.9%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
							2670-2640 (5.6%)	BC	2760-2720 (4.1%)	BC		
							2630-2490 (55.7%)	BC	2710-2460 (79.4%)	BC		
							2480-2470 (0.9%)	BC				
15	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4118	-	4070±60	2860-2810 (11.5%)	BC	2870-2800 (15.0%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
							2680-2550 (41.4%)	BC	2790-2460 (80.4%)	BC		
							2540-2490 (15.2%)	BC				
16	Kiten-Urdoviza	Ezerovo	Așezare niv. III	Bln-4119	-	4160±50	2880-2830 (13.3%)	BC	2890-2580 (95.4%)	BC	Görsdorf, Bojadziev 1996	
							2820-2800 (6.1%)	BC				
							2790-2660 (47.0%)	BC				
							2650-2630 (1.9%)	BC				

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma		Calibrat 2 sigma		Sursa	Observații
17	Kuczkowo	Amfore Sferice faza IIb	Cpl A136 în mormânt de animal	Ki-6917	colagen	4415±45	3260-3240 (07.%)	BC	3330-3210 (18.0%)	BC	Szmyt 1999	Ciob Tripolje
							3100-2920 (67.5%)	BC	3180-3150 (2.7%)	BC		
									3130-2910 (74.6%)	BC		
18	Kuczkowo	Amfore Sferice faza IIb	Cpl A136 în mormânt de animal	Ki-6926	colagen	4370±50	3090-3060 (5.4%)	BC	3310-3230 (3.7%)	BC	Szmyt 1999	Ciob Tripolje
							3030-2910 (62.8%)	BC	3110-2880 (91.7%)	BC		
19	Kuczkowo	Amfore Sferice faza IIb	Cpl A136 în mormânt de animal	Ki-6927	colagen	4420±55	3270-3230 (6.5%)	BC	3340-3210 (23.9%)	BC	Szmyt 1999	Ciob Tripolje
							3170-3160 (1.2%)	BC	3190-3150 (5.6%)	BC		
							3110-2920 (60.5%)	BC	3140-2910 (65.9%)	BC		
20	Kuczkowo	Amfore Sferice faza IIb	Cpl A136 în mormânt de animal	Ki-6928	colagen	4385±45	3090-3060 (6.8%)	BC	3310-3230 (5.0%)	BC	Szmyt 1999	Ciob Tripolje
							3030-2910 (61.4%)	BC	3110-2890 (90.4%)	BC		

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma		Calibrat 2 sigma		Sursa	Observații
21	Kuczkowo	Amfore Sferice faza IIb	Cpl A136 în mormânt de animal	Ki-6929	colagen	4400±50	3100-2920 (68.2%)	BC	3330-3220 (13.8%) 3180-3150 (2.0%) 3120-2900 (79.6%)	BC BC BC	Szmyt 1999	Ciob Tripolje
22	Mokrin	Periam-Pecica	M. 52	GrN-7477	colagen	3650±50	2130-2080 (20.1%) 2050-1940 (48.1%)	BC BC	2200-2170 (1.2%) 2150-1880 (94.2%)	BC BC	Gerloff 1993	
23	Mokrin	Periam-Pecica	M. 110	GrN-14178	colagen	3655±30	2130-2080 (19.9%) 2040-1940 (48.3%)	BC BC	2140-1910 (95.4%)	BC	Gerloff 1993	
24	Mokrin	Periam-Pecica	M. 208	GrN-14179	colagen	3690±30	2140-2030 (68.2%)	BC	2200-2160 (4.3%) 2150-1960 (91.1%)	BC BC	Gerloff 1993	Topor Kozarac
25	Mokrin	Periam-Pecica	M. 227	GrN-14180	colagen	3650±35	2130-2090 (12.8%) 2040-1940 (55.4%)	BC BC	2140-1910 (95.4%)	BC	Gerloff 1993	

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma	Calibrat 2 sigma	Sursa	Observații
26	Mokrin	Periam-Pecica	M. 237	GrN-14181	colagen	3595±35	2010-1990 BC (6.8%) 1980-1880 BC (61.4%)	2040-1870 BC (91.3%) 1840-1820 BC (3.1%) 1800-1780 BC (1.0%)	Gerloff 1993	
27	Mokrin	Periam-Pecica	M. 259	GrN-3809	colagen	3500±35	1880-1750 BC (68.2%)	1920-1730 BC (93.4%) 1710-1690 BC (2.0%)	Gerloff 1993	
28	Nagyárpád	Somogyvár-Vinkovci	Așezare	Bln-1634	-	3885±40	2460-2300 BC (68.2%)	2470-2270 BC (88.3%) 2260-2200 BC (7.1%)	Raczky et al. 1993	
29	Nagyárpád	Somogyvár-Vinkovci	Așezare	Bln-1945	-	3900±60	2470-2300 BC (68.2%)	2560-2520 BC (3.6%) 2500-2200 BC (91.8%)	Raczky et al. 1993	
30	Ostannij	Novotitorovka	K. 1/M. 160	Le-2963	-	4440±40	3320-3230 BC (23.0%) 3180-3150 BC (3.2%) 3120-3010 BC (36.8%) 2980-2960 BC (2.4%) 2950-2930 BC (2.7%)	3340-3210 (31.2%)	Gej 2000	

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma	Calibrat 2 sigma	Sursa	Observații
31	Placidol 1	Jamnaja	K. 1/M. 1	Bln-2501	lemn	4170±50	2880-2840 (11.0%) BC 2820-2670 (57.2%) BC	2890-2580 (95.4%) BC	Panayotov 1989	
32	Szava	Somogyvár-Vinkovci	Așezare	Bln-1640	-	4000±50	2580-2460 (68.2%)	2840-2810 (1.3%) BC 2670-2340 (94.1%) BC	Raczky et al. 1993	
33	Usatovo	Usatovo	Cimitir	UCLA-1614	cărbune	4330±60	3020-2880 (68.2%) BC	3350-2760 (95.4%) BC	Bojadziev 1992	
34	Usatovo	Usatovo	Cimitir	UCLA-1624A	-	4300±60	3020-2870 (68.2%) BC	3100-2850 (83.3%) BC 2820-2690 (12.1%) BC	Forenbaher 1993	
35	Velika Gruda 90-C7	Cetina	M. 1	UZ-2692	lemn	4335±80	3100-2870 (68.2%) BC	3350-2650 (95.4%) BC	Primas 1996	
36	Vinkovci-Hotel	Somogyvár-Vinkovci	Așezare	Z-1817	cărbune	3810±78	2410-2370 (6.1%) BC 2360-2030 (95.4%) BC	2470-2030 (95.4%) BC	Forenbaher 1993	

Nr.	Localitatea	Mediul Cultural	Contextul arheologic	Lab. nr.	Material	BP	Calibrat 1 sigma	Calibrat 2 sigma	Sursa	Observații
37	Vinkovci-Hotel	Somogyvár-Vinkovci	Așezare	Z-1818	colagen	3835±78	2460-2420 BC (6.1%) 2410-2140 BC (58.5%) 2170-2030 BC (3.6%)	2490-2030 BC (95.4%)	Forenbaher 1993	
38	Zók-Várhegy	Zók	Așezare Gr. 34	Bln-3309	-	4160±50	2880-2830 BC (13.3%) 2820-2800 BC (6.1%) 2790-2660 BC (47.0%) 2650-2630 BC (1.9%)	2890-2580 BC (95.4%)	Primas 1996.	
39	Zók-Várhegy	Zók	Așezare Gr. 36	Bln-3310	-	4120±50	2860-2810 BC (19.0%) 2760-2720 BC (10.8%) 2710-2580 BC (38.4%)	2880-2570 BC (93.3%) 2520-2500 BC (2.1%)	Primas 1996.	

Surse: Bojadziev 1992 = J. Bojadziev, *Studia Praehistorica* 11-12, 1992, p. 389-406; Dirjec 1991 = Bozena Dirjec, *Porocilo a razkisanja paleolit, neolit i eneolit v Sloveniji* 19, 1991, p. 193-205; Gej 2000 = A. N. Gej, *Novotitorovska kul'tura*, Moscova, 2000; Forenbaher 1993 = S. Forenbaher, *Antiquity* 67, 1993, 255, p. 218-256; Gerloff 1993 = S. Gerloff, *PZ* 68, 1993, 1, p. 58-102; Görsdorf, Bojadziev 1996 = J. Görsdorf, J. Bojadziev, *Eurasia Antiqua* 2, 1996, p. 105-406; Mantu 1995 = Magda Mantu, *SCIVA* 46, 1995, 3-4, p. 213-235; Nikolova 1999 = Lolita Nikolova, *The Balkans in Later Prehistory. Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia BC)*, BAR International Series 791, Oxford, 1999; Panayotov

1989 = I. Panayotov, *Jamnata kultura v bălgarskite zemi*, Razkopki i proučvanija XXI, Sofia, 1989; Primas 1996 = Margarita Primas, *Velika Gruda I. Hügelgräber des frühen 3. Jahrtausends v. Chr. im Adriagebiet - Velika Gruda, Mala Gruda und ihr Kontext*, UPA 32, Bonn, 1996.; Raczky et al. 1993 = P. Raczky, E. Hertelendi, F. Horváth în W. Meier-Arendt (Hrsg.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*, Frankfurt am Main, 1993, p. 42-47; Szmyt 1999 = Marzena Szmyt, în A. Koško (ed.), *The foundation of radiocarbon chronology of cultures between the Vistula and Dnieper: 3150-1850 BC*, Baltic-Pontic Studies 7, 1999, p. 211-220.

A SLAB-CIST GRAVE DISCOVERED AT VĂLENI-DÂMBOVIȚA

ABSTRACT

In the fall of 1999 on a hill southwest of the Văleni-Dâmbovița village, Dâmbovița county, in the Subcarpathian region of Walachia, a grave was found accidentally by a treasure-hunter (Fig. 1). The following year a rescue excavation was made on the spot and a slab-cist grave was identified. Inside a skeleton was lying in supine position on the right side with the skull toward SSE. The slab-cist was made of four sandstone plates and covered by another one of great dimensions. Near the skeleton were two cups/chalice-like vessels and a small lockring made of silver as funeral inventory. The grave-pit had been dug on a natural hill top and after the interment it was covered by an artificial mound (Fig. 2 – 6). At about 350 m from the grave, another slab-cist was discovered but this time without bones, only with rest of a fire and wood coals (Fig. 7).

In the region of northern Walachia there are slab-cist graves discovered from the end of the 19th century till today. Several such tombs are scattered in the Subcarpathian hilly region between the Prahova and Râmnicu Sărat rivers, and are related to the Monteoru culture. A second group with such graves was found in the

upper valleys of the Ialomița and Dâmbovița rivers. Also in a hilly area, this group could be put in the relation with the burials in slab-cists belonging to the Schneckenberg culture in Țara Bârsei, in the inner southeastern corner of Transilvania. Another group of graves with slab-cists from the northeast of Romania belongs to the Globular Amphorae culture. In the same area were discovered two such burials related to the Costișa culture. Several tombs in slab-cists were identified under the barrows in the cemetery from Usatovo, in South Ukraine, one in a Jamnaja barrow in the Budžac region, another one in a tumulus in the flat region of South Moldavia, not far from the Carpathian corner and some also in barrows in South Dobrogea as well as in the Hungarian steppe near the Tisza river. An important discovery is that from Brânzeni, on the left bank of the Prut river, in a small cemetery belonging to the so-called “Edineț culture.” The single cineraria grave in a slab-cist was found in Govora – *Runcuri* was designated as belonging to the Glina culture. An odd discovery is a slab-cist grave mentioned as discovered in the so-called “Gumelnița D” level in the Gumelnița tell-settlement (List 1 and the map). The Globular Amphorae burials are all flat, only with skeletons, and not so often even with animal-graves. For the Schneckenberg group are known both cineraria and skeleton graves, and in the most part flat tombs, except the burials from the mounds in Brăduț, Moacșa and Ocland. For the Monteoru group we have direct archaeological data only about flat burials in slab-cists in the cemetery at Căndești, and belonging only to the beginning of the Ic3 phase. With the exception of the small cemetery from Năeni – *Colarea*, with skeleton and cineraria graves with pits dug in the bedrock and covered with slabs, it seems that for the former group inhumation was the rule. The custom to put a deceased person into a slab-cist grave, a flat one, or under a barrow, in the early

bronze age became a funerary “fashion,” like the use of barrows, so it could no more be used to define a specific cultural group or period of time nor as the funerary practice concerning the treatment of the body. Therefore, the term “slab-cist graves horizon” used by some scholars becomes senseless.

The two cups already mentioned indicate that the slab-cist grave from Văleni-Dâmbovița could belong to a group which has some clear connections with the pottery of the so called Monteoru Ic4.1 style as is known today in the settlements from this period in Năeni – *Zănoaga*, Sărata Monteoru, Odaia Turcului, Costeștii din Vale and, not far from Văleni-Dâmbovița, on a hilly settlement near the small village called Țăța. Similar pottery was discovered in some slab-cist grave from the area such as in Apa Sărată, Cetățeni, Malu cu Flori, and Voinești. All these burials belong to a specific group in the northwestern part of Walachia, which could be related to the beginning of the Monteoru culture and for which we suggest, for the moment only in a geographical sense, the name of Dâmbovița – Muscel. Certainly, the funeral inventory of these graves is very scarce, but till now there are no typical Glina vessels or sherds, nor Schneckenberg potteries in this group. For these reasons the Dâmbovița – Muscel group is a distinct one, of course in some relations with the inner corner of the mountains and the rest of the plain.

It is still difficult to discuss about this group in terms of an absolute chronology. In the tombs from Apa Sărată and Malu cu Flori two daggers were discovered. The first one is only mentioned but the second one belongs to a larger category of daggers with hilt-plate and a triangular blade. An analogy for this dagger could be a piece founded in a Usatovo burial, where this kind of dagger appears together with painted pottery of the so-called late Tripolje type and some silver lockrings. The dagger from Sfântu Gheorghe could be related to the some of eastern types known from the barrow-burials of the so-called Jamnaja and Katakombnaja types. In one of the burials from Cetățeni a so-called *Ösenhalsring* was found. Such jewelry is typical for the Early Bronze Age (Bz A1-2) in Central Europe and its presence in a slab-cist grave could indicate a latter usage of this kind of tombs. Very important for the chronology of slab-cist burials are the silver lockrings (List 2). There are two principal groups of such jewelry. The first one is formed by spiral lockrings (simple or with one and half or several spirals) and the second one by crescent-shape pieces, which we call the Zimnicea type. The first type is well documented on a large area from Caucasus to the Lower Danube, especially in the barrow graves of the so-called Jamnaja type or early Katakombnaja type. Some were discovered in burials with wood carts, i.e., in the Novotitorovska area or in a mound from Kurči, in South Budžac region. The lockrings of Zimnicea type seem to be specific for the Early Bronze Age in the Aegean and Lower Danube; only one piece of this type was discovered in northern-pontic steppes, in a burial under a barrow in Kovalevka, Ukraine. At the same time it is clear enough today that at the beginning of the Early Bronze Age in Walachia as in Țara Bârsei some typical Zimnicea vessels (askoi-like cups) reached the region as a result of the long-distance exchanges. The earliest silver lockrings seem to be those from the Usatovo graves and after that follow the pieces from late Jamnaja mounds and Zimnicea burials, so we could place the first slab-cist graves between late Tripolje and the Zimnicea-late Jamnaja “horizon”. The indirect relations with late Globular Amphorae slab-cist graves could indicate the same

chronological position for the beginning of this burial custom at the Carpathian corner. In our opinion such funerary structures came at first from the northeast with former communities. If the bronze collar from Cetățeni belongs indeed to a slab-cist, we can expect that the latest burials of such type were in use till the BzA1 period such as some Somogyvár-Vinkovci tombs also with bronze collars from Western Serbia. In terms of absolute chronology we can use some radiocarbon data (List 3), even in not direct link with the area in discussion. In this way the slab-cist graves from Northern Walachia and Țara Bârsei could be placed between 3000 – 2200 BC, the earliest being those with Zimnicea-type vessels which are still unknown on the upper Dâmbovița. Because of the lack of research in the forest-hilly areas, the archaeological data are extremely scarce so it is difficult today to say more about the Dâmbovița – Muscel group. With a very discrete archaeological presence (only some graves) this group cannot be put yet into direct and clear relations with other ceramic groups from the inner corner of the mountains or with the extra Carpathian ones. At the beginning there are some relations with the pottery belonging to the early Monteoru sites and probably with the early Glina group in the plain region but as for the end things are still unclear, even if we are quite sure that this group is followed in the Dâmbovița basin by the Tei group, as the direct relations between the former and the upper Dâmbovița graves are still unknown. In our opinion, this period belongs to a time in which the Bronze Age was already fully constituted.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1. Văleni-Dâmbovița: the archaeological points.

Fig. 2. Văleni-Dâmbovița: the general plan of the archaeological excavation on the point **Capu Plaiului**.

Fig. 3. Văleni-Dâmbovița: the western stratigraphic profile of the trench S.I.

Fig. 4. Văleni-Dâmbovița: the plan of the grave no. 1.

Fig. 5. Văleni-Dâmbovița: the pottery from grave no. 1.

Fig. 6. Văleni-Dâmbovița: the silver lockring from grave no. 1.

Fig. 7. Văleni-Dâmbovița: the plan of the slab-cist from the point **La Vică**.

Fig. 8. Slab-cist graves between the Dniester and the Tisza.

Fig. 9. Slab-cist graves from the Dâmbovița-Muscel zone.

Fig. 10. Zimnicea-type discoveries: a – primary zone; b – secondary zone (1. Aldești; 2. Batin; 3. Brăilița; 4. Călărași; 5. Celei; 6. Denvent; 7. Ezerovo; 8. Foldești; 9. Glubokoe; 10. Histria; 11. Kiten; 12. Madara; 13. Medgidia; 14. Mlăjet; 15. Neptun; 16. Oltenița; 17. Rasova; 18. Răcăciuni; 19. Sânzieni; 20. Smeeni; 21. Sozopol; 22. Trnava; 23. Turia; 24. Zimnicea).

Fig. 11. Silver lockrings between the Dniester and the Tisza.

Fig. 12. Radiocarbon data. Ezerovo.

Fig. 13. Radiocarbon data. Celei.

Fig. 14. Radiocarbon data. Ezerovo.

Fig. 15. A: Sum Kiten-Urdoviza; B: Sum Kuczkowo.

Fig. 16. Radiocarbon data: A. Kétegyháza; B. Ostannij.

Fig. 17. Radiocarbon data: A. Placidol I; B. Velika Gruda.

Fig. 18. Radiocarbon data. Usatovo.

Fig. 19. Radiocarbon data. Zók-Várhegy.

Fig. 20. Radiocarbon data. Mokrin: A – M. 52; B – M. 110; C – M. 208.

Fig. 21. Radiocarbon data. Mokrin: A – M. 227; B – M. 237; C – M. 259.

Fig. 22. Radiocarbon data. A: Blatna Brezovica-Zornica; B: Szava.

Fig. 23. Radiocarbon data. Nagyárpád.

Fig. 24. Radiocarbon data. Vinkovci-*Hotel*.